

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**MİLLÎ MÜCADELE'DE KASTAMONU KADINLARI
VE
İLK KADIN MİTİNGİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KIRAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU

Bilecik, 2019
10126004

**T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MİLLÎ MÜCADELE'DE KASTAMONU KADINLARI
VE
İLK KADIN MİTİNGİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KIRAN

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU**

Bilecik, 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: MERVE KIRAN
Anabilim Dalı : Tarih
Programı : Yüksek Lisans
Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Dilara USLU
Tezin Özgün Adı : MİLLİ MÜCADELE'DE KASTAMONU KADINLARI VE
İLK KADIN MİTİNGİ
Tezin İngilizce Adı : Women of Kastamonu in The National
Struggle and The First Women Meeting

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 22. / 02 / 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /OY ÇOKLUĞU ileAnabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Dilara USLU

Üye Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Nedir YILMAZ

Üye :

Üye :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20.... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

‘‘Millî M¼cadele’de Kastamonu Kadınları ve İlk Kadın Mitingi’’ adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Merve KIRAN

07.08.2019

ÖN SÖZ

Kastamonu, Millî Mücadele dönemine kadar kendi halinde bir şehir konumunda iken, 1919'da Millî Mücadele'nin başlamasıyla beraber tarih sahnesinde mühim dönüşümlere tanıklık etmiştir. Dönemin önem arz eden güzergâhı "İstiklâl Yolu"nun buradan geçmesiyle beraber, kağınlarıyla cephan taşıyarak Kurtuluş Savaşı'na emek veren Kastamonu kadınları, cemiyetlerde de varlıklarını gösterdi. 10 Aralık 1919 günü sadece kadınların katılımıyla gerçekleşen miting, Kastamonu kadınının tarihteki yerini perçinledi. "*Millî Mücadele'de Kastamonu Kadınları ve İlk Kadın Mitingi*" adlı bu çalışma, Millî Mücadele yıllarında Kastamonu kadınlarının faaliyetlerini ve bu dönemde olan mühim katkılarını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Öncelikle Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'e, Türk kadınına verdiği değer, açtığı yol ve tanıdığı imkânlar için, sonsuz minnet duygusuyla teşekkür ederim.

Bu çalışmada emeği geçen herkese teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle çalışma aşamasında her zaman fikirleriyle yol gösteren, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve çalışmanın bu hale gelmesinde büyük emeği olan çok değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU'ya şükranlarımı arz ederim.

Ayrıca çalışma sırasında kaynak temini ve fikirleriyle desteklerini gördüğüm, Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ'a, Prof. Dr. Sakine ESEN ERUZ'a, Dr. Mustafa ESKİ'ye ve Kastamonu araştırmalarım sırasında bana yol göstererek yanımda olan Asuman ESKİ'ye, savunma jürimde olmayı kabul eden Prof. Dr. Mesut ERŞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Seda YILMAZ VURGUN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Merve KIRAN

07.08.2019

ÖZET

Tarih boyunca işgal görmeyen Kastamonu, Millî Mücadele yıllarında önemli bir geçit merkezi oldu. Mustafa Kemal Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla Millî Mücadele başladı. Bu sırada İstanbul'un işgal kuvvetlerinin gözetiminde olması, cephane sevki için yeni güzergâhlar aramayı zorunlu kıldı. Durum tespiti yapıldığında hem Ankara'ya bağlanan hem de Karadeniz ile bağlantısı olan, daha sonra İstiklâl Yolu-Devrim Yolu-Atatürk Yolu olarak adlandırdığımız güzergâh İnebolu- Kastamonu-Çankırı-Ankara hattı kullanılmaya başladı. Bu güzergâhın önemli bir kolu olan Kastamonu; başından beri tüm yöneticileriyle, halkıyla, din adamlarıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında yer aldı. Erkekleri kadar kadınları da cephe gerisinde mücadelesini sürdürdü. Gücü yerinde tüm erkeklerini cepheye gönderen Kastamonu'da, cephane taşıma işi kadınlara kaldı. Millî duygularıyla Kastamonu kadını bu görevi yerine getirdi. Soğuktan donanlar, ölenler olsa da; vatan söz konusu olduğu için asla geri durmadılar. Cephane taşımada olduğu kadar cemiyetlerde de kadınlar var oldular. Mustafa Kemal Atatürk'ün tamimleri üzerine kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, kadınlar şubelerini oluşturdu. Daha sonra cemiyet kadınları Millî Mücadele tarihinde ilk olan ve Türk kadını tarihi açısından da önemli bir yer teşkil eden bir olaya imza attılar. 10 Aralık 1919 günü köylü kentli üç bin kadar kadının katılımıyla Kız Öğretmen Okulu bahçesinde bir miting düzenlediler, yabancı liderlerin eşlerine protesto telgrafları gönderdiler.

Bu çalışmada 1919-1923 tarihleri arasında Millî Mücadele olarak adlandırdığımız süreçte Kastamonu kadınlarının faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Kadın, Millî Mücadele, İstiklâl Yolu, Cephane, Miting, Cemiyet, Protesto, Telgraf.

ABSTRACT

Kastamonu, which has not been occupied throughout history, became an important gateway during the National Struggle years. When Mustafa Kemal Atatürk went to Samsun on May 19, 1919, the National Struggle began. Meanwhile, the presence of Istanbul under the supervision of the occupation forces made it necessary to search for new routes for ammunition delivery. When the due diligence was made, İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara line, which was connected to Ankara and which was connected to the Black Sea, which we later called as İstiklâl Road-Revolution Road-Atatürk Road, was used. Kastamonu which is an important branch of this route; has been with Mustafa Kemal Atatürk since the beginning with all his managers, people and clergy. Men as well as women continued to struggle behind the front. In Kastamonu, which sent all men to the front, the ammunition transportation was left to women. Kastamonu which is an important branch of this route; has been with Mustafa Kemal Atatürk since the beginning with all his managers, people and clergy. Men as well as women continued to struggle behind the front. In Kastamonu, which sent all men to the front, the ammunition transportation was left to women. Kastamonu woman fulfilled this duty with national feelings. Even though they are frozen from the cold; they never came back because it was a homeland. Women existed in ammunition as well as in communities. They formed the women's branch of the Defense of Rights Association, which was founded on the statements of Mustafa Kemal Atatürk. Later on, women of the society signed an event that was the first in the history of the National Struggle and which was an important place in the history of Turkish women. On December 10, 1919, with the participation of some three thousand women from the peasant city, they held a rally in the garden of the Girls 'Teachers' School and sent telegrams to the wives of foreign leaders.

In this study, the activities of women of Kastamonu will be discussed in the period we call National Struggle between 1919-1923.

Keywords: Kastamonu, Women, National Struggle, Independence Road, Ammunition, Rally, Society, Protest, Telegraph.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE’NİN HAZIRLIK SAFHASI

1.1. Mondros Mütarekesi ve Mustafa Kemal’in Anadolu’ya Geçişi.....	12
1.2. Havza Genelgesi ve Amasya Genelgesi’nin Mitinglere Etkisi.....	19
1.3. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin Kamuoyu Oluşturmaya Etkisi.....	23
1.3.1. İrâde-i Milliye Gazetesinin Kamuoyu Oluşturmada Etkisi.....	25
1.3.2. Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’nin Millî Mücadele’ye Etkisi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE’DE KASTAMONU VE KASTAMONULU KADINLAR

2.1. “İstiklâl Yolu” ve Millî Mücadele’de Kastamonu’nun Önemi.....	30
2.2. Kastamonu’da Azınlıkların Faaliyetleri ve Halkı Galejana Getirmeleri.....	41
2.3. Kastamonulu Yöneticilerin Millî Mücadele’deki Konumu.....	46
2.4. Millî Mücadele’de Etkili Olan Kastamonulu Kadınlar.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE İLK KADIN MİTINGİ VE ÖNEMİ

3.1. Millî Mücadele'de Kadınların Organizasyonu ve Cemiyetlerdeki Kastamonulu Kadınlar.....	73
3.2. Kastamonu'daki İlk Kadın Mitinginin Oluşum Safhası ve Mitinge Katılanlar.....	86
3.3. İlk Kadın Mitinginin Gazetelere Yansıması.....	92
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	100
EKLER.....	110
ÖZGEÇMİŞ.....	138

GİRİŞ

Türkiye'nin Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde yer alan Kastamonu, 33° ve 34° doğu boylamlarıyla 41° ve 42° kuzey enlemleri arasında yer alır. Doğudan Sinop ve Çorum, güneyden Çankırı, batıdan Bartın ve Karabük ile çevrelenirken, kuzeydeki sınırını ise Karadeniz oluşturur. İzdüşüm alanı 12.982 kilometrekare olan Kastamonu'nun; gerçek alanı ise 13.699 kilometrekaredir. Bölgenin jeolojik yapısında iç ulaşımda olduğu kadar, diğer bölgelerle de ilişkisini zorlamaya günümüzde de devam eden dağlar hakimdir. Bunların en önemlileri şehrin merkezinin güneyinde, doğu-batı ekseninde uzanan Ilgaz Dağları ile, yine şehrin merkezinin kuzeyinde denize paralel uzanan Küre Dağları'dır (Eyüpgiller, 1999: 27; Yaman, 1995: 9). Ekonomik faaliyetleri arasında tarım ürünleri önemli yer tutar. Meyve ve sebze, bakliyatlar ve pirinç yetiştiriciliği başta gelir. Madencilik ve balıkçılık diğer ekonomik faaliyetler arasında sayılırken, kerestecilik ayrıca önem taşır (Çelebi, 2014: 108).

Kastamonu tarihi, yerleşme yeri olarak çok eskilere, taş devrine kadar dayanır. İlk sahipleri M.Ö. 2000-1300 yıllarında var olmuş Sümerlerin kolu olan Gaslardır. Anadolu'ya göç eden çeşitli kavimler, gittikleri bölgelerde uzun veya kısa süreli, arka arkaya devletler kurmuşlar, daha sonra bu bölgelere yeni gelen devletler tarafından çökmüşlerdir. Bu döngü içerisinde Kastamonu da bu devletlerin bazılarında sadece tanıklık ederek, bazılarının merkezliği konumunda, zaman zaman ticaret ve kültür odağı haline gelmiştir (Erdoğan, 2007: 112; Kastamonu İl Yıllığı 1967, 1968: 129).

Kastamonu isminin kökeni olarak birçok tahmin yürütülmüşse de gerçekliğe uygun iki görüş hakimdir. Hammer, Kastamonu'dan bahsederken Komnenler tarafından ovanın ortasında, dik bir kayanın üstünde yaptırılmış bir kule bulunduğunu söyler. Buna istinaden olan görüş; Kastamonu'da hakim olan Bizans İmparatorluğu Komnen Ailesi hükümdarının, Türk istilalarına karşı yaptırdığı kalenin adına Kastr Komnenüs (Komnenlerin Kalesi) adının verildiği ve bu kelimenin gün geçtikçe bugünkü Kastamonu şeklini aldığı görüşüdür. Diğer etkin bir görüş ise Gasların hakimiyetinden itibaren gelen, "Gasların Şehri" anlamındaki "Gas-Tumanna" kelimelerinin, zamanla dönüşmesiyle, Kastamonu

kelimesinin oluştuğudur. (Yaman, 1995: 174; Kastamonu İl Yıllığı 1967, 1968: 131). Bir zamanlar coğrafyacıların *Kastamoniya* olarak kullandıkları kelime, İbn-i Batuta tarafından *Kastamon* olarak kullanılmış, IX. ve X. yüzyıl arasında Avrupalılar ise *Kastamboli* olarak kullanmışlardır. Osmanlı eserlerinde *Kastamoni* olarak yer alan kelime; Cumhuriyet devrine geldiğimizde ise bugünkü halini almıştır (Erdoğan, 2007: 111).

Kastamonu'nun ilk sahibi Gaslar, uzun süre bağımsız yaşadıkdan sonra Hititlerle süren uzun savaşları neticesinde yenilmişler ve M.Ö. 1300 yıllarında Kastamonu Hititlerin eline geçmiştir. Hititler kısa etekli, kısa kollu ve yakası ilikli elbiseler giyip, bellerine kemer bağlar, başlarına ise ucu yukarı kıvrık bir şapka, kollarına bilezik, kulaklarına küpe takarlardı. Kastamonu çevresinde bu dönemden kalan heykellere, çeşitli mezar başlıkları, çanak, çömlek, iğne, küpe vb. bazı eserlere rastlanmıştır (Saraçoğlu, 1932: 4). Daha sonra Hititler yıkılmış 1200 yıllarında Dorlar gelmiştir. M.Ö. 110-700 yıllarında Paflagonyalılar, M.Ö. 700-633 yıllarında Kimmerler (Kimriler), M.Ö. 585-347 yıllarında Lidyalılar, M.Ö. 547-337 yılları arasında İranlılar, M.Ö. 337-362 yılları arasında Kapaddiyalılar, M.Ö: 183-104 yılları arası Pontuslar, M.Ö. 200-120 yılları arasında Kastamonu'nun bir kısmında Galatyalılar, M.Ö.104-64 yılları arasında Bretem hakimiyetine girmiştir. Daha sonra M.Ö. 64 yıllarından itibaren Roma hakimiyetine geçmiş, Roma İmparatorluğu'nun bölünme tarihi olan M.S. 395 yıllarına kadar Romalıların hakimiyeti altında kalmıştır.¹ Romalılar devrinde Paflagonya (Paphlagoline) adı verilen Kastamonu ve çevresini (Kastamonu, Çankırı, Sinop illeri ile Samsun, Bolu, Zonguldak illerinin bir bölümü) içine alan şehrin merkezi bugün Taşköprü² adını almıştır. Şehre bu çevreyi zapt eden Roma generallerinden Pompe'nin adına istinaden Pompeipolis adı verilmiştir. Daha sonra Roma imparatorluğu ikiye ayrılınca Kastamonu ve çevresi (sonraları Bizans

¹Ata Erdoğan, *İlimiz Kastamonu ve Karadeniz Bölgesi* adlı eserinde sayfa 112'de bu tarihleri şu şekilde vermiştir: M.Ö. 2000-1300 Gas'lardan sonra sırasıyla; M.Ö. 1300-1200 yıllarında Hititler (Etiler), M.Ö. 1200-700 yıllarında Frigler, M.Ö. 700-? Sonrasında Kimmerler, M.Ö. 560-? Yıllarında Lidyalılar, M.Ö. 547-332 yıllarında İranlılar, M.Ö. 332-? Yıllarında Yunanlar, M.Ö. 301-279 yıllarında bağımsız bir dönem yaşanmış olup, M.Ö. 279-? Pontus, M.Ö. ?-M.S.395 Romalılar, M.S. 395-1076 Bizanslılar hâkimiyeti görülür. Daha sonra M.S. 1076-1461 Beylikler Dönemi'nin ardından, M.S. 1461-1923 arası Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti vardır.

²A. Ahmet Saraçoğlu, *Kastamonu ve Zonguldak* adlı eserinde sayfa 5'de bu merkezin Amasra olduğunu söyler.

adını alacak olan) Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiş ve Pontus eyaletine bağlı bir sancak olmuştur. Bizans'ın sonlarına doğru Kastamonu ve çevresine Komnen Ailesi hakim olmuştur. Komnen Ailesi tarafından şehri Türk akınlara karşı korumak için yaptırılmış olan Kastamonu Kalesi hâlâ ayaktadır (Kastamonu İl Yıllığı 1967, 1968: 132-133).

Beylikler dönemine geldiğimizde; Danişment ailesi mensubu Ahmet Gazi, Sivas ve Malatya'yı alarak Danişmentler Beyliği'ni kurdu. Daha sonra Bizanslarla savaşa devam etti ve Kayseri, Ankara, Tokat, Amasya, Çorum ve Paflagonya'nın bir kısmı olan Sinop bölgesini zapt etti. Böylece Orta Anadolu ve Kuzey Anadolu'nun bir kısmını içine alan bağımsız Danişment Devleti kuruldu. Daha sonra M.S. 1100 yıllarında Kastamonu da Danişment Devleti'nin sınırlarına katıldı. Kastamonu'nun Danişmentlere, Ahmet Gazi'nin oğlu Melik Gazi Gümüştekin tarafından katıldığı düşünülmektedir. Danişment Devleti bir asır kadar var olduktan sonra, doğuda büyüyen Selçuklularla arası açıldı ve aralarında çeşitli mücadeleler geçti. Bundan faydalanan Bizanslar tekrar Kastamonu'yu alarak 1207-1213 yıllarına kadar ellerinde tuttular. Daha sonra Selçuklu hükümdarı Alaattin Keykubat; Selçuklu kumandanlarından Hüsamettin Çoban'ı Kastamonu ve çevresinin ele geçirilmesi için görevlendirdi. Hüsamettin Çoban burayı 1213'de zapt etti. Bu sıralarda Sinop ve çevresi de yine Selçuklu beylerinden biri tarafından ele geçirilmişti. Kastamonu Hüsamettin Çoban'a tımar olarak verildi. Ardından Kastamonu ve Sinop beyleri arasında sorunlar ve mücadeleler olunca, Moğollar; Şemsettin Yaman Candar'ı, bir ordu ile Kastamonu'ya gönderdi. Candar; Kastamonu'ya hakim olan Muzafferettin Yavlak Arslan'ın ordusunu yendi ve kendisini de öldürdü. 1292'de Muzafferettin Bey'in oğlu Mehmet Bey, babasının intikamını almak amacıyla Şemsettin Yaman Candar Bey'in ordusunu yendi. Bu sıralarda Şemsettin Candar ortadan kaybolmuş ve Eflâni'ye yerleşmiş ve Kastamonu üzerine yeniden yürümek için hazırladığı ordu ile harekete geçmeden ölmüştür. Yerine geçen Süleyman Paşa; 1309'da Kastamonu'ya hareket etmiş, yapılan savaşta Mehmet Bey'in ordusunu yenmiş ve Mehmet Bey'i de öldürmüştür. Böylece 96 yıl süren Çobanlar Devri de son buldu ve Kastamonu Candaroğullarının eline geçmiş oldu. Süleyman Paşa hükümet merkezini Kastamonu yaptı ve Kastamonu çevrenin bilim merkezi haline geldi.

Süleyman Paşa'dan sonra Candaroğulları arasında da birtakım kardeş kavgaları ve iç savaşlar olması neticesinde Beyazıt Sinop'ta, oğlu Süleyman Paşa (ikinci) Kastamonu'da birer bağımsız beylik kurdular. Beyazıt Sinop'ta 1385 yılında öldüğünde yerine İsfendiyar Bey geçti. Bu sıralarda Kastamonu bağımsızdı. İkinci Süleyman Paşa bulunuyordu. Sonralardan Süleyman Paşa'nın Osmanlılar aleyhine Sivas Beyliği ile gizli antlaşmalar yaptığının duyulması üzerine Yıldırım Beyazıt Kastamonu'ya geldi ve Süleyman Paşa'nın hâkimiyetine son verdi. Bu sıralarda Sinop'ta bulunan İsfendiyar Bey, Yıldırım Beyazıt ve Timur ilişkisinde, ülkesinin bir kısmını teşkil eden Kastamonu'yu, Yıldırım Beyazıt'ın almış olması hasebiyle, Timur'un tarafını tuttu ve destekledi. Ankara Savaşı'na da bizzat askerleri ile katıldı. Timur'un galip gelmesi ile İsfendiyar Bey; Kalecik, Safranbolu, Çankırı, Samsun ve Bafra'yı da alarak sınırlarını genişletti. 1439'da İsfendiyar Bey öldü ve yerine oğlu İsmail Bey geçti. İsmail Bey'in eğitilmiş, bilgili, olgun bir insan olması, Kastamonu'nun onun zamanında bir bilim merkezi haline gelmesini sağladı. Bu sıralarda Fatih İstanbul'u ele geçirmiş ve yüzünü Anadolu birliğini sağlamak amacıyla Anadolu'ya çevirmişti. 1460 yıllarında Kastamonu üzerine yürüdü. İsmail Bey bunu duyduğunda Sinop tarafına çekildi ve Fatih zorluk çekmeden Kastamonu'yu aldı. Birliği sağlamak amacıyla Fatih devam etti ve Sinop'a doğru yöneldi. İsmail Bey her türlü imkâna sahip olduğu halde, aynı soydan insanların ölmesini engellemek amacıyla direnmedi ve şehri Fatih'e teslim etti. 1460'da bu neticeyle Candaroğulları Beyliği dönemi de son bularak, Kastamonu Osmanlı İmparatorluğu ülkeleri arasına katılmış oldu. İsmail Bey'in bu davranışından memnun olan Fatih ise, ona tımar olarak Bursa'dan bazı bölgeler verdi. Daha sonra Fatih tarafından Filibe'ye gönderilen İsmail Bey, 1479 yılında orada öldü (Kastamonu İl Yıllığı 1967, 1968: 134-137).

Candaroğulları devrinde Kastamonu bölgesi refah seviyesi yüksek bir konumdaydı. Öyle ki bu dönemde Candaroğulları kendi adlarına gümüş ve bakır para bastıran nadir Anadolu Beylikleri'ndendi. 1300'lü yıllarda Kastamonu'yu gören gezgin İbn-i Batuta bugüne kadar dolaştığı yerler arasında en ucuz yerin Kastamonu olduğunu ve bu nedenle yaşamaya uygun bir şehir olduğundan bahseder (Seymen, 2008: 477).

Fatih Sultan Mehmet 1460'da Candaroğulları Beyliği'ne son verince, Kastamonu Osmanlı Devleti'ne bağlı bir sancak haline geldi. Fatih'in oğlu Cem Kastamonu'ya sancak beyi oldu. Osmanlı hakimiyetinden önce çeşitli devletlerin hakimiyetine giren Kastamonu, bu sıralarda çeşitli savaflara ve hareketlere sahne olurken, Osmanlı idaresine girdikten sonra saldırı ve işgal görmedi (Erdoğdu, 2007: 112). 460 sene Osmanlı hakimiyetinde olan Kastamonu, diğer birçok Anadolu bölgeleri gibi bakımsız ve ilgisiz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na katıldıktan sonra Kastamonu il olmuş, Çankırı, Sinop ve Bolu da Kastamonu'ya bağlanmıştır. Kastamonu il merkezi olduktan sonra birçok değerli valileri olmuş ve eserler bırakmışlardır (Kastamonu İl Yıllığı 1967, 1968: 138). 1907'de Bolu'nun Kastamonu'dan ayrılarak il olması dışında Cumhuriyet devrine kadar idari yapısında herhangi bir değişiklik olmamıştır (AYTEKİN, 1988: 101).

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde günümüzdeki batı Karadeniz Bölgesi'nin tamamı ve Orta Karadeniz Bölgesinin bir kısmı Kastamonu il sınırları içindeydi. O zamanlarda bölgenin en önemli eğitim ve kültür merkeziydi. Osmanlı Devleti'nin şuan ki günümüz sınırlarında olan açtığı on iki liseden biri de Kastamonu Lisesi'ydi. Yine Kurtuluş Savaşı'ndan önce Kastamonu'da öğretmen okulu, sanat okulu ve kız ortaokulları vardı. Bu öğretmenlerin çoğu, o zamanların tek üniversitesi olan İstanbul Darülfünun'undan mezun olan aydın isimlerdi. Batı Karadeniz bölgesindekiler eğitimlerini Kastamonu'da alıyorlardı (Ünal, 2000: 1). Yine bu dönemde kara taşıtları olmadığı için, Kastamonu ithalat ve ihracatı, başkent İstanbul dahil tüm bölgeler ile bağlantısı olan İnebolu üzerinden, denizyolu ile sağlanmaktaydı. Bu dönemde kolaylığı hasebiyle deniz yolu, kara yolundan daha çok tercih edilmekteydi (Ünal, 2000: 2). 19. yüzyıl başlarında İstanbul için gerekli olan ürünlerin yanında; donanmanın ihtiyacı olan kereste de İnebolu iskelesinden sevk edilmekteydi (Ortaylı, 2000: 105). Bu sıralarda ekonomisi gayet yerinde olan Kastamonu'nun, 1903 Kastamonu Salnamesi kayıtlarına göre ise 43 milyon kuruş gelirine karşılık, 12 milyon kuruş gideri vardı (Seymen, 2008: 477).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, bölgedeki ulaşım ağında canlılık başladı. Bölge halkı ve yöneticiler, Kastamonu'yu Anadolu'nun diğer merkezlerine bağlamaya çalıştılar. 1860'ların sonuna doğru inşaatına başlanan

İnebolu yolu, yirmi yılı süren bir sürede tamamlandı ve bu sayede Kastamonu'nun ticari bağları genişledi. Bu dönem yol inşaatları açısından hareketli bir dönem olmakla beraber; özellikle İnebolu yolu sayesinde şehrin İstanbul ve diğer kentlerle ekonomik bağı canlanmış oldu (Eyüpgiller, 1999: 37-38) Millî Mücadele dönemi ise Kastamonu'nun tarih sahnesinde çok daha mühim bir yer almasını sağlayacaktır. Bu dönem Türk tarihi boyunca olduğu gibi, erkek ve kadının birlikte mücadele ettiği, birbirine yardımcı olduğu bir dönem olacaktır.

Kadının tarih içerisindeki konumu incelendiğinde, toplumdaki yeri ve faaliyet alanı sürekli değişim göstermiştir. Eski Türklerde kadın ve erkek toplumda eşit şartlarda yaşam sürüyordu. Aynı zamanda hükümdarlarının yanında da söz sahibi konumundaydılar. Kız ve erkek çocuklar arasında da bir ayrılık söz konusu değildi. Evin sahibi kadındı. Orta Asya'da yine kadın, erkekle her anlamda eşit sayılıyordu. Kadın hükümdarın yanında yer alıyor, yabancı elçiler kabul edildiklerinde eşleri de hazır bulunuyordu (Tokcan ve Kolyiğit, 2017:32).

Türklerin İslamiyeti kabulüyle başlayan süreç, şeri hukuk gereği kadını daha çok ev içine hapsetti. Sosyal ve siyasi hayattan uzaklaşan kadın, evin içinde sınırlı kaldı. XVIII. yüzyıla gelindiğinde batı dünyasında kadın, eğitim konusunda bazı haklara sahipti ve sosyal hayata girmeye başlamıştı. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk aydını, batı kadını üzerindeki bu gelişmeleri görerek, Türk kadınlarının sosyal hayattaki konumuyla yüzyüze geldi ve bu şekilde ilk fikirler oluşmaya başladı (Sezer, 2011:335).

Tanzimatla birlikte Türk kadını, yavaş yavaş haklarını kazanma yolunda ilerleme kaydetmeye başladı. İlk yasal düzenleme 1856 Arazi Kanunnamesi ile yapıldı. Bu dönemde ilk defa ilköğretim üstünde bir eğitim hakkı da tanındı. 1842'de Ebelik Okulu, 1869'da Kız Sanat Okulu, 1870'de Kız Öğretmen Okulu'nun açılması; dolaylı olarak, kadınların iş yaşamına da girmesi demektir (Sezer, 2011:336). Edebi eserlerde de kadın sorunu işlenmeye başlandı. Yine bu dönemde ilk defa kadın dergileri yayımlandı.

I. Dünya Savaşı ile erkeklerin savaşa alınması, kadınların sosyal hayata girmesi sonucunu doğurdu. Boş kalan memuriyetlere kadınlar yerleştirildi (Sezer, 2011:336).

Millî Mücadele dönemine geldiğimizde ulusun kaderinin belirlenmesi yanında, Türk kadınının konumu için bambaşka bir süreç başladı. Hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen Türk kadınının, sadece bir rehber ihtiyacı vardı (Çaka, 1948:150). Mustafa Kemal'in rehberliğinde, vatan savunması yolunda erkeklerle birlikte mücadele etmekten çekinmeyen Türk kadını, cephaneye taşıyarak, mitingler düzenleyerek, cemiyetler kurarak, yardım faaliyetlerinde bulunarak sosyal hayattaki konumunu da dolaylı olarak yavaş yavaş değiştirmeye başladı. Ulusal Kurtuluş Savaşı sonunda, Cumhuriyet rejimiyle beraber Türk kadını, hak ettiği sosyal konuma erişti. Layık olmadığı harem kafeslerinden bilim kürsüsüne, parlâmento kürsüsüne yükseldi. Fakat bunu bir lütuf olarak değil, ulvi bir görevin karşılığında hak olarak kazandı (Kocatürk, 2007:99). Görüldü ki Türk kadını, kadınlık dehasını ortaya çıkardığı sürece, hem konumunu, buna bağlı olarak da hakiki yerini keşfetti ve keşfetmeye de devam edecektir (Ege, 1946: 125). Çünkü Cumhuriyet kadını, mevcut durumu daha iyiye ulaştırma yolunda, yalnız kendi ve hemcinsleri için değil, kendi yaşam koşullarını aşarak, üzerine düşen görevi yapmakta erkeklerden geri kalmadan, erkeklerin yanında ve arasında da yer alır (Özgü, 1976: 2031).

Kastamonu kadınları da ulusal kurtuluş mücadelesi sürecinde Türk kadını tarihinde önemli işlere imza attılar. İşgale uğramamış şehir durumunda olan Kastamonu, Millî Mücadele döneminde en önemli güzergâh sayılacaktı (Çiçek, 1991: 235). 1918'de Mondros Mütarekesinin imzalanmasının ardından başlayan, İtilâf devletlerinin işgalci tavrı ülkede huzursuzluğa neden olmaya başladı. Padişah ve hükümetin de bu duruma karşı koymaması ve mandaterlik yanlısı tutum izlemeleri, halkın kurtuluşunun kendisinde olduğunu gösteriyordu. Nitekim bunun üzerine bölgesel kurtuluş çareleri düşünülmeye başlandı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali, halkın moralini daha da bozdu. Başkent İstanbul'da işgal kuvvetleri vardı ve bu kurtuluşun, Anadolu'dan geleceğini gösteriyordu. Mustafa Kemal de öyle yaptı. 19 Mayıs 1919'da Bandırma vapuruyla Samsun'a çıktı. Daha sonra yayınladığı Havza ve Amasya genelgeleriyle halkı miting yapılması ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulması konusunda örgütledi. Bunun üzerine yer yer yapılıyor olan mitingler ivme kazandı ve tüm ülkede yapılmaya başlandı. Mustafa Kemal her defasında bunun bir topyekûn mücadele olduğunu,

başarmanın ancak hep birlikte el ele verilirse mümkün olacağını söyledi. Zira vatan sadece erkeklerin değil, kadınları da (Selçuk, 2014: 213). Türk halkı da hep birlikte onun direktiflerini dinledi ve bu yolda onu yalnız bırakmadı. Nitekim şimdiye kadar ki Türk zaferleri gösteriyordu ki, maneviyatı zayıflamadığı, kendisine verilen hak ve adaletini alma konusunda ihmale düşmediği sürece Türk milleti, herhangi bir başarısızlığa uğramazdı (Kafesoğlu, 1965: 41). Kastamonu ise bu süreçte gösterdiği fedakarlık ve özveri ile ispat etti ki savaş sadece cephede, cephe hareketiyle kazanılmıyor, cephe gerisi faaliyetler de aynı ölçüde yer tutuyordu (Çiçek, 1991:237).

İstanbul'un işgalci kuvvetlerin elinde olması; cephanenin taşınması ve Millî Mücadele'nin sorunsuz yürütülmesi için yeni bir yol bulma mecburiyeti doğurdu. Konumlar üzerinde dikkat edildiğinde, hem Ankara ile hem de Karadeniz ile bağlantıyı sağlayan tek yol, daha sonra İstiklâl Yolu-Devrim Yolu-Atatürk Yolu olarak anılacak, İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara güzergâhıydı. Ulusal kurtuluşun yolu bu güzergâhtan geçti. Erkeklerinin çoğu Dünya Savaşı'nda şehit olmuş Kastamonu'nun, geride kalan erkekleri de Millî Mücadele'ye katılmak için yine cephelerdeydi. Bu durumda cephaneleri taşıyacak insan gücünü kadınlar, yaşlılar, çocuklar oluşturdu. Kadınlar, sırtlarında bebekleriyle mühimmat taşıyıp, çamurlu yollarda zor şartlar altında, kağnılarıyla cephaneyi yetiştirmeye gayret gösterdiler. Tarlalarını ekmeye, biçmeye, ekmek yapmaya da devam ettiler. Aynı zamanda askerlere çorap diktiler. Bir kadının merhametiyle, tek bir işle değil, her işe koşup, cephe gerisinin tüm yükünü kaldırdılar (Sarıhan, 2007:353). İşte Kastamonu kadını bu güzergâhta yalnızca cephaneyi değil, bir ülkeyi kurtuluşa götüren umudu da taşıdı. Cephaneyi taşıyan donup ölen nice "Şerife Bacı"lar oldu. Halime Çavuş, erkek kılığına girerek askere yazıldı, cephede cephaneyi taşıdı. Rahime/Halime Kaptan denizden cephaneyi taşıdı. Necibe Nene, Çıldıroğ Nene ve daha niceleri.. Kağnı kollarında ismi bilinmeyen nice kadın da yaşamını yitirdi. Cephanesini sırtında ve kağnısında taşıyan Anadolu kadını bağımsızlık savaşının sembolü oldu (İnan, 1985:6). Çocuğunu gözünden sakınan Anadolu kadını, mevzubahis vatan olunca çocuğunu da gururla cepheye gönderdi (Aruoba, 1943:30).

Kastamonu kadını, sadece cephe gerisi mühimmat taşıma işinde değil, cemiyetlerde de kendini gösterdi. Mustafa Kemal'in Amasya Tamimi ile hareketlenen Türk kadını ilk örgütlenmeyi Kastamonu'da başlattı (Sezer, 2011:337). Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasının ardından, Kastamonu hanımları da, şehrin ileri gelenleriyle Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubelerini kurdular. Kadınları Millî Mücadele hususunda bilgilendirdiler, mitingler yaptılar, yardımlar topladılar. Sadece savaş için değil, topraklarında zor durumda olan kadın ve çocuklar için de faaliyetlerde bulundular. Şehrin en uç yerlerine kadar gidip halkı bilinçlendirdiler, askerler için yapılması gerekenleri anlattılar, toplantılar düzenlediler. Kadınlar cemiyeti mensupları en büyük adımını atarak, 10 Aralık 1919 Çarşamba günü Kız Öğretmen Okulu'nun bahçesinde, köylü kentli üç bin kadar kadının katılımıyla bir miting düzenlediler. Şimdiye kadar yapılan mitinglerden farklı olarak konuşmacıları da, dinleyicileri de tamamen kadınlardan oluşmaktaydı. Bu miting aynı Millî Mücadelemizin ilk kadın mitingi olmasının yanında, Türk kadının ilk toplu hareketi olarak da önemli yer tuttu (Eski, 2008:44). Mitingin sonunda, komite heyeti hanımları tarafından, yabancı ülkelerin liderlerinin eşlerine protesto telgrafları çekildi. İçinde bulunulan acımasız durum anlatıldı. Kastamonu kadınının örgütlenmesiyle gerçekleşen bu miting, Kastamonu kadınının nezdinde Türk kadınının tarihinde, haklı gururunu korumaktadır.

Dönemin gazeteleri olan Millî Mücadele yanlısı Açıksöz gazetesi ve şehrin resmi gazetesi sayılan Kastamonu gazetesinde, mitingler ve çekilen telgraflar övgüyle yer aldı.

Türk kadını, geçtiği evreler ve verdiği mücadelelerle toplumda saygın bir yer hak ettiğini kendi ispatladı. Nasıl ki bir toplum sadece erkekten var olmuyordu, o vakit haklar da eşit olarak dağılmak zorundaydı. Nitekim savaş bitiminde yabancı bir gazeteciyle konuşurken, gazetecinin kendisine, kadınlara her hakkı verdiğini, buna askerliği dahil edip etmeyeceğini sorması üzerine Atatürk; yurt savunması olmadığı sürece savaşa karşı olduklarını fakat mevzu vatan olduğunda kadın erkek ayırt etmeyeceklerini söylemiştir (Angı, 1985:22). En başından beri Türk kadınının en büyük destekçisi olan Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, Türk kadınları için elbette büyük bir şanstı. Mustafa Kemal, savaş

bitiminde kadın hakları konusunda adımlar atmaya geciktirmedi. Türk kadınının Millî Mücadele süresince gösterdiği çaba, kendi konumunu belirleme açısından büyük bir sıçrama yarattı. Nitekim Cumhuriyet rejiminin faziletleri de buna imkân tanıyordu. Var olan erkek egemen düzeni, bir anda ortadan kaybolamayacağından, bu haklar bir anda değil, Cumhuriyet'in güneşiyle beraber yavaş yavaş kazanıldı (Sarihan, 2007: 354). Bu doğrultuda ilk adım 1926'da Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle atıldı. Ardından 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı, 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı (Angı, 1985: 190-193).

“Millî Mücadele’de Kastamonu Kadınları ve İlk Kadın Mitingi” adlı bu çalışmayla, Millî Mücadele sırasında Kastamonu kadınlarının faaliyetleri ifade edilmeye çalışıldı. Dönemin kaynaklarından edilen bilgiler doğrultusunda Kastamonu kadınının bu süreçteki cephe ve cephe gerisi rolünü gösterebilmek amaç edinildi. Ulaşılabilen hanımların aileleriyle, bire bir görüşmeler yapıldı. Millî Mücadele dönemi Kastamonu kadınları hakkında çalışmaların, bölge ile sınırlı kalması bakımından, bu çalışmanın ufak da olsa kadınlar tarihine katkı sağlaması ümidindeyiz.

Millî Mücadele döneminde, bölge ve bu bölgenin faaliyetlerini yansıtan en önemli kaynakların başında, dönemin yazılı basın kaynağı Açığsöz ve Kastamonu gazetesi ile Hüsnü Açığsöz ve Nurettin Peker'in eserleri gelir. Ayrıca, Dr. Mustafa Eski'nin, Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz'ın, Rahmi Çiçek'in, A. Afet İnan'ın, Refik Turan'ın eserleri önemli yer tutar.

“Millî Mücadele’de Kastamonu Kadınları ve İlk Kadın Mitingi” adlı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde genel hatlarıyla Millî Mücadele'nin başlamasına zemin hazırlayan durumlarla beraber, oluşan kamuoyu faaliyetlerinden bahsedildi. İkinci bölümde Millî Mücadele’de Kastamonu’nun şehir olarak bir bütün olarak önem kazanması evresine değinilerek, İstiklâl yoluyla beraber Kastamonu’nun değişen stratejik öneminden ve cephe gerisinde cephane taşıma görevinde bulunan kadınların hizmetlerinden bahsedildi. Üçüncü bölümde ilk kadın mitinginin

oluşum evresinden bahsedilerek, bunların dönemin basınında ne şekilde yer aldığına değinildi.

Çalışma, bölgenin yerel gazeteleri Açıksöz ve Kastamonu gazeteleri ile; araştırma eserleri ve bölgenin önemli tarihçilerinin eserlerinden faydalanılarak hazırlandı. Tarafsız ve özgün olmaları sebebiyle, uygun görülen yerlerde, bahsi geçen olayları konu edinen şiirlere de, kısmi olarak yer verildi. Ayrıca 2016 ve 2018 yıllarında yerel araştırma yapılarak, bahsi geçen hanımlardan, ulaşılabilen kişilerin aileleriyle kişisel görüşmeler yapıldı. Yine her yıl 10 Aralık'ta kutlanan miting, yerinde gözlemlendi. Araştırma ile ilgili alınan bazı belgelerin orijinalleri ekler kısmında verildi.

Hazırlanan bu çalışmanın, Millî Mücadele'de canla başla emek veren Türk kadınının hizmetlerine örnek teşkil eden Kastamonu kadınlarının faaliyetleri hakkında, küçük de olsa bir katkı sağlamasını ümid ediyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'NİN HAZIRLIK SAFHASI

1.1. MONDROS MÜTAREKESİ VE MUSTAFA KEMAL'İN ANADOLU'YA GEÇİŞİ

Osmanlı İmparatorluğu, 29 Ekim 1914'te Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yanında Birinci Dünya Harbi'ne girdi. Bu harbin başında 1.710.000 kilometre yüzölçümüne sahip Osmanlı İmparatorluğu, çeşitli ırk ve dinlerden oluşan 22 milyonluk nüfusa sahipti. Birinci Dünya Harbi tam dört yıl sürdü ve Osmanlı ordusu bu savaş boyunca Çanakkale, Galiçya, Doğu Anadolu, Kafkasya, Suriye, Irak, Gazze ve Yemen çevresinde savaştı. 1918'te sonbaharda Irak ve Suriye cephesinde başlayan büyük bozgun, kesin bir yenilgiyle sonuçlandı (Savaş, 2017: 1-2). Türk milleti, Balkan Savaşı yenilgisinden sonra, dahil olduğu bir diğer savaşta da mağlubiyete uğramış oldu (Arıburnu, 1975: 3). Nihayet 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaş sona erdi. Fakat bunun öncesinde Mustafa Kemal, 20 Eylül 1917'de Enver Paşa'ya gönderdiği gizli mektubunda; ülkede otoritenin resmen yok olmaya yüz tuttuğundan, halk ve hükümet arasında bir bağ kalmadığından ve zaten geriye kalan halkın yaşlılardan, kadınlardan ve çocuklardan oluştuğundan ayrıca iktisadi hayatın çöktüğünden ve yönetici konumundakilerin rüşvetsiz iş yapmadıklarından yakınıyordu. Hükümetin zayıflamasıyla iç düzen yıkılma durumuna gelmiş, yağmacılık başlamıştı. Asker kaçakları da yakalanmamak için dönmüyor ve çetecilik yapıyordu (Turan, 1969: 47).

Memleketi savaşa sokan ve nihayetinde şartları ağır bir mütareke imzalanmasına sebep olanlar, kendi hayatlarının telaşına kapılıp memleketten tek tek gitmeye başladılar (Benazus, 2003: 9). Mütarekeden önce İttihatçı liderler Cemal, Enver ve Talat Paşalar yurt dışına gidince, İzzet Paşa hükümeti iş başına getirildi. Mütarekeden sonra İstanbul işgal kuvvetlerinin yönetiminde olduğundan süreklilik sağlayan bir hükümet kurulamadı (Kurnaz, 1991: 107). Bir süre sonra İzzet Paşa hükümeti istifa etti ve yerine İngiliz yanlısı Tefik Paşa kabinesi

getirildi. Sultan bu sırada sadrazamlığa da yine İngiliz taraftarı olan Damat Ferit Paşa'yı tayin etti (Deny, 2000: 56-57).

Liman Von Sanders ve Alman subayları, mütareke günü cephelerden gittiler. Mustafa Kemal, imkânları dahilinde teşkilatlandığı birliklerle, cephede tek kumandan kaldı. Buna rağmen İzzet Paşa'nın emirlerine uymayarak İskenderun'u İngilizlere vermeyi reddetti. Allenby'yi durdurmak ve Halep'te yeni bir cephe meydana getirmek için uğraştı. Suriye'de Türk onurunun kurtuluşu için çalışırken, İstanbul çevreleri bir bakıma onu unutmuştu. Yine Gelibolu'da Avustralya askerlerinin ilerlemesini durdurarak, Türkleri yenilgiden kurtardı. Bu sırada arkadaşlarından çoğu da İzzet Paşa kabinesine girmişti. Albay İsmet Bey, Harbiye Nezâreti Müşteşarı Rauf ve Fethi Beyler ile Fevzi Paşa ise hükümet azasıydılar (Armstrong, 2001: 5; Deny, 2000: 56).

Mondros Mütarekesi görüşmeleri dört gün sürdü. Görüşmeler Agamemnon zırhlısında yapıldı. Mütareke Osmanlı Devleti ile İtilâf Devletleri arasında yapılsa da; Amiral Calthrope, İngiltere ve müttefikleri adına görüşmelere katıldı. Türk heyeti, İngiliz amiralin sunduğu mütareke şartlarını hafifletmeye çalıştı fakat görüşmelerin kesileceğine dair verilen ultiatom üzerine 25 maddelik çok ağır hükümleri ve yaptırımları olan mütarekeyi imzalamak zorunda kaldı (Selek, 2000: 44). Bu mütareke Osmanlı Hükümeti'nin tarihte iz bırakacak en büyük başarısızlıklarından biri oldu (Benazus, 2003: 9).

İtilâf Devletleri, Mondros Mütarekesi benzeri antlaşmaları savaşın diğer mağlupları Avusturya-Macaristan, Almanya, Bulgaristan ile de yapmasına rağmen, uygulamada farklı davrandılar. Çünkü bu dönemde Osmanlı Devleti'nin çizdiği görüntü, çökmeye yüz tutmuş bir ülke görüntüsüydü. Osmanlı Devleti, ardı ardına gelen savaşlardan yorulmuş, bu savaşlar neticesinde erkek gücü kalmamış, iç huzursuzlukların ve otorite eksikliğinin yaşandığı, iktisadi hayatın zora girdiği ve karşı direniş uygulayacak gücü kalmayan bir ülke konumunda idi. Adeta bir "*Hasta Adam*" görüntüsünde olan Osmanlı Devleti'nin topraklarında, Avrupa'nın büyük devletlerinin hepsinin gözü vardı. Doğu şehirlerinin Ermenistan'a verilip, İzmir'in Yunanistan'a verilmesi, Kilikya'nın Türklerden alınması, Karadeniz sahilinde ise bir Pontus-Rum devletinin kurulması asıl

niyetleriydi (Şahingöz, 1995: 417). Zira Mondros Mütarekesi ve bunu takiben imzalanan Sevr Antlaşması bu durumun izahıydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nu fiilen ve hukuken sona erdiren Mondros Mütarekesi'nin can alıcı maddeleri yedinci ve yirmi dördüncü maddelerdi. Yedinci madde, İtilâf Devletleri'ne güvenliklerini tehlikede gördükleri bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı veriyordu. Yine yirmi dördüncü maddede de benzer bir durum söz konusuydu. Vilayat-ı Sitte'de yani Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Sivas ve Diyarbakır'da herhangi bir karışıklık çıkması durumunda İtilâf Devletleri bu bölgede de önemli gördükleri yeri işgal etme hakkına sahip olacaklardı. Buna benzer can alıcı ve Osmanlı Devleti'ni savunmasız bırakacak birçok madde yer alıyordu. Mütarekenin bu şartları açıkça vatani savunmasız bırakıyordu. Yedinci madde işgale açık hale getirirken, yirmi dördüncü madde Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti'nin kurulması için ortam hazırlıyordu. İkinci ve üçüncü maddeyle Osmanlı Devleti'nin bütün mühimmatına el konulurken, beşinci maddeyle ordusu terhis edilerek iyice savunmasız ve aciz durumuna düşürülen devletin, altıncı maddeyle denizdeki donanması da yok sayılıyordu. 25 maddelik mütarekenin diğer maddeleri benzer şekilde devleti savunmasız ve işgale hazır duruma getiriyordu. Ordusu, donanması, mühimmatı elinden alınan bir devletin fiilen var olması mümkün olamazdı. Cephanesi olmayan, mühimmatına ve askerine karadan ve denizden el konulan ve adeta bir açık pazar konumuna gelen Osmanlı Devleti, bir bakıma bu antlaşmayı imzalamakla kendi ipini çekmiş bulunuyordu (Aytekin, 2012: 478-479).

30 Ekim'de imzalanan Mütareke halka duyuruldu ve Mütarekenin nispeten hafif hükümler içerdiği, aynı zamanda bütün azınlıkların hakları korunarak; bir bakıma barış sözleşmesi olduğu söylendi ve neticede böyle ifade edildiği için, bu mütareke halkta baştan başa bir ferahlık yarattı. Aynı zamanda padişah da bir genel af ilanı çıkararak savaştan kaçıp ailesinin yanına dönenler hakkında takipsizlik kararı olduğunu söyledi (Gökbilgin, 2011: 3).

Osmanlı Devleti görünürde bu antlaşmayı sadece İtilâf Devletleri'yle yapmış görünse de; özünde bu devletlerin altında başka milletlerce de yapıldı.

Batıda İngiliz desteğindeki Yunanlar, güneyde Fransız askeri kılığındaki Ermeniler, Türklere tarihi bir husumet beslemelerinin de verdiği hırsla insanlık dışı katliam ve uygulamalara başladılar (Şahingöz, 1995: 418). Çok geçmeden İtilâf Devletleri antlaşmanın hükümlerini bahane göstererek yurdu bütünüyle işgal etmeye koyuldular. Fransızlar tarafından 11 Aralık 1918'den itibaren Dörtyol, 17 Aralık 1918'de Mersin, 26 Aralık 1918'de Pozantı'ya kadar Adana, 3 Şubat 1918'de Çiftehan, 16 Nisan 1919'da Afyonkarahisar istasyonu işgale uğradı. İngilizler; 24 Aralık 1918'de Batum'u, 10 Ocak 1919 Ayıntap³'ü, 3 Ocak 1919'da Cerablus'u, 22 Ocak 1919 'da Konya istasyonunu, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 27 Şubat 1919'da Birecik'i, 24 Mart 1919'da Urfa'yı, 13 Nisan 1919'da Kars'ı ve sonrasında Samsun ve Merzifon'u işgal etti. İtalyanlar; 28 Mart 1919'da Antalya, 4 Mayıs 1919'da Kuşadası, 11 Mayıs 1919'da Fethiye, Bodrum, Marmaris ve daha sonra Alaşehir'e; Yunanlar 9 Ocak 1919'dan başlayarak Uzunköprü-Hadımköy demiryoluna, İngiliz ve Fransızlar ise ortaklaşa 1 Şubat 1919'da Turgutlu-Aydın demiryoluna asker çıkardılar. 16 Mart 1919'da İstanbul, tüm bu devletlerin ortak işgaline uğradı ve nihayet mütarekenin 7. maddesi bahane edilerek, 15 Mayıs'ta Yunanlar İzmir'e ayak bastılar, içerilere doğru yayılmaya başladılar (Kili, 2009: 91; Selek, 2000:194). Lloyd George, Clemenceau ve Wilson'dan oluşan yüksek konsey, L. George'un davetiyle, uydurma nedenlerle Hıristiyan halkın tehlikede olduğu ve asayişsizliğin hüküm sürdüğü gibi bahanelerle Yunan ordusunun İzmir'e çıkmasına izin verdiler ve kentin işgaline zemin hazırladılar (Gencer ve Özel, 1999: 110). İzmir'de Yunan askeri karaya çıktı ve yerli Rumlardan da destek görerek kısa sürede 2000 civarında Türk'ü öldürdüler. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmadığı, yenilmediği küçük bir devletin askeri tarafından saldırıya uğruyordu (Ergil, 1981: 64). Büyük savaşlardan ve yenilgilerden iyice bezmiş olan halk, yeni bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştı. İzmir'in işgali ülkeyi bir yok oluşla tehdit ediyor, birçok ülkenin emelleri bulunan topraklar, tek tek yabancı devletlerin işgaline uğruyordu. İstanbul halkı, İzmir'in işgali karşısında büyük üzüntü yaşadı (Arsmtrong, 1997: 54; Kinross, 1990: 192).

³ Antep

İzmir'in Yunanlar, İstanbul'un İngilizler tarafından işgali ve sonunda Fransız ve İtalyan ordularının güneyde benzer davranışlara girişmesi gösteriyordu ki, ülke tümüyle tehlike altındaydı ve yok edilmeye çalışılıyordu (Unat, 1979: 19). İstanbul hükümeti, bu sıralarda ulusunu önemsemeyen kendi çıkarlarının peşine düşmüş, sömürgeci devletlere, özellikle de İngiltere'ye umutların bağlanmasının doğru olduğunu, ülkesini düşünenlerin de bunu yapmasını gerektiğini düşünüyor ve söylüyordu. Hükümetin kendisini korumaya ve sahip çıkmaya yeltenmediğini gören halk, kendi başının çaresine kendisi bakmayı denedi. Bunun için bazı bölgelerde yerel direniş örgütleri kurulmaya başlandı. Ülke tümüyle zordaysa, en azından kendilerini koruyabilecekleri imkânlar gözetiyorlardı. İlk örgütler, Trakya-Paşaeli, İzmir, İstanbul, Kars, Erzurum, Balıkesir, Alaşehir ve Trabzon'da kendini göstermeye başladı. Bu sıralarda Mustafa Kemal bir şekilde Anadolu'ya geçmeyi düşünüyor ve sürekli bunun yollarını tasarlıyordu. Şuan müze durumunda olan Şişli'deki evinde, yanında yer alacak kişilerle sürekli görüşmeler yapıyordu (Kili, 2009: 11). Çünkü O, ciddi bir işe başladığında o işin sonunu görmeden rahat edemezdi (Grande,2010: 96). Ağustos 1919'da gizli şekilde annesine gönderdiği mektubunda da, Anadolu içinde çalışmakla her şeyin hallolacağını söylüyordu (Bozok ve Bozok, 1985: 192). Bu nedenle Mustafa Kemal için Anadolu'ya geçmek ilk hedefti ki; Samsun'daki olaylar tam da bu dönemde patlak vermişti.

Samsun İngilizler için stratejik bir noktaydı ve bu sıralarda çoğunluğu Rumlardan oluşan elli kadar Rum ve Ermeni çetesi bölgede karışıklık çıkarıyordu. Bu duruma karşı koymak için makineli tüfek bölümünden Teğmen Hamdi, komutasındaki birliklerle dağa çıktı ve oradaki Türk çetelerle birleşti. Bu olay İngilizleri rahatsız etti. Karışıklığın önlenmesi için hükümetten önlem alınmasını istediler. Mustafa Kemal, döneminin ünlü komutanlarından biriydi, padişah ve hükümet çevresinde güven verici bir izlenimi vardı. Bu nedenle padişah da, hükümet de Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesinden kuşku duymuyordu (Selek, 2000: 216; Kili, 2009: 19).

16 Mayıs 1919'da padişah Vahdettin, Mustafa Kemal'i Anadolu'ya; kıtaları kontrol etmesi, Ermenilere karşı vaziyeti düzeltmesi ve en önemlisi kendi

saltanatının devam edebilmesi maksadıyla; Anadolu'yu direnmeye devam etmeden İngiliz savunmasını kabul etmeye ve halkı bu konuda ikna etme niyetiyle görevlendirdi (Bischoff, 1936: 169). O zamanki Samsun yöneticileri de; İstanbul yönetiminden daha çok İngiliz aşığıydı (Nadi, 1955: 23).

Mustafa Kemal bu görevlendirme ilgili olarak; Yıldız Sarayı'nda padişahla adeta diz dize denecek kadar yakın oturduklarını ve Vahdettin'in kendisine, hiçbir kuvvetimizin kalmadığı ve bu sebeple İstanbul'a hakim olanların isteklerine uyulması gerektiğini söylediğini, aynı zamanda Vahdettin'in kendisinden Anadolu'daki halkı bu yönde bilgilendirmesi ve bu siyasetin doğru olduğunu anlatıp, Türkleri yatıştırarak sorun çıkmasının önlenmesini istediğini anlatır (Atay, 2013: 129). Bunun üzerine Mustafa Kemal hazırlıklarını yaptı ve Bandırma vapuruyla zor şartlar altında 16 Mayıs 1919'da İstanbul'u terk etti. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.

Mustafa Kemal Samsun'a çıkışını ve ülkenin bulunduğu durumu büyük nutkunda şöyle anlatır:

"1919 yılı Mayıs'ın 19. Günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve görünüm şöyleydi: Osmanlı Devleti'nin beraber savaştığı grup büyük savaşta yenilmiş, ordumuz zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış, aynı şekilde uzun süren savaşlar neticesinde halk da yorgun ve fakir durumda. Bu savaşta ülkeyi sokaclar kendi derterine düşüp ülkeden kaçmışlar. Saltanat makamındakiler soysuzlaşmış ve yalnızca kendini korumaya alacak önlemler düşünmekte. Damat Ferit başkanlığındaki hükümet de aynı onursuz şekilde yalnızca kendini düşünmekte. Ordunun elinden silahları cephanesi alınmış ve alınmaya devam etmekte. İtilâf Devletleri ise ateşkes maddelerine uymayarak birer bahaneyle topraklarımızı işgal etmekte. Yine aynı şekilde azınlıklar da devletin bir an önce çökmesi için çalışıyorlar.(...) Açıkladığım nedenler ve yaptığım gözlemlere göre üç türlü karar çıkıyordu. Biri İngiliz korumasını istemek, diğeri Amerika mandasını beklemek ve sonuncu karar olarak bölgesel kurtuluş çarelerine bakmak.(...) Efendiler, ben bu kararların hiçbirini doğru görmedim. Osmanlı toprakları tamamen parçalanmış bir avuç ata yurdu kalmıştı. Ciddi ve gerçek bir karar verilmeliydi. Bu durumda tek bir karar vardı ve bu karar ulus egemenliğine dayanan kayıtsız, şartsız ve bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktı. Daha İstanbul'dan çıkmadan düşündüğümüz ve Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar da budur." (Atatürk, çev. 2006:1,8,9).

İlham ve kuvvet kaynağının milletin kendisi olduğunu söyleyen Mustafa Kemal, Anadolu'nun topraklarının istilaya uğradığı o günlerde de, Türk milletinin tarihinden gelen istiklâle olan bağlılığını biliyor; Türk milletinin bağımsız

yaşamadığını ve yaşamayacağını söylüyordu (Kafesoğlu, 1995: 6). Bunun için önce Anadolu'ya geçmeyi planlıyor, artık her şeyin oradan yapılacağını, oradan yapılacak şeylerin ise köklü, kesin şeyler olacağını biliyor ve bütün şekliyle tasarlıyordu (Nadi, 1955: 16).

Mustafa Kemal'in Anadolu toprağına ayak bastığı andan itibaren kuvveti "Antaeus"⁴ gibi katlandı. "Antaeus"un ayağı toprağına değdikçe kuvveti birkaç misline çıkardı (Bischoff, 1936: 173). Mustafa Kemal de böyle yaptı. Ulusun istiklâli için yüzünü Anadolu'ya döndü ve oradan güç almaya koyuldu. Bu istiklal düşüncesini ve aldığı gücü büyük nutkunda şöyle anlatmıştır:

"Temel ilke Türk ulusunun onurlu ve şerefli yaşamasıdır ve bu tam bağımsızlıkla mümkün olabilir. Zengin olsa dahi bağımsız olmayan milletler uşak konumundan daha yüksek muamele görmezler. Yabancı bir devletin koruyuculuğunu kabul etmek, güçsüzlüğü ve insanlıktan yoksunluğu kabul etmekten başka bir şey değildir. Bu kadar seviyesiz olmadıktan sonra kimse başına isteyerek bir yabancı efendi getirmez. Oysa Türk'ün onuru, gururu ve yeteneğı çok yüksektir. Bu durumda ya bağımsızlık ya ölüm! Gerçek kurtuluş isteyenlerin parolası bu olacaktır. (...) Ben de ulusun vicdanında sezdiğim bu büyük gelişme yeteneğini yavaş yavaş bütün topluma uygulamak zorundaydım." (Atatürk, çev. 2006:9,11).

Her adımında istiklâl düşüncesi ve tam bağımsızlık fikriyle hareket eden Mustafa Kemal, 22 Mayıs 1919'da İstanbul hükümetine bir rapor gönderdi. Bu raporda Türklerin yabancı idaresine tahammül edemeyeceğini, İzmir'in işgalinin ne ordu, ne milletçe kabul edilemeyeceğini ve bu işgalin son derece hayati bir mesele olduğunu anlatarak; millî birlik olup, tek vücut hareket ederek, hâkimiyet esasını ve Türk duygusunun esas alınması gerektiğini söyledi (İnan, 1973: 51; Gencer ve Özel, 1999: 110). Kendi iktidarını kaybetmiş olan ve yabancı devletlerin hâkimiyetini kabul gören sultan hükümeti, düşmana karşı koymadı ve bu kutsal görev Türk halkına yüklendi (Efendiyeva, 1976: 979). Türk milleti de artık bunun farkındaydı fakat kendisine yol gösterecek bir öndere, bir şefe ihtiyaçları vardı (Bischoff, 1936: 175). Bu kişi son derece hareketli, sert, hesaplı ve liyâkat sahibi, bir savaş subayı olan Mustafa Kemal'di (Armstrong, 1997: 55). Mustafa Kemal de bu yolda ulusuna ve kendisine inanıyor, güveniyordu ve nitekim 1921'de bir meclis konuşmasının sonunda Namık Kemal'in "Vatanın

⁴Yunan mitolojisinde, gücünü topraktan alan bir karakter. Posedion ve Gaia'nın oğlu.

bağrına düşman dayamış hançerini, Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini” dizelerine karşılık ‘Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini, bulunur elbet kurtaracak bahtı kara mâderini” dizeleriyle cevap veriyordu (Kutkan, 1964: 27).

Mustafa Kemal’in Anadolu’ya geçmesiyle, Milli Mücadele’nin ilk adımı atılmıştı. Fakat Birinci Dünya Savaşı’nın kötü etkileri her alanda kendini gösterecekti. Bu bakımdan Millî Mücadele’yi Birinci Dünya Savaşı’ndan kesin olarak ayıramayız. Biri diğerinin devamı ve sonucu gibidir. Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na girmesi, sonucu itibarıyla onu bir millî direnişe sevk etmiştir. Savaşlardan yorulan halkın, bir lider önderliğinde kendi geleceğini tayin etmesi gerekiyordu. Mücadelenin askeri, siyasi, ekonomik açısından her alanında Birinci Dünya Savaşı’nın etkisi vardı (Selek, 2000: 13).

Fakat tarih ise; düşünce ile maddenin bir araya gelmesiyle doğar. Bir fikir ve o fikri harekete geçiren bir güç. Biri olmadan diğeri var olamaz. İşte bu yönden Bischoff, Anadolu halkını bir Sfenks’e⁵ benzetir. Fakat Sfenks taştan ve ağzı mühürlüdür. Cevabı bulacak kişi ise bulduğu cevapla, hem kendini, hem Sfenks’i kurtaracak olan insandır. Türk Sfenks’inin sırrını da Mustafa Kemal biliyordu (Bischoff, 1936: 141).

1.2. HAVZA GENELGESİ VE AMASYA GENELGESİ’NİN MİTİNGLERE ETKİSİ

Mustafa Kemal Samsun’a ayak bastığı günden itibaren hükümetin anladığı şekilde bir ordu müfettişi değil, daha ziyade bir millet adamı olarak harekete başlamıştı. Zira gitmeden önceki düşüncesi de padişahın istediği şeyler adına değil, tam bağımsız bir ulusu var etmek içindi. Samsun’da 19-24 Mayıs tarihleri arasında kaldı ve buranın durumunu tespit edip, buralara ait tedbir ve asayişin korunması adına direktiflerini verdi. Anadolu’ya geçmeden önce kendisine verilen ‘müfettişlik’ görevi, emir verme adına işlerini kolaylaştırıyordu çünkü bu görev

⁵**Sfenks:** Kafası koç, kuş veya insan; gövdesi ise uzanan bir aslan şeklini alan heykel. İlk Antik Mısır’da rastlanan Sfenksin; Mısır’daki adı *SheshepAnkh* ‘dır ve *Yaşayan Heykel* anlamına gelir. Antik Yunan mitolojisinde ise büyük kültürel önem taşımıştır ve Sfenks adını da Yunan mitolojisinden almıştır. Yunan mitolojisinde; geçen yolculara birtakım sorular, bilmeceler sorarak bilmeyenleri yuttuğuna inanılan efsanevi yaratık olarak bilinir.

sadece askeri değil aynı zamanda idari bir görevdi. Yani; sadece askeri komutanlara değil, vali ve kaymakam gibi idari görevlilere de emir verebilecekti. Bu yetki sayesinde toplamda 18 kişiyi bulacak olan, kendisiyle çalışacak arkadaşlarıyla beraber, müfettişlik görevlilerini de seçti. Burada işlerini hallettikten sonra iç kısımlara yöneldi ve ilk durağı olan Havza'da durdu (İnan, 1973: 51; Kili, 2009: 21; Savaş, 2017: 12; Nadi, 1955: 20). Her gittiği yerde askerlerle, sivil yöneticilerle, halkın sözü dinlenen eşrafiyla görüştü ve ülkenin her yerine yetkisi altındaki idari ve askeri makamlara telgraf çekerek onları ulusal bir mücadele için hazırlamaya çalıştı. Bu telgrafları, Abdülhamit'in kendi casusluk işlerinin iyi işlemesi adına kurduğu mükemmel telgraf şebekesinden yararlanarak yaptı (Kinross, 1990: 204).

Samsun'da bir hafta kaldıktan sonra Mustafa Kemal 25 Mayıs'ta Kavak üzerinden Havza'ya geçti. 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar Havza'da kalan Mustafa Kemal, 28 Mayıs 1919'da, Havza'dan *'ulusu uyarmak ve harekete geçirmek için'* valilere, bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum 15. Kolordu komutanı Kazım Karabekir'e ve bazı kolordu komutanlıkları ile ordu müfettişliklerine birer genelge gönderdi. Genelgenin özü itibariyle, *'büyük ve heyecanlı mitingler yapılarak ulusal gösterilerde bulunulması ve bunun bütün kasaba ve köylere kadar yaygınlaştırılmasını, aynı zamanda bütün büyük devletlerin temsilcileri ile Babıâli'ye etkili telgraflar çekilmesini'* söylüyordu (Atatürk, çev. 2006: 16). Mitingler düzenlenecek ve halk millî ve manevi duygularla harekete geçecekti. Kamuoyu oluşturmada mitingler önemli bir araçtı (Alagöz, 2006: 55; Yetim, 1994: 35) Anadolu halkının da, durumun farkına varması ve hep birlikte düşman karşısında birlik olmasında bu mitinglerin bu nedenle önemli bir yeri oldu (Çiçek, 1991: 191).

Mustafa Kemal'den gelen telgraf 30 Mayıs'ta eline ulaşan Kâzım Karabekir, bu telgrafi alana kadar, bu kadar büyük ve yakın bir tehlikeyi fark etmediğini, doğuda Rum ve Ermeni kuvvetlerine karşı harp edebileceklerini fakat İtilâf kuvvetlerinin gelmeyeceğinden emin olduğunu söylüyordu (Karabekir, 1960: 35). Osmanlı hükümdarları tarafından her zaman ihmal edilmiş olan Anadolu halkı; bu mitingler sayesinde bilgilendirildi ve şimdi imparatorluğun bel kemiğini oluşturacaktı (Kinross, 1990: 203).

Büyük savaşlar sonucu yorgun düşen halk, yine elinden geleni yapmaya hazırды. İstanbul hükümetinin pasif ve teslimiyetçiliğine rağmen kadın, erkek, çoluk çocuk, yaşlı demeden, daha sonra Millî Mücadele / İstiklâl Savaşı / Kurtuluş Savaşı olacak anılacak topyekûn bir mücadeleye giriştiler. Böylece 1919'dan itibaren inanan herkes Mustafa Kemal'in etrafında toplandı ve onun her dediğini dinledi (Gaulis, 1999:3).

Havza Genelgesi ile Mustafa Kemal'den alınan talimattan önce de, yerel kurtuluş çaresi olarak mitingler yapılmaktaydı. Reva görülen bu haksızlıklara karşı tepki mahiyetinde protesto niteliğinde mitingler, camilerde toplantılar yapılmaktaydı. İlk olarak İzmir Maşatlık'ta Redd-i İlhak Millî Heyeti tarafından 14-15 Mayıs 1919'da bir miting yapıldı. Bu mitingden sonra yurdun çeşitli yerlerinde de birçok miting yapıldı. 16 Mayıs 1919'da Denizli, Kastamonu, Seydişehir'de, 17 Mayıs'ta Trabzon, Giresun, Zonguldak'ta ve 18 Mayıs'ta ise İstanbul Darülfünun konferans salonunda hocaların protesto konuşmalarının arkasından hanımlar da konuştu. Bu zaman zarfında Bursa, Erzurum ve İzmit'te de mitingler düzenleniyordu (İnan, 1982: 108). Mustafa Kemal'in Havza Genelgesi ile yaptığı miting çağrısı ulusal bir kurtuluşu öngördüğünden, en ücra yerlere kadar bu çağrının yapılması üzerine, genelgeden itibaren mitingler artı ve Türk kadınları da bu harekete destek olmaya başladı.

İstanbul'da ilk miting 19 Mayıs 1919'da yapıldı. İnâs Darülfünun öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından Fatih'te bir miting düzenlendi ve işgal kuvvetleri protesto edildi (Arıburnu, 1975: 4; Kurnaz, 1991: 108). Bu mitingin konuşmacısı Halide Edib'ti. Bu zamanlarda İtilâf kuvvetleri herhangi bir toplantı anında sürekli toplantı olan bölgenin kontrolünü sağlamaya çalışıyordu. Ay yıldızlı bayrak altında siyah bir örtü dalgalanıyordu. Kadın, erkek, yaşlı, genç herkes havanın kötü olmasına aldırmadan bu konuşmayı dinlemek amacıyla alanı doldurdu. Halide Edib'in kendisini dinleyen halka ilk sözü "*Gecenin en karanlık olduğu zaman, gün ışığına en yakın olduğu zamandır*" oldu (Adıvar, 1979: 29). Bu mitingi daha sonra Üsküdar Doğancılar'da yapılan 20 Mayıs 1919 tarihli miting takip etti. Bu mitinge katılan kadın konuşmacılardan biri, yine cemiyet üyelerinden Sabahat Hanım'dı (Kaplan, 1998: 74). Ardından 22 Mayıs Cuma günü Kadıköy mitingi yapıldı. Haydarpaşa Tıp Fakültesi Öğrencileri

ve Kadıköylüleri burada da Halide Edib'in konuşmasını istediler. Miting yağmura rağmen üç saat kadar devam etti. Kadıköy mitingi, Fatih mitinginin tekrarı şeklindeydi (Adıvar, 1979: 31). Halide Edib dışında Münevver Saime ve Hayriye Melek Hanımlar da konuşmacı olarak bulundular (Kaplan, 1998: 75). Mitinglerin en büyüğü 200 bin kişinin bir araya gelmesiyle, 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet Camii önünde yapıldı (Bayar, 1968: 1867).

Bu miting İtilâf Devletleri ve dolayısıyla hükümeti rahatsız etti ve devamındaki mitingler engellendi. Yasaklara rağmen Sultanahmet'te 30 Mayıs'ta İkinci bir miting daha yapıldı ve Şukûfe Nihal Hanım konuşmacı oldu (Kaplan, 1998: 77). Mitingden sonra bir heyet, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa eşliğinde saraya giderek padişaha halkın isteklerini ve miting kararlarını bildirdi. Padişahın bu duruma karşılığı '*Ağzımızı açalım,bağıralım ama elimizi kaldırmayalım*' oldu ve böylece İstanbul'da miting faslı sona erdi (Bayar, 1968: 1971-1972).

Mustafa Kemal 12 Mayıs 1919'da Amasya'ya geçti. Amasya'da sık sık halka seslendi ve içinde bulunulan durumdan tek kurtuluşun, birlikte hareket etmekle mümkün olacağını söyledi (Seçkin, 2002: 120).

İstanbul hükümeti, 8 Haziran 1919'da, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki davranışlarından, ulusal savaşa hazırlayan buyruklarından tedirgin olarak İstanbul'a geri dönmesini istedi ve 8 Temmuz 1919'a kadar, Erzurum'da Mustafa Kemal istifa edinceye kadar bu devam etti (İnan,1973: 51;Kili, 2009: 28).

Fakat ulusal direniş başlamıştı ve hükümetin yapamadığını Mustafa Kemal liderliğinde halk yapıyor, topyekûn bir mücadeleye başlıyordu. 21-22 Haziran 1919 gecesi Mustafa Kemal imzasıyla emir subayı Cevat Abbas'a yazdırılan ve tarihe Amasya Genelgesi / Tamimi olarak geçen, ulusal kurtuluş savaşının ilk önemli belgesi, sivil-asker herkese, Anadolu'daki tüm makamlara bir şifre ile bildirildi. Bütün yurdu kapsayan genelgenin ilk maddesi ile ilk alarm verildi: '*Vatanın bütünlüğü, milletin istikbali tehlikededir. Osmanlı hükümeti üzerine düşen görevi yapmaktan acizdir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*' (İnan, 1973:52; Deny, 2000: 64; Kili, 2009: 28). Bu madde ülkenin durumunu, Millî Mücadele'nin amacını ve yöntemini özetliyordu. Aynı zamanda bu; İngiliz yanlısı saraya ve hükümete karşı bir ihtilal bildirisi, bir bağımsızlık

bildirisiydi (Özakman, 2005: 20). Bu mücadele, bir hakimiyet mücadelesiydi ve kaderine tamamen kendisi egemen olan bir millet için, ne dışarıdan ne içeriden bir ortaklık kabul edilemezdi (İnalçık, 1964: 12). Diğer maddeler ise Erzurum ve Sivas'ta toplanacak kongrelere değiniyordu. Bu genelge ile Mustafa Kemal yetki sınırlarını aşmıştı. Artık İstanbul yönetiminin, Türk ulusu hakkında konuşmaya, karar almaya yetkisinin olmadığı bildiriliyor, zorlu ve dönüşü olmayan bir yola giriliyordu. Yani artık ‘*İstanbul Anadolu'ya hâkim değil, tabii* ‘ olacaktı (Deny, 2000: 65; Kili, 2009: 30).

Mustafa Kemal 26 Haziran'da Amasya'dan ayrıldı ve 27 Haziran'da Sivas'a geçti. Bu sıralarda Mustafa Kemal'i yakalatmak için girişimler olsa da, başarılı olamadılar. 28 Haziran sabahı Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal, Temmuzda Erzurum'a geldi (Kili,2009: 31-32).

1.3. ERZURUM VE SİVAS KONGRELERİNİN KAMUOYU OLUŞTURMAYA ETKİSİ

Amasya Genelgesi'ne göre Erzurum Kongresi'nin 10 Temmuz'da toplanması gerekirken, delegelerin çeşitli sebeplerle gecikmeleri üzerine 23 Temmuz 1919'da toplandı. Toplantı yeri o tarihteki Erzurum Sultanisi'nin salonuydu. Kongreye; Erzurum, Bitlis, Trabzon, Sivas ve Van illerini temsilen 56 kadar temsilci katıldı. Elazığ ve Diyarbakır valileri temsilcilerini kongreye göndermediler. Bu sıralarda Mustafa Kemal'in ordu müfettişliği görevi, İngiliz baskısı neticesinde hükümet tarafından alınınca, Mustafa Kemal'in bu kongreye ne sıfatla katılacağı bilinmiyordu. Bunun üzerine Erzurum yetkilileri, Mustafa Kemal'in katılabilmesi adına çekildi. Bu sayede Mustafa Kemal ve Rauf Bey kongreye Erzurum merkez temsilcileri Kazım ve Cevat (Dursunoğlu) Beylerin yerine katılabilmiş oldu. Kongrenin ilk günü başkanlığa Mustafa Kemal seçildi. İçindeki buldukları durumdan bahsederek, izleyecekleri yol hakkında bir konuşma yaptı. Milletın kaderini, ancak milletin kendisinin kurtarabileceğini ve bu iradenin de ancak Anadolu'dan doğabileceğini söyledi. Yine kuvvetini millî iradeden alacak bir millet meclisinin ve hükümetin oluşturulmasının çalışmalarının ilk hedefi olduğunu belirtti. Kongrenin çalışmaları on dört gün

devam etti. Sonunda bir tüzük hazırlanarak hükümler 10 maddelik bir bildiri ile, 7 Ağustos'ta ülkenin her tarafına, İstanbul'daki işgal kuvvetleri temsilcileri de dahil olmak üzere gönderildi (Gencer ve Özel 1999: 120; Kili, 2009: 33; Özakman, 2005: 20).

Kongre kararları her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı koyuyordu. Millî gücü ve millî iradeyi egemen tutup; manda ve himayenin kabul olunmayacağını, azınlıklara da siyasi dengemizi ve egemenliğimizi bozacak haklar verilemeyeceğini söylüyor, tüm bunları millet olarak hep birlikte savunacak ve direneceklerini, bu sebeple bölgesel kurtuluş amacıyla kurulmuş olan cemiyetlerin de birleştirilmesine ve bir millî meclisin toplanmasına karar verildiğini bildiriyordu. Bunun üzerine içlerinde Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in bulunduğu 9 kişilik bir temsil heyeti oluşturuldu. Doğu Anadolu'da kurulmuş olan cemiyetler de Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleştirildi (Gencer ve Özel 1999: 120-121; Kili, 2009: 40-42).

Erzurum Kongresi gerekçeleri ve temsil niteliği bakımından bölgesel bir kongre olarak toplansa da milletin tümünü kapsayan kararlar alındı. Millî egemenlik hakim olacak, bundan sonra ulusça karar verilecek ve ulusun seçtiği temsilcilerce alınan kararlar uygulanarak ülke yönetilecekti. Erzurum Kongresi daha sonraki kongrelere, Misak-ı Millî'ye, Büyük Millet Meclisi'ne ve ulus egemenliğin hâkim olduğu bir yönetim biçimine ışık tutmuş oluyordu. Erzurum Kongresi'ni daha kapsamlı Sivas Kongresi takip etti (Gencer ve Özel 1999: 121; Kili, 2009: 44).

Erzurum Kongresi sırasında Sivas Kongresi'nin toplanmasıyla ilgili çalışmalar devam ederken, İstanbul'daki hükümetin de engelleyici çalışmaları sürüyordu. Nihayet 4 Eylül'de kongre toplandı ve 11 Eylül'e kadar devam etti. Mustafa Kemal'in davet sahibi sıfatıyla yaptığı konuşmayla, kongre 38 temsilci katılımıyla açılmış oldu. Yapılan oylama neticesinde Mustafa Kemal, kongre başkanlığına seçildi. Gündemi Erzurum Kongresi'nin tüzük ve bildiriyle, 25 temsilcinin aralarında hazırladıkları bir muhtıra oluşturmaktaydı. Yani Sivas Kongresi Erzurum Kongresi'nin aldığı kararları devam ettirerek genelleştiriyor ve ulusal bir kongre sıfatı taşıyordu. Kongre kararları ile, belirlenen sınırlarımızın bir bütün olup bölünemeyeceğine, millî gücün ve millî iradenin egemen olduğuna,

azınlıklara siyasi dengemizi bozacak ayrıcalıkların asla verilemeyeceğine, aynı zamanda bağımsızlığa aykırı olmadığı sürece ekonomik yardımların kabul olunacağına ve derhal millî meclisin toplanarak, millî vicdandan doğan bütün cemiyetlerin, tüm yurdu kapsayan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla birleştirilmesine karar verildi. Başkanlığına Mustafa Kemal'in seçildiği temsil heyetine, vatanın tümünü temsil etme yetkisi tanındı ve üye sayısı dokuz kişiden on beş kişiye çıkarıldı (Gencer ve Özel 1999: 127). Ardından hemen "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla birleşen cemiyetlerin, dokuz maddeden oluşan talimatnamesi hazırlandı. Bu talimatnamenin ikinci maddesine göre cemiyet; köy, kaza ve illerde birer teşkilat bulunduracak, bunlar birbirine bağlı olacak, ildeki teşkilat ise taşrada en üst kuruluş durumunda olacaktı (Sarıkoyuncu, 1992: 111).

Sivas Kongresi 11 Eylül'de sona erdi. Kongre ile Millî Mücadele hareketi Mustafa Kemal önderliğinde kendisini yönetecek bir teşkilata da kavuşmuş oldu. Aynı zamanda Kongre, Büyük Millet Meclisi açılıncaya dek bir nevi hükümet görevi de gördü. Tam bağımsızlık ve millî egemenlik ilkeleri tekrar edilerek, ana prensip sürekli vurgulandı. Bütün millî cemiyetlerin birleştirilmesi ise birlik ve beraberliğin sağlanması, ortak bir gaye uğrunda tek vücut olarak mücadele edilmesi adına büyük önem taşıdı. 12 Eylül'de Sivas halkının da katıldığı bir açık oturum yapıldı. 14 Eylül'de ise tüm yurdu Sivas Kongresi tarafından kararlaştırılan program ve temsil heyeti etrafında toplamak adına İrâde-i Milliye Gazetesi'nin çıkarılması kararlaştırıldı (Gencer ve Özel 1999: 128-129).

1.3.1. İrâde-i Milliye Gazetesi ve Kamuoyu Oluşturmada Etkisi

14 Eylül 1919'da, Sivas'ta, Mustafa Kemal tarafından temsil heyeti adına kurulması kararlaştırılan gazetenin çıkış izni, Sivas gençlerinden Selahattin (Ulusalerk) adına alındı. Yazı işlerini ise Mazhar Müfit (Kansu) yaptı. Atatürk ihtilâlinin ve ulusal mücadelenin ilk yazılı organı olan İrâde-i Milliye'nin; ilk yazıları da Mustafa Kemal tarafından dikte ettirildi ve gazete ana başlığının altına "Millî hareketin savunucusudur" sözü yine Mustafa Kemal tarafından yazdırıldı. Gazetenin ilk sayısı dört sayfa olarak çıktı ve Mustafa Kemal'in Sivas

Kongresi'ni açış nutku, Millî Mücadele'nin gerekçeleri, kongre haberleri, millete hitap eden beyanname, kongre üyelerinin ettiği yemin gibi Millî Mücadele'nin gereklerini, amacını ve yöntemi anlatan yazılar yer aldı. Diğer sayılarında yine ulusal bağımsızlık savaşının amaçları ve gelişimini belirten yazılar devam etti. Başlangıçta haftada bir veya iki kez, sonraları günlük olarak yayınlandı. 1922 sonuna dek gazete yayın hayatını sürdürmüş olsa da; basılmakta olduğu vilâyet matbaasında çıkan yangında gazetenin koleksiyonları yandı. Gazete, Mustafa Kemal'in Ankara'ya hareketine kadar, O'nun himayesinde çıktı (Öztoprak, 1989: 19).

Mustafa Kemal kamuoyu oluşturmada basının önemini farkındaydı. Millî teşkilât mahalle ve köylere kadar yayılınca, buralara ulusal bağımsızlık savaşı ile ilgili bilgilerin de ulaştırılması gerekiyordu. Bunun için önce Sivas'ta çıkmasına öncülük ettiği milletin iradesini ortaya koyan ve millî mücadelenin ilk resmi yayın organı olan İrade-i Milliye gazetesini; Ankara'ya gittiği vakit çıkan milletin hâkimiyetini isminde taşıyan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi takip etti. İki gazeteye de ismini, Mustafa Kemal bizzat kendisi verdi. Özellikle İstanbul'da çıkan ve Millî Mücadele'yi engellemeye yönelik yazılarla halkı yanıltan gazeteler karşısında, her iki gazete de yeni bir nefes durumundaydı. Kendi menfaatini düşünen hükümet ve padişahın karşısında, halkın örgütlenmesinin en temel gereklilik olduğu, aksi durumda bir yok oluşla karşı karşıya kalınacağı, dönemin en etkin aracı olan basın yoluyla anlatılmaya çalışıldı. Bunun ardından 6 Nisan 1920'de yine Mustafa Kemal'in beyanıyla Anadolu Ajansı kuruldu. Millî birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı uyarmak ve doğru bilgileri günü gününe halka ulaştırmak adına önemli bir rol oynadı (Özkaya, 2001: 75-78).

1.3.2. Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ve Millî Mücadele'ye Etkisi

Türk mitolojisine göre kadın, bir esin kaynağıdır (Tevfik, 1936: 11). Türklerde kadın, eski devirlerde hiçbir zaman geri planda tutulmadı. Kadına büyük saygı duyulurdu. Ne eski Yahudilerde, Hıristiyanlarda veya İslamiyet'ten önceki Araplarda olduğu gibi dar bir çerçeve içinde değildi. Çocuk emziren ya da hamile bir kadının ava gitmesi vb. doğal durumlar dışında, mücadeleden geri

kalan bir yanı yoktu (Celâsun, 1946: 45). Meşrutiyet ile Tanzimat'ta ise kadının yeri daha çok evinin içi idi (Özgü, 1976: 2031).

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl Osmanlı toplumunun olduğu kadar, kadınlar için de değişimin başladığı yıllar oldu. Savaşlar neticesinde her alanda azalan erkek nüfusunun yerini kadınlar doldurmak zorundaydı. Bu nedenle kamusal alanlara girmeye başladılar. Çeşitli memuriyetler edindiler. Bu gelişmeler mecburi bir durumdan kaynaklansa da; kadının toplumdaki yeri giderek değişiyordu (Berktay, 1994: 19).

Demokrasi anlayışının oluşmasını sağlayan kadındır (Ege, 1946: 125). Yeni bir düzene doğru gidilen bu evrede; Millî Mücadele verilirken, Türk kadını da kendine düşen görevleri yerine getirmekten geri durmadı (İnan, 1977: 38). Memleket için tam bir ölüm kalım savaşı olan süreçte, destek veren bütün vatan evlatları gibi, Türk kadını ve özellikle de Anadolu kadını elinden geleni yaptı (Taşkiran, 1973: 67). Millî hareketin başından, Cumhuriyet'in ilanına kadar Türk kadını, her alanda insan gücüne ihtiyaç duyulan bir evrede, millet işlerinde, erkeğe yardım etme gücünü ve yeteneğini göstererek, varlığını ispat etti. Yüzyıllardır süregelen görünmezlik perdesini araladı (Muhittin, 1931: 61; Sarıçoban, 2017: 1344). Türk kadınlarının, ulus genelinde Millî Mücadele'ye büyük inançla katılımını gösteren en önemli olay, merkezi Sivas'ta olmak üzere kurulan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"dir (Baykal, 1996: 1).

Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919 Havza Genelgesi ile talimatı üzerine millî örgütler kurulması gerekiyordu fakat Türk kadını bu dönemde aynı cemiyette erkeklerle beraber çalışamazdı (İnan, 1977: 39). Bu sebeple kadınlar boş durmadı ve kendi cemiyetlerini kurma yoluna giriştiler. Millî Mücadele dönemindeki kadın cemiyetlerinin asıl amacı, vatanın kurtarılmasına hizmet etmenin yanında; yardım toplama, mitingler düzenleme ve diğer kadınları da bu konuda bilinçlendirmeye yönelikti (Kurnaz, 1996: 263).

Sivas Kongresi'nden bir süre sonra, 5 Kasım 1919'da Sivas Numune Okulunda düzenlenen toplantıda, Sivashlı hanımlar vatanın kurtuluşu adına mücadele edecek bir dernek kurma kararı aldılar. Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım öncülüğünde, Sivas'ın ileri gelen ailelerinin kadınları ve burada

görev yapan memur aileleri kadınlarıyla beraber, Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. 26 Kasım 1919'da cemiyetin kuruluş dilekçesi Sivas Valiliği'ne verildi ve 7 Aralık 1919'da hazırlanan cemiyet yönetmeliği de valiliğe ulaştırıldı. 9 Aralık 1919'da ise Sivas Valiliği yazısıyla, cemiyetin kuruluşu resmen tamamlandı (Baykal, 1996: 1; Kaplan, 1998: 87).

7 Aralık'ta verilen yazıda cemiyetin merkezi olarak Melek Hanım'ın evi gösterildi. Yazı; Başkan Melek Reşit, İkinci Başkan Samiye, Yazman Şefika Kemal ve Veznedar Emine imzalarını taşıyordu (Sarıhan, 2007: 134).

İrâde-i Milliye Gazetesi, 8 Aralık 1919 tarihli 15 numaralı sayısında, Sivas hanımlarının memleketin bütünlüğü ve istiklâlin müdafaası uğrunda bir cemiyet kurduklarından ve hanımların memleket endişesi ile erkeklerle, kardeşleriyle el ele, sonuna dek çalışmaya azmettiklerinden bahsederek, cemiyeti övgü dolu sözlerle anlattı (Enginün ve diğerleri, 1983: 36; Tarakçı, 2008: 85; Engin ve Memiş, 2018: 354).

Cemiyet resmen onaylanmadan önce, 28 Kasım'da kurucuları tarafından valilik izniyle Sivaslı hanımların katılımıyla, Sivas Numune mektebinde bir toplantı düzenlendi ve cemiyet halka duyuruldu. Bu toplantı neticesinde hükümete cemiyetin kuruluşu ve amacı açıklandı. Aynı zamanda hanımlar, milletimize karşı yapılan haksızlıkların da düzeltilmesini istediler. Yine aynı gün İstanbul'da bulunan Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerine de protesto niteliğinde birer telgraf gönderdiler (Baykal, 1996: 1; Gökbilgin, 2011: 239).

Cemiyet 18 Aralık 1919'da yayımladığı genelgeyle diğer Anadolu kadınlarını kendilerine katılmaya davet etti. Türk kadınları bu davete uydu ve Anadolu'nun birçok yerinde cemiyetin şubeleri açılmaya başladı (Baykal, 1996: 41-42; Uyanıker, 2009: 39). Cemiyet aynı zamanda Mustafa Kemal'e 12 Aralık 1919 tarihli bir yazıyla, derneğin kurulduğunu bildirdi ve hizmetleri esnasında da sürekli Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti ile ilişkilerini sürdürmeye devam etti (Baykal, 1996: 1-3).

Cemiyetin tüzüğü 11 maddeden oluşuyordu. Birinci maddesiyle merkezi Sivas olmak üzere, Anadolu'da imkan dahilinde olan bölgelerde cemiyetin şubeleri kurulacak, ikinci maddede Erzurum ve Sivas Kongresi'nin kabul ettiği ve Misak-ı Millî'de temel olacak siyasi sınırlar belirtiliyordu. Üçüncü maddeyle her

türlü işgale karşı konulacağı, dördüncü maddeyle ise amaca ulaşmak adına tüm İslam kadınlarıyla beraber çalışacaklarını anlatıyordu. Diğer maddelerde çalışma biçiminden bahseden dernek; yönetim kurulunun 16 kişi olacağı, gizli oyla seçilecekleri, kurulun on beş günde bir toplanacağı ve üç kez özürsüz toplantıya katılmayanın istifa etmiş sayılacağı, bütün yazışmalarda resmi mühür, başkan ve başkan vekili ile yazmanın imzası bulunacağı gibi idari konulara değiniyordu (İnan, 1975: 122; Çaka, 1948: 45-47; Kaplan, 1998: 88-89; Kurnaz, 1991: 162; Sarıhan, 2007:136).

Heyet-i Temsiliye ile sürekli irtibat halinde olan dernek yöneticilerine Mustafa Kemal, 9 Mart 1920'de gönderdiği yazı ile vatan yolunda yaptıkları hizmetlerden dolayı teşekkür ettiğini bildiriyordu (Uyanıker, 2009: 41).

Derneğin diğer illerde de şubeleri açılmaya başladı. Amasya, Niğde, Kayseri, Erzincan, Eskişehir, Yozgat, Konya, Aydın, Pınarhisar, Kangal ve Kastamonu'da derneğin diğer şubeleri açıldı (İnan, 1983: 1998; Baykal, 1996: 78).

Cemiyet yardım faaliyetlerinde önemli rol oynadı. Para yardımından, çocuk esirgeme kurumundaki çocukların yemesi adına et yardımına, kurban derilerinden toplatılması ve askere çorap yaptırılmasına, derilerden elde edilen paranın yine askerin ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar birçok ince fikirle yardımlarını sürdürdüler. Melek Reşit Hanım, eşinin görev itibariyle Kastamonu'ya gönderilmesine değin görevine devam etti (Baykal, 1996: 77; Uyanıker, 2009: 43).

Türk kadınlarının Millî Mücadele adına yardım toplama ve destek verme faaliyetleri sadece bu cemiyet ile sınırlı kalmadı. Anadolu'nun her yerinde, insan gücüne ihtiyaç duyulan her alanda, Türk kadını bunu vazifesi bildi ve yardıma koştı.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE KASTAMONU ve KASTAMONULU KADINLAR

2.1.“İSTİKLÂL YOLU” ve MİLLÎ MÜCADELE'DE KASTAMONU'NUN ÖNEMİ

20. yüzyıl başları Osmanlı Devleti için sürekli savaş demektir. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı ülkeyi her yönden epey yıprattı. Kastamonu savaş alanının dışındaydı fakat bu savaşlara giden binlerce insan dönemedi. Dünya Savaşı'na nüfus oranına göre en fazla askeri Kastamonu gönderdi ve 20. Çanakkale Taburu Conkbayır'da şehit düştü (Karabacak, 2012: 32; Kazmaz, 1997: 35). Tüm bunlarla beraber halk yoksullaşırken; tek çeşit beslenme kaynaklı mide ve bağırsak hastalıklarının yanında sıtma, verem, kolera gibi salgın hastalıklarla da uğraşmak zorunda kalındı (Erdoğan, 2007: 113; Çelebi, 2014: 108).

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlayan ve kimilerine göre macera olarak nitelendirilen (Bozok, ve Bozok, 1985: 73) Millî Mücadele hareketinin, ilk ateşi olan, 28 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Havza'dan çektiği telgraf, Kastamonu'ya da ulaştı. Güvenilir kişilerle yerel bir teşkilat kurulmasını, silahların saklanması ve silahla savunulmasını istiyor; halkı da uyarıyordu. Nitekim bu savaş Mustafa Kemal'in başından beri düşündüğü gibi topyekûn savaş olacaktı. Bu sebeple savaşın sadece iki ordunun çarpışması demek olmadığını; iki milletin elindeki maddi manevi tüm gücüyle çarpışması ve aynı zamanda, sadece cephede bulunan düşman karşısındaki ordu askerlerinin değil, tarlada, evinde, köyünde bulunan, cephe gerisindeki herkesin silahıyla çarpışan bir savaşçı gibi, ödev bilinciyle bütün varlığını mücadeleye vermesini söylüyordu (Kinross, 1990: 323). Ulusal, topyekûn bir mücadele başlıyordu. Fakat bunun için ise fazlaca maddi kaynağa ve insan gücüne ihtiyaç vardı (Ergil, 1981: 206). Savaş demek silah ve cephane demektir. Uzun süren savaşlar sebebiyle teçhizat tükenmişti ve silah, cephane ve lojistik malzemesine gereksinim vardı. Bu yolda

neler yapılabileceği sürekli araştırılıyordu (Mütercimler, 2013: 241). Zira bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'du ve dolayısıyla en önemli zengin ikmal kaynakları İstanbul'daydı. İstanbul ise İtilâf Devletleri kontrolündeydi (Özalp, 1998: 218). Yine aynı şekilde, kutsal amaçları doğrultusunda, tek vücut olarak, tek emelleri özgürlük ve bağımsızlık uğrunda birleşen bu milletin, kuvvetli, düzenli ve donanmış bir orduya da ihtiyacı vardı. Maddi güçten yoksun olan millet, kendi ruhundan aldığı güçle, elindeki imkanları dahilinde, kendine olan inancı ve kararlılığıyla kendini gösterecekti (Arif, 1992: 66).

İstanbul'da birçok savaş malzemesi deposu bulunuyordu. Haliç'te büyük bir silah deposu vardı (Armstrong, 1997: 87). Bu imkansızlık dahilinde, mecburen İstanbul'daki depoların boşaltılması ve Anadolu'ya aktarılması gerekiyordu. Mücadelenin başında öncelikle mühimmat eksikliğinin halledilmesi gerekiyordu. İşte bu amaç uğrunda gizlice İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve cephane taşınmaya başlandı (Selek, 2000: 114). Bir yandan İtilâf Devletleri, diğer yandan ise Yunanlar sahilleri ve depoları sürekli gözetliyor, kontrol altında tutmaya çalışıyorlardı. Buna rağmen millî vazife bilinciyle bu görev yerine getirildi. İstanbul'dan başlayan ve daha sonrasında deniz yoluyla süren bu yolculuk sırasında çok sayıda kişi şehit düşmüştü (Özalp, 1998: 218). Bu sıralarda İstanbul'da bulunan ve depoları korumaktan sorumlu olan İngiliz Yüzbaşısı H. C. Armstrong, kendi müttefiklerinin depoların yeterince korunmadığını düşündükleri için, depoların fotoğrafını almaya, silahları kaydetmeye ve tespit etmeye başladığını ve bunun sonunda silahların kaçırıldığının pek açık görüldüğünü söyler. Haliç'teki silah deposunun ise kırmızı mumla mühürlenmiş kapısının mührünün kırıldığını, nöbetçilerin tutuklandığını ve subayların hapsedildiğini, bunun üzerine kendisinin saklanarak durumu çözmeye çalıştığı ve neticede Türklerin gece tekrar geldiğini ve barut mahzenlerinde hiç telaş dahi etmeden hem ateş yakıp yemek yaptıklarını, hem de patlayıcı maddeleri taşıdıklarını gördüğü durumu hayretle anlatır (Armstrong, 2001: 87-88). Bir kısım malzeme ise Erzurum'dan develerle, Sivas ve Diyarbakır'dan kağnılarla çekilmiş ve gönderilmişti (Arif, 1992: 67). Yine Kazım Karabekir komutasındaki kuvvetlerin doğuda Ermenileri mağlup etmesi üzerine, Ermenilerden ganimet olarak alınan

önemli ölçüde silah, cephane ve malzeme de orduya katkı sağladı. Bu zaferden sonra Ruslarla kurulan dostluk neticesinde, Rusya'dan da yardım olarak Anadolu'ya silah, cephane ve malzeme geldi. Tüm bu sıkıntılara rağmen temin edilen paralarla Avrupa'dan da bir miktar silah satın alındı (Selek, 2000: 115).

1919 yılında, ekonominin iyice kötüleştiği öyle ki devlet memurlarına maaş ödenemeyecek sürece geline bir dönem yaşanırken; İstiklâl Savaşı süresinde halkın yaklaşık 150 milyon lira civarında harcadığı görülmüştür. Bunun % 69,99'u bütçe gelirlerinden, % 6,8'i bütçe dışı kaynaklardan, % 15,7'si devletin savaş sırasında çıkardığı kararlar neticesinde el koymalarıyla, % 4,8'i bağışlardan ve % 8,8'i Sovyetler Birliği yardımı ile sağlanmıştır (Savaş, 2017: 10-12).

Osmanlı ordusu her türlü sanayi tesislerden, teknik cihazlardan ve bu alanda yetişkin insan kadrosundan da yoksundu. Zaten açık pazar konumunda olan Osmanlı Devleti, sadece tarım ve hammadde üretiyor, bütün sanayi ihtiyaçlarını ise yabancı ülkelere satın alıyordu. Öyle ki ülkenin ihtiyacı olan bütün mallar petrol, demir, kömür, ilaç, kahve, çay ve kibrite kadar her şey dışarıdan alınıyordu. Mütareke şartları gereği eldeki mühimmatın da verilmesi zorunluydu. Elde kalan toplarla mermileri birbirine uydurmak pek mümkün olamayacağından, yoktan bir ordu yaratmaya çalışılırken, bu ordunun kullanması için harp silahları ve malzemesi için imalathane ve bakım tesisleri bulmak zorunlu duruma gelmişti (Aydemir, 2015: 410-411). Nihayet ordu teşkilatı geliştikçe Türk ustalarının gayretleriyle Anadolu'nun bazı yerlerinde basit imalathaneler kuruldu ve eldeki imkanlar dahilinde silah ve cephane olmasa bile bazı malzemelerin imal edilmesi sağlandı (Selek, 2000: 115).

Süngü yapacak çelik yoktu. Bu nedenle mağazalarda bulunan kalın balya çemberleri ve pencere, bahçe gibi yerlerdeki demir parmaklıklar sökülerek demircilere veriliyor ve süngü yapılıyordu. Ordunun her şeye ihtiyacı vardı. Evlerde ailelerin yatacakları yorganlardan fazlası, hatta ilaç konması için boş şişeler dahi hastanelere veriliyordu (Koç, 1973: 29). Süngü yapan demircilerden, barakalarda fişek dolduran kadınlardan, sargı ve iç çamaşırı imalathanelerine kadar, ortak emekler verilerek imkânlar oluşturuldu. Böyle bir durumda Mustafa Kemal ve ona inananlar dağılmış ve tükenmiş bir ordu kalıntısından, 200.000

kişilik silahlı, 2982 makineli tüfeklive 442 toplu muzaffer bir ordu yaratmışlardır (Aydemir, 2015: 413).

Millî Mücadele'yi yapan Türk ordusu sayıca az, malzemece fakir olsa da; şerefli bir geçmişe sahip tecrübeli bir orduydü. Alman Generali Liman Von Sanders de Türk askerinin, özellikle de Anadolu askerinin mükemmel olduğunu, biraz itina gösterilerek iyi bir talim ve idareyle çok olumsuz koşullarda dahi çok büyük işler başarabileceklerini söylemiştir (Selek, 2000: 115; Bilgin, 2016: 117).

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıkmasından sonra gelişen millî hareket için Kastamonu'nun önem kazanması, Sivas Kongresi sonrasında başladı. Ankara'da millî hükümet oluştuktan sonra çeşitli şekillerde ve zorluklarla Anadolu'ya getirilen silah, cephane ve insan girişinin, Nisan 1920'den itibaren İngilizlerin Kocaeli mıntıkasında denetimlerini arttırarak, bu bölgedeki bazı yerlere askeri müfrezeler yerleştirmesiyle, mecburen yeni yollar aranması ve yavaş yavaş sevkiyatın Karadeniz'e kayması gerekiyordu. İşte bu durumda İnebolu-Ankara yolu önem kazandı. Özellikle de 28 Haziran 1921'de İzmit'in Yunanlar tarafından işgali üzerine Anadolu'nun giriş çıkış kapıları Karadeniz limanları olmaya başladı. Ayrıca 1920'lerde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde çıkan isyan hareketleri sebebiyle de en güvenilir ulaşım yolu İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara yolu oldu (Çiçek, 1997: 400). İstanbul-Bolu çevresi İstanbul'a olan yakınlığı ve buralarda da meydana gelen isyanlar sebebiyle güvenli bölge değildi. Ankara'nın dışarı ile olan bağlantısının İnebolu üzerinden sağlanması tek çıkar yoldu. İşgal bölgelerinden Millî Mücadele'ye katılmak amacıyla gelenler için de İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara bağlantısının kullanılması bu dönemde tek uygun güzergâh durumundaydı (Özbek, 2009: 24). Bu yüzden Kastamonu, İstiklâl Savaşı'nın kilit noktalarından biri haline geldi (Kazmaz, 1996: 35). Lojistik destek her bölgede olsa da, bu bağlamda en çok rol alan bölge İnebolu-Kastamonu oldu (Mütercimler, 2013: 241).

Kastamonu coğrafi konumundan dolayı, dışa karşı savunması kolay bir şehirdir. Kurulduğu yer vadidir ve etrafı dağlarla çevrili olan iki boğaz kolaylıkla kapatılabilir. Bu sebeple Kastamonu doğal koruma şartlarına sahip bir şehir niteliğindedir (Kazmaz, 1996: 33). Kastamonu'nun bu dağlık yapısı, ilkçağlardan başlayarak Anadolu'nun önemli ulaşım yolları dışında kalmasına sebep oldu

(Eyüpgiller, 1999: 37). Bu sebeple önemli bir ticaret yolu üzerinde olmadığından ekonomisi, halkın gelir kaynağı tarım ve hayvancılık odaklıydı (Eski, 1990: 6). 1800'lü yıllarda, İnebolu yolu ve limanı önemli bir ürün kabul edilen Çankırı tuzunun nakliyatı için kullanıldı. Daha sonra Dünya Savaşı sırasında İstanbul'a gıda sevkiyatı için bu yol aktif hale geldi. Zamanla bir liman yapılması gereği elzem olmuş ve çalışmalara başlanmıştır. Zira liman olmadığından gelip geçen yolcuların binmesi, yük ve eşya taşınması gibi durumlarda hep zorluklar çıkıyordu. Çoğu kez vapurlar yük ve yolcu almadan gittiğinden, halk, malını ihraç edememesi sebebiyle büyük zarar görüyordu. Tüm bu sıkıntılar neticesinde bir liman yapılmasının zaruri olduğu belirtilmiş ve gerekli malzemeler İstanbul'dan gönderilerek, 1882 yılında İnebolu limanının inşaatı başlamıştır. 1884'teki bir fırtına sonucu, bir kısım kayığı deniz götürmüş, çok sayıda kayığı parçalamış, vinçleri devirmiş, büyük zarar vermişti (Yılmaz, 2018: 3-4). Yine kara yolu da çok farklı değildi. Kastamonu'nun yolları arasında en işlek ve bir nebze düzgün olanı Kastamonu-İnebolu yoluydu (Kurnaz, 1995: 110). İnebolu-Ankara arasındaki yol, yağışlı havalarda çamur deryası oluyordu. İnebolu limanı inşasına paralel zamanda kara yolu ile ilgili çalışmalar başlatılmışsa da yeterli ödenek olmadığından tamamlanamadı. Tüm bunlar sebebiyle Kurtuluş Savaşı dönemine kadar hiçbir zaman önem taşıyan bir karayolu olmadı (Özbek, 2009: 24). 1866 yılında "Turuk-u Maâbir Hakkında Nizamname" (Yollar ve Geçitler Hakkında Nizamname) adıyla bir düzenleme yapıldı. Bu doğrultuda çeşitli bölgelerde yol yapımı ve bakımı programı hazırlanarak Avrupa-ı Osmani ve Asya-ı Osmani adıyla iki bölüm şeklinde çalışma alanı tespit edildi ve karayolları numaralandırıldı. İnebolu-Ankara yolu ise "Asya-i Osmani"nin sekiz numaralı karayoluydu. 19. Yüzyıl sonlarında 344 kilometre olarak belirtilen yolun sadece 44 kilometresi yapılmış, 30 kilometresi ise inşa halinde duruyordu. Bu sebeple ki geri kalan kısımda, ancak kağnılar ve atlı arabaları ile gidilebilirdi. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, içinde bulunduğu savaş şartlarıyla beraber karayolu yapımı sadece askeri amaca yönelik oldu. İnebolu-Ankara yolunun onarım ve bakımına savaş döneminde sevkiyat için dikkat edilmeye çalışıldıysa da maddi kaynaklı bitirilemedi. Yani Millî Mücadele başladığı vakitlerde İnebolu-Ankara

yolu; bakımsız, köprüler yıkık, motorlu taşıtların geçişine ise elverişsiz durumdaydı (Çiçek, 1991: 399-400).

Coğrafi konumu sebebiyle önemli ticaret merkezlerine uzak olan Kastamonu, Osmanlı Devleti'nin son döneminde önemini iyice kaybetmeye başladı. 19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarında başlayan karayolu ve demiryolu ulaşım ağının da dışında kaldı (Çiçek, 1991: 235). Bu dönemdeki yolların durumunu açıklaması açısından o günleri yaşamış Şevket Süreyya Aydemir'in anıları mühimdir:

“Kısacası yollarımız yoktu. Şose denilen uzun çizgiler kervan yollarından farksızdı. Bunlar da seller ve yağmurlarla her yıl bozuluyordu. Yol bakımı düzeni henüz yoktu. Köprüler, menfezler dayanıksızdı.(...) Anadolu'nun en büyük hasreti yolaydı. Ülkeye girecek olan her şey, yani toprak ürünlerinin kıymetlenmesi, ticaret, sanat, mektep, fabrika, yeni bir idare ve yerleşme, eşkıyalığın kalkması ve ülkenin savunulması dahi ancak yol olursa mümkün olabilirdi. Bize o zaman öyle geliyordu ki; insanoğlunun en mucizevi eseri yoldur” (Aydemir, 1972: 271-272).

Anadolu coğrafyasında işgal görmeyen tek bölge Karadeniz Bölgesiydi (Turan, 1999: 694). Kastamonu da aynı şekilde Türkler tarafından alındığından beri işgal görmemişti (Karabacak, 2012: 32). Millî Mücadele ile Kastamonu, tekrar eski önemine kavuştu. Kocaeli yarımadasının İngiliz denetimine geçmesi ve İstanbul-Ankara demiryolu bağlantısının kapanması ile güzergâh olarak her seçenek tükenmişken; İnebolu-Kastamonu-Ankara yolu sahneye çıkacaktı (Çiçek, 1991: 235-236). Ankara'yı Karadeniz'e bağlayacak yol da buradan geçmekteydi (Kazmaz, 1997: 35). Ülkenin durumu göz önüne alındığında Ankara hükümeti, cephanenin batı cephesine ulaştırılmasında ulusal kurtuluşun kaderini çizecek olan en güvenilir yolun, İnebolu-Ankara olduğu kararını verdi. Bununla beraber İnebolu-Küre-Seydiler ile Kastamonu-Çankırı il merkezlerinden geçen Ankara yolunun çevresindeki köylere de kağnılarla cephane taşıma görevi verildi (Ünal, 2000: 4). Bu sebeple Kurtuluş Savaşı'nın cephe gerisinde Ankara ve Kastamonu vardır. Karargâh Ankara, destek ve donanım ise Kastamonu'dadır. İstanbul'dan gelen aydınların, Millî Mücadele'ye katılmak için Ankara'ya geçecek olanların da ilk durağı burası olmuştur (Mert, 2001: 50; Kazmaz, 1997:35). İşte bu ateş

çemberi içerisinde mücadele edilecek, ulusal bağımsızlık için verilen direniş Kastamonu-Çankırı-Ankara ekseninde şekillenecek, yolların düzensiz olduğu, araçların giremediği bölgelerde ise kağnılarla destan yazılacaktı (Özbek, 2009: 24). Aynı zamanda İnebolu-Kastamonu güzergâhı ile sağlanan bağlantı daha kolay ve güvenli olduğundan, Kastamonu Millî Mücadele'nin can damarı haline geldi (Şahingöz, 1988: 134).

Bir milletin kaderini belirleyerek, kurtuluşa ulaştırması bakımından, daha sonra İstiklâl Yolu - Devrim Yolu - İnkılâp Yolu⁶ olarak adlandırılacak bu yolun İnebolu-Kastamonu arası uzunluğu 95 kilometre, İnebolu-Ankara hattının uzunluğu ise 272⁷ kilometredir (Çiçek, 1991: 401). Bu yol şu güzergâhtan oluşuyordu: İnebolu, Küre, Ecevit, Seydiler, Devrekani, Halkacılar, Şeker Köprü, Kastamonu, Beşdeğirmenler, Ilgaz, Çomarın, Yenice Köy, Kazancı, İnköy, Gündoğdu, Çankırı, Çandır, Kızılkaya, Kalecik, Ankara. Aynı zamanda bu yol üzerinde bir kısmı Millî Mücadele döneminde yapılan çok sayıda han, otel ve karakol bulunmaktaydı (Turan, 1999: 694).

İnebolu'da bu otel ve hanların dışında, subay ve subay ailelerinin kalabilecekleri askeri misafirhaneler de vardı. Bunlardan biri de kadınlara ayrılmıştı. Yine İnebolu'da askerler tarafından işletilen bir sinema olup, buradan elde edilen gelire ihtiyacı olan subaylara, yolda parasız kalanlara destek sağlanıyordu. Yine bu dönemde gelen yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kahvehane ve lokantalar açıldı. Ankara Hükümeti 1920-1922 yıllarında şartlar neticesinde teçhizat ve askeri personel ihtiyacını karşılamak için teşkilatlanma içerisinde girerek, Anadolu'ya giriş çıkışları kontrol altına almak için Kastamonu Havalisi Komutanlığı adıyla bir kontrol merkezi oluşturmuş, bu bölgenin güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. 1920'de Karadeniz'de başlayan taşımacılık, İstanbul'la sınırlı kalmadı; İnebolu ve Samsun limanları doğu cephesinden batı cephesine aktarılan cephaneye ve askeri personelin de giriş

⁶ Şef M. Ömür Akkor, 12-14 Nisan 2012 tarihleri arasında İnebolu'dan Kastamonu'ya uzanan İstiklâl yolunu tek başına yürüyerek bu yol güzergâhında askerlerin neler yiyebileceğini gözlemlemeye çalışmış ve bu yolu modern zamanlarda yalnız başına yürüyen ilk kişi olmuştur. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.http://m-omurakkor.blogspot.com/2012/08/96-800x600-normal-0-false-false-false_29.html

⁷ Cemal Saraçoğlu, eserinde bu mesafeyi 215 kilometre olarak vermiştir. Bkz. A. Cemal Saraçoğlu, *Kastamonu ve Zonguldak*, İstanbul Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, s. 54.

noktaları konumuna geldi. Batı cephesinin lojistik desteğini sağlamak açısından tek alternatif durumunda olan bu yol ile yine Rusya'dan gelen silah ve cephaneler de bu limanlardan batı cephesine ulaştırıldı (Çiçek, 1991: 401-402).

İnebolu'da; Millî Mücadele'nin en zorlu günlerinde taze kan durumuna gelen bu yolun, ilk fedakârlık ve kahramanlık halkasını İnebolu kayıkçıları oluşturdu. Sürekli bir döngü içerisinde yılmadan tüm malzemeyi Anadolu'ya taşıdılar (Turan, 1999: 696). Yükleme ve Boşaltma Komutanlığı'nca tayin edilen tekne kaptanları tarafından, gece sessizliğinde, gizlice motor, gemi ve vapurlardan getirilen teçhizatlar kayıklara yüklenir, kürekçiler kıyıya getirir ve boşaltım yapılırdı (Peker, 1955: 205).

Kayıklar gemiye yanaştığı sırada hızla tüm mühimmat kayığa alınıyor, daha sonra bir kalabalık grup tarafından bu cephane dolu sandallar kıyıya çekiliyordu. Kayık dalgaların erişemeyeceği bir noktaya ulaşıncı da büyük hızla içindekiler boşaltılıp boş tekne yeniden suya itiliyor, bu kez yine kayıkçılar devreye giriyor, 6-7 grup oluşturan bu kayıkçılar yeniden gemilere doğru yol alıyor, büyük bir hız ve azim içinde kayıkları kıyıya alıyor, boşaltıyor ve sonra yine suya itiyorlardı. Tüm bu işler son derece yorucu olmasına karşın hiçbir örgütlenme olmadan başarıya ulaşıyordu (Bridge, 1972: 178,272).

İnebolu'ya deniz yolu ile getirilen fakat uygun liman olmadığından açıkta demirleyen gemilerdeki cephaneler ve lojistik malzemeler, bu şekilde bir çalışmayla, bu gemilerden, İnebolu denizcileri kontrolünde, tekne ve kayıklar ile kıyıya çıkarılıyordu. Kayıklardaki cephaneler de ilçe halkının elbirliği ile ivedilikle iç kesimlere aktarılmalıydı. Çünkü bu sıralarda Karadeniz işgal kuvvetlerince denetleniyordu. Kayıklardan kıyıya çıkarma işinde de yine canla başla bir azim vardı. Askeri ve mülki yetkililer dışında halkı yönlendirerek sevkiyatın sorunsuz işlemlerini sağlayan kişiler de vardı. Bunlardan biri 70'li yaşlarda, önceleri kadılık yapmış, hamam işleten İnebolu kayıkçılar loncasının bir üyesi olan Hamamcı Kadı Salih Reis'ti (Özbek, 2009: 47).

Yine böyle bir taşıma esnasında bölgeye gelen Kastamonu Bölge Komutanı Muhittin Paşa, 70 yaşındaki Salih Reis'e top mermisini taşıırken görüp yardım etme teklifinde bulunmuşsa da, Salih Reis bunu reddederek, yeni bir tane alıp taşımasını söylemiştir (Kastamonu İl Yıllığı, 1968:151). İşte tüm bu büyük

inançla, yaş, güç fark etmeksizin tek amaç uğrunda gerçekleştirilen ikmal işlerine karşılık, İnebolu kayıkçıları 1924 yılında 2107 numaralı İstiklâl Madalyası⁸ ile ödüllendirildi (Özbek, 2009:28; Turan, 1999:696).

İnebolu'dan subayların Anadolu'ya ve Ankara'ya ulaştığı, aynı yolla çok miktarda silah ve cephanenin de gittiği düşmanca öğrenilmişti. 9 Haziran 1921'de Yunan donanmasının en büyük savaş gemisi olan Kalkış zırhlısı ve Panter torpidosu İnebolu'ya geldi. Yunan subayları, İnebolu'dan silah malzemeleri çıktığını ve buranın bir silah deposu halini aldığını, bu sebeple silahların ve kasabanın yönetiminin üç saat içerisinde teslim edilmesini, kıyıdaki bütün kayıkların cephane taşıdıkları için sahile çıkarılmasını söylediler ve aksi taktirde bombardımana başlayacakları şeklinde bir ultiatom verdiler. Ankara'yla yapılan görüşme bu talimatı reddetti ve yöneticiler İnebolu halkını top menziline dışında kalan kasaba gerisindeki İki Çay bölgesinde topladı. İstekleri yerine gelmeyen Yunan askerleri bir bayram sabahı zırhlı ile top atışına başlayarak, torpedo ile sahildeki kayıkları yakıp, birkaç dükkân, ev ve hükümet binasını vurdular. Gece yarısı Kastamonu'dan asker geldi. Askerlere Batiriyoz mahallesi, Avra, Abaştepe, Cünürye, Çarşı mahallesi olarak görevlendirme yapıldı. Bu bombardımana en yakından tanık olan, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve nihayetinde Millî Mücadele'ye katılmış olan Nurettin Peker, anılarında; bu bombardıman sırasında kendi bölgesinin Batiriyoz bölgesi olduğunu, burada bulunan Rumlara mevzilenmiş askerler hakkında herhangi bir bilgi veya işaret verildiği takdirde evleriyle beraber onları yok edeceğini söylediğini; daha sonra bu kişilerin toplanarak kasabanın gerisine götürüldüğünü, ayrıca bir papazın da misilleme olarak vurulduğunu sonradan duyduğunu anlatır. Kastamonu Havalisi Komutanı Muhittin Paşa'da bölgede halka moral veriyordu. İnebolulular bu sırada da cephaneleri taşımaya devam ediyorlardı. Bir gün sonra Yunan savaş gemileri

⁸İstiklâl Madalyası; kurdela ve madeni kısım olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Madeni kısım değişmez fakat kurdela madalyayı hak edenlerin durumuna göre dört renkten oluşur. Kırmızı kurdela, orduda vazife alıp cephede bizzat çarpışmış asker veya sivil vatandaşlar ile, millî mücadelede yardım ve yararlılıkları görülen sivil kahramanlara, çarpışmalar sırasında şehit düşenlerin ise ailelerine verilmiştir. Yeşil kurdela madalyalar, o dönemdeki T.B.M.M. azalarına verilmiştir. Beyaz kurdela madalyalar, cephe gerisindeyken, zaferin kazanılmasında fayda sağlayanlara verilmiştir. Kırmızı-Yeşil kurdela madalyalar ise, bu dönemde hem T.B.M.M. meclisinde aza olup hem de cephede çarpışmış olanlara, şehit iseler ailelerine verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. *İstiklâl Madalyası Tarihçesi ve Tanımı*, Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1984, s. 64-65.

yeniden geldi. Yunan askeri biraz yaklaşınca, İnebolu'da hastanenin üzerine konuşlandırılmış iki top, Yunan savaş gemilerine ateş etti. Geminin biri isabet alınca, top menzili dışına çıkıp kayıkları yaktı. Yunan askerleri cephanenin arkalara taşındığını düşünerek, kasabanın arkalarını bombaladılar. Oysa arşıda bütün sokaklar cephane ile doluydu. Bu sırada Ankara'dan gelen bir emirle, eğer ateş kesilmezse toplanmış olan bütün Rumların katledileceği yönünde uyarı, Yunan savaş gemisine bildirildi. Bunun zerine ateşi kestiler ve İnebolu bu bombardımandan kurtulmuş oldu (Peker, 2009: 265-266).

Halkın bu azmiyle, özverisiyle gururlanan Kastamonu havalisi Komutanı Muhittin Paşa, Genel Kurmay Başkanlığı'na verdiği bir raporda, vatansever İnebolu halkının fedakrlıklarını övüyor, hizmet ve yardımlarının asla aksamadığını, her gün süren taşımalardan, malzemenin teslim ve yollanmasına kadar, halkın yılmadan, hiçbir karşılık beklemeden, görev bilinciyle çalıştıklarını gördüğünü, övgü ve minnetle söylüyordu (Turan, 1999: 696).

İnebolu limanına vardıktan sonra, İnebolu-Kastamonu yolunun başlangıç noktası sayılan İkiçay deresi civarında kontrol karakolu bulunuyordu. Burada son kontroller yapıldıktan sonra yolcular Kastamonu'ya doğru yola çıkıyordu. Yaylı arabayla  gün süren Kastamonu yolunun ilk durağı Küre idi. İkinci konaklama yeri de Seydiler'di. Bu iki bölgede de askeri misafirhaneler bulunuyor, ayrıca İnebolu-Kastamonu arasında asker ve asker ailelerini taşımak için 12 yaylı araba, 40 yk hayvanından oluşan bir nakliye kolu da mevcuttu. İnebolu-Kastamonu yolu kağnı ise ile altı gün sürüyordu. Bir kağnı kolu 40-50 kağnıdan oluşuyor, bu kağnı kolları ise eli silah tutabilecek tüm erkeklerin askere gitmesiyle, 50-60 yaş üzerindeki erkeklerden, 14-18 yaşlarındaki çocuklardan ve en çok da kadınlardan oluşuyordu. Bu kağnı kolları askeri malzeme taşıdıklarından, her kağnı kolunun başında hat kumandanlığına bağlı bir subayla, iki jandarma askeri bulunuyordu. Bu kağnı kollarının durakları ise sırasıyla şöyleydi: Digz köyü yakınlarındaki Soğuksu Hanı, Küre bölgesi, Ecevit'te İsmail Ağa'nın hanı, Seydiler, Sırasğtler. Altıncı güne gelindiğinde ise kağnı kolları Kastamonu'da olmak zorundaydılar. Bir şekilde gecikmiş, köyüne uğramış kişiler için İstiklâl mahkemelerinde soruşturma açılıyordu.

İnebolu'dan Kastamonu'ya ulaştıktan sonra devam edilen Kastamonu-Çankırı yolu ise yaylı arabayla üç günde gidiliyordu. Çankırı-Ankara yolu üzerinde önemli durak yerleri Çandırılı, Kalecik, Yenihan ve Ravlı Köyü idi. Kağnılar ise Kastamonu-Çankırı yolundaki Kovanlı, Bulacık, Umut, Kayı, Beşdeğirmenler, Gülmenler Köyü, Güngörmezler, Hacetepe, Bostan Köyü, Çomar, Yenice, Kalehan, İnköyü, Koçhisar, Kese köylerinde konakladıktan sonra Çankırı'ya ulaşıyorlardı. Çankırı-Ankara arasında ise Avran Köyü, Dümbelek Ovası, Tüney köyü, Çandırılı, Ovacık, Yenihan, Tekebeli, Ravlı, Bödüz, Ballı Hüseyin, Solfasol köylerinde konaklayarak Ankara'ya ulaşıyorlardı.

Ankara girişinde Bendderesi köprüsü başında bir askeri nokta vardı. Gelenler Ankara'ya girmeden önce itimatnamelerini göstererek Ankara'ya girerlerdi. İnebolu-Ankara arasındaki yaylı araba yolculuğu ise 8-10 günlük bir süreyi kapsıyordu.

Ankara-İnebolu arasında otomobille seyahat 1921-1922 yıllarında başladı. Bu yol üzerinde taşımacılık yapan "Müceddid Berliye" acentasına bağlı otomobiller, Ankara Taşhan'dan aldıkları yolcuları, iki günde İnebolu'ya ulaştırıyorlardı.

1920-1922 yılları arasında İnebolu-Ankara yolu; hem askeri malzemenin gelmesi, hem de İstanbul'dan Ankara'ya geçen insanlar ile Kastamonu şehir merkezinde bir canlanma sağladı. Bu sebeple gelip geçen insanlara hizmet etmek amacıyla da bazı işletmeler kuruldu. Bunların başında otel, han ve hamam işletmeleri geldi. Lokantalar, kahvehaneler de aynı ölçüde arttı. Buna bağlı fotoğrafçılık, berberlik, emanetçilik, elbise temizleme işi gibi bazı meslekler de sayıca arttı. Yine bu tarihlerde özellikle devletin ileri gelenlerinin ve önemli misafirlerin konakladığı, Kastamonu'da birinci sınıf otel olarak Hürriyet oteli, Çankırı'da ise Türk oteli bulunuyordu (Çiçek, 1991: 402-405). Kağnı dışında, yolcu olarak İnebolu'dan Ankara'ya gidenler de yol şartları nedeniyle en az beş altı yerde konaklamak zorundaydı (Karaosmanoğlu, 2010: 66).

İnebolu-Ankara hattında taşımacılık yardımlaşarak gerçekleşiyordu. Bu el birliğiyle yapılan taşımacılık zaman zaman taşımanın gecikmesine de sebep oluyordu. Seydiler, Devrekani ve Çankırı yerleşim yerlerinden olan arabalar

köylerine ya bir süre bekledikten sonra ya da başka araçları devralarak devam edebiliyorlardı. Yolun zor kısmı İnebolu'nun İkiçay, Çatalçeşme, Kaygıncık, Ecevit, Toğcuoğlu, Küre yokuşlarıydı. Yine Çankırı'daki Dümbelek düzlüğü de büyük engel oluşturuyordu. Nakliyat kolunun kurulmasından sonra 14. Tümen şubelerinden belirli sayıda koşulu araba istenerek gecikmeler önlenmeye çalışıldı (Turan, 1999: 698). Yine işlerin aksamaması amacıyla, muhtemel işgallere ve Rum çetelere karşı 14 Nisan 1919'da bir müfreze kurulmuş, bölgenin korunması sağlanmıştır (Özlu, 2009: 71).

Mustafa Kemal'in cephede "*Gözüm Sakarya'da, Dumlupınar'da; kulağım İnebolu'da*" (Özbek, 2009: 28) dediği İnebolu için, işgal kuvvetlerinin de planları oluyordu. Millî Mücadele sırasında İzmit ve Adapazarı bölgesi İngiliz ve Yunanların işgali altında olduğundan, Trabzon'da Pontus Hükümeti kurma düşüncesiyle, aynı zamanda Ankara'nın da İnebolu ile bağlantısını kesebilmek niyetiyle, Yunanların buradan Sakarya'nın doğusuna geçmeleri, Çorum üzerinden Samsun'a ve Trabzon'a yönelik bir harekete girişmeleri ihtimali vardı. Bu sebeple Mustafa Kemal, Karasu dolaylarında savaşan İpsiz Recep çetesine Yunanları Sakarya'nın doğusuna geçirmeme görevi verdi. Çeteler denileni yaptı ve Yunanların Sakarya'nın doğusuna geçmesini önleyerek, yolun güvenliğini tehlikeden kurtardılar (Kazmaz, 1996: 141-142).

2.2. KASTAMONU'DA AZINLIKLARIN FAALİYETLERİ VE HALKI GALEYANA GETİRMELERİ

Mondros Mütarekesi ardından ülke genelinde olduğu gibi, Kastamonu'da da asayiş olayları görülmeye başlandı. Savaştan çıkan ve güç kaybı yaşayan Osmanlı Devleti'nin durumu azınlıklara güç veriyordu. Bu asayişsizliğin en başında eşkıyalık ve buna bağlı olarak da gelişen hırsızlık ve gasp olayları geliyordu. Eşkıyalık daha çok dik ve ulaşımın zor olduğu Tosya, İnebolu ve Küre bölgesinde oluyordu. Şehir merkezindeki polis ve jandarma teşkilatının yetersiz olması, buna bağlı olarak yolların güvenli olmaması ve birçok erkeğin de savaşta olması bu olayların artmasını kolaylaştırıyordu. Yine aynı şekilde katli olayları da,

devletin otoritesinin zayıflaması, silah sahiplenmenin kontrol edilememesiyle artan sorunların başında geliyordu (Çelebi, 2014: 108).

Savaş sırasında her yerde olduğu gibi Kastamonu'da da Ermeniler sürgüne gönderildi. Savaş bitimi teker teker dönmeye başladılar. Savaşta Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden ve bunun ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nden de güç alan Ermeniler, papazları Dacat Efendiye de güvenerek Türklere kötü davranmaya başladılar. Rumlar da aynı şekilde şımarık tavırlar içerisindeydiler. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması onları da sevindirmişti. Türkler askerde, Ermeniler ise sürgünde olduğundan bu boşluk sırasında çok para kazanmışlardı. Yavaş yavaş, Ermeni ve Rumların mahallelerinden geçen Türklere kötü sözler söylemeye, hakaret etmeye başladılar. Rumların gizli bir cemiyetleri de olduğu görülüyordu. Buradan aldıkları talimatlara göre kiliselerde veya okullarda toplanarak sosyal işlerini bile bırakıp, Türklere kötülük düşünüyorlardı. Aslında azınlıklara sahip çoğu şehirde durum böyleydi. Yine gençlerinin de neredeyse her gün açık tuttıkları bir kulübü vardı. Burada toplanıp Türklere tuzak kurmak için sözleşiyorlardı. Her iki milletin de bu tavırları gün geçtikçe artıyordu. Her yıl yaz olduğunda Hacı İbrahim dağına çıkarlar ve iki ya da üç aylarını dağda geçirirlerdi. Bu yıl yine dağa çıkmışlar, orada yaptıkları eğlencelerde de Türklüğü küçük düşürecek oyunlar yapıyorlardı. Bu saygısızca oyunlarını o kadar ileri taşımışlardı ki, bir eşeğe fes giydiliyor, sarık sarıyorlar ve '*işte Türkler bunlardır!*' diye çadır çadır gezdirip gülüşüyorlardı (Açıksöz, 1933: 7-8; Peker, 1955: 16).

Ermeniler sürgüne gittiği zaman eşyaları, bazı Türkler tarafından satın alınmıştı. Geri döndüklerinde, eşyalarını alabilmeleri için şehrin ileri gelenlerinden bir komisyon kuruldu. Bu komisyon adil çalışmıyor, hangi Ermeni, malının hangi Türk'te olduğunu söylüyorsa sorgulanmadan o Türk'ün evi basılıyor ve o eşya zorla alınıp Ermeni'ye veriliyordu. Türkler o eşyayı para ile almış olduğu ve bunu söylediği halde dikkate alınmıyor, paranın geri ödemesi konuşulmuyordu. Ermeniler giderken ineklerini de satmışlardı. Yine aynı şekilde bu ineklerde kim satın aldıysa bulunup Ermenilere verilecekti. İnekler bulundu fakat sadece inekler değil ineğin yanındaki diğer inekler de bu ineklerin yavruları oldukları iddia edilerek Türklerin elinden alındı ve Ermenilere verildi. Yine bu günlerde Sultani ve Muallim mekteplerinde Ermeni mektebinden para karşılığında

çarşaf ve kitap almışlardı. Bu okulların yatakhane ve kütüphanelerini de polislerle gezen Ermeniler aradılar taradılar ve bir yerine beş olmak üzere birçok eşya ve kitap alıp gittiler. O denli bir şımarıklık ve rahatlık içindeydiler ki; Ermeni papazı Dacat Efendi, valinin yaya yürüdüğü dönemde faytonla geziyordu. Hükümet binasına gelirken faytonun önünde iki silahlı Ermeni kendisini bekler, vali kendisini bir büyükelçi karşılar gibi karşılardı. İngiliz Yüzbaşısı mister Senlich'in silah aramak için Kastamonu'ya gelmesi kendilerine iyice şımarttı. En iyi elbiselerini giyerek bütün Hıristiyanlar kışla önünde yüzbaşıyı karşıladılar. Yüzbaşıya Türklerin kendilerine eziyet ettiklerini ve Türklerin elinden kurtulmak istediklerini söylediler (Açıksöz, 1933:8-10).

Önceden beri İstanbul ve yabancı devletlerle daha çok temasta olan İnebolu azınlıkları Kastamonu'dakilerden daha uyanık ve komiteciydiler. Yabancı devlet ticaret gemilerinin acenteliklerini ve dış ticaret işlerini yaptıklarından, ayrıca Yunanistan ve Avrupa'ya da seyahat ettiklerinden dolayı sürekli dış ülkelerden talimat alırlardı. 1840 yılından itibaren Rize'den İstanbul'a kadar Karadeniz kıyılarına yayılan ve eski Yunanlığın kurulmasına çalışan bir Rum zümresi vardı. Amerikalı göçmen Papaz Klamatyos ile, bunlardan bir kısmı o zamanlar İnebolu'ya gelerek şehre hakim bir tepede bulunan Geriş manastırında ilk Pontus merkezini kurdular. Sonraları burada dini ayin bahanesi ile toplanır ve kurdukları Rum çetelerini Samsun köylerine yollarlardı. Mütarekeden sonra İstanbul'daki Pontus teşkilatı da Anadolu Rumlarını silahlandırabilmek amacıyla yerli Rumların yol gösterdiği adalı Rumların motorları ile iskelelere geceleri gizlice silah ve cephane çıkarıyordu. Rumlara verilen yemeklik buğday ve mısır çuvallarının içinde cephane ve silah bulunduğu öğrenilince İnebolu kayıkçıları bunu ihbar edip yakalattılar. Kaymakamlık duruma el koymuş olsa da yine de durumun şartlarından dolayı daha ileri gidilemedi (Peker, 1955: 16-17).

Azınlıklar sadece halka değil, yöneticilere aynı lakayt tavırlarda bulunuyorlardı. Halk tarafından sevilen biri olan İnebolu kaymakamı Cemil Bey, bir gün gazinoda otururken Rumlar tarafından altından iskemlesi çekildi. Bu saygısızlık büyük yankı uyandırdı ve yapılan çevre köylere kadar yayıldı. Bir saat içinde Zarbana köyünden kırk bir genç ellerinde Türk bayrağı ile gece yarısı İnebolu merkeze gelerek bu saygısızlığı yapan Rumları aradılar. Bunu önceden

haber alan Rumların, kimi evine kimi başka yerlere saklanmış, ortadan kaybolmuştu. Yine de bu kırk bir genç sabaha kadar silahlarıyla beklediler. İnebolu halkı meydanlardaydı. Bu olayın yaptığı millî teessürle ateşli konuşmalar yapıldı. Rumların yaptığı saygısızlık karşılığında toplanıp karşı çıkmaya gelen kırk bir genç, Kastamonu'da Millî Mücadele'nin canla başla desteklenmesi gereğinin fark edilmesinde ilk hareket oldu (Karabacak, 2012: 33).

Rumların ve Ermenilerin bu bitmek tükenmek bilmeyen taşkınlıkları ve şımarıklıkları Kastamonu halkının gönlünde iyice kıvılcımlar oluşturdu. İstanbul hükümetinin bu denli pasif kalıp bütün bunlara göz yummasına dayanamıyor, bu durumu sık sık konuşuyorlar, hazmedemiyorlardı. Halk bu kadar kendi başına kalmış ve çıkar bir yol ararken, bu sıralarda 15 Haziran 1919'da Millî Mücadele yanlısı Kastamonulu gençler tarafından Açıksöz gazetesi çıkmaya başladı. Gazete daha ilk sayısından itibaren Kuvayı Milliyeyi övmekten ve Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarını gazeteye koymaktan çekinmedi. Bu padişah yanlılarını kızdırdı ve padişah yanlısı bir gazete olan Zafer gazetesi karşı atağa geçti. Gazeteyi çıkaranları ölümle tehdit etmekten, sansür koymaya kadar hücum ve sıkıştırılmalarını sürdürdü. Yine de bunlar gazeteyi yıldıramadı (Açıksöz, 1933: 10). Gazete özellikle savaş yıllarında yayınlarıyla Kastamonu ve çevresinin sesi oldu. Gazetenin sahibi Hüsni (Açıksöz) Bey'di. Gazeteyi, bütün maddi imkânsızlıklara rağmen Millî Mücadele'nin sesini her yere ulaştırmak niyetiyle, ilçe ve köylere parasız gönderdi. İlk çıktığı zamandan itibaren gençler böylece gazete için binden fazla okur bulmuşlardı. Gazete bir süre sonra sadece Kastamonu ve çevresinde değil; İstanbul ve Anadolu arasındaki bir nevi köprü görevi gören ve önemli bir liman kenti olan İnebolu, Zonguldak, Sinop, Bolu gibi illerin haberlerini de yayınladı, buralarda da satılarak halkı bilinçlendirdi ve millî amaç uğrunda halkı aydınlatarak birleşmeyi sağladı. İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya girmesi de yasaklanınca zengin içeriğiyle İstanbul gazetelerini aratmadı, Anadolu halkını her olaydan haberdar etmeyi sürdürdü. Zaman zaman gizli şekilde İstanbul'a sokularak orada da satıldığı oldu. Hiçbir zaman Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almaktan geri durmayan Açıksöz gazetesi Mustafa Kemal'den gelen en ufak bilgiyi ve emri yayınladı. Yapılan mitinglerden çekilen protesto telgraflarına, kazanılan zaferlere kadar yaşanan ne varsa halkı doğru

bilinçlendirerek ulusal mücadeleye olan inançları pekiştirdi (Özkaya, 2001: 31-32). Gazete çıkmaya başladı, idarehanesi ise gençlerin toplanma yeri oldu (Kaynaradağ, 1988: 122). Önceleri haftada bir gün ve bir sayfa çıkmış olan gazete 16 Eylül 1919 tarihinden itibaren haftada iki kez çıkmaya başladı. Bu tarih aynı zamanda Kastamonu'nun Kuvayı Milliye ile birleştiği tarih olması bakımından da önemlidir. İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya girmesinin yasaklanması nedeniyle gazete her gün çıkmaya başladı. 1920, 1921 ve 1922 tarihlerinde gazetenin nüfuz alanı daha da arttı ve tirajı 1500'ü geçti. Böylece Kuzey Batı Anadolu'nun en ses getiren gazetesi oldu. Bir süre sonra Kastamonu'da kurulacak olan Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı haline gelen gazetenin, Zonguldak ve İnebolu muhabirleri İstanbul haberlerini, Ankara muhabiri de Ankara haberlerini veriyordu. Türkiye ile ilgili dış haberleri de aynı şekilde elde ediyor, zaman zaman yabancı gazetelerden de yararlanılıyordu. İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), İsmail Habib (Sevük), Hasan Fehmi (Turgal), Mehmet Akif (Ersoy) gazetenin yazı kadrosundaki bazı isimlerdi. Yer yer aksamalarla 1932'ye kadar yayın hayatını sürdüren gazete, 1937'den beri de Doğrusöz adıyla çıkmaya başladı (Özçelik, 1988: 109-110; Öztoprak, 1989: 18-19). O sıralarda Kastamonu Lisesi'nde öğrenci olan Arif Nihat Asya ve Orhan Şaik Gökay'ın da ilk şiirleri Açıksöz gazetesinde yayımlandı (Demircioğlu, 1988: 156).

Açıksöz gazetesinin bir diğer tarihi önemi ise İstiklâl Marşımızın ilk defa bu gazetede yayınlanmış olmasıdır. Dönem şartları gereği, mühimmatların taşınmasının yanında, Anadolu'ya geçmek ve Millî Mücadele'ye katılmak isteyenlerin de İnebolu-Kastamonu-Ankara güzergâhını kullanması gerekiyordu. Bu şekilde Kastamonu'ya gelenlerden biri de İstiklâl şairimiz Mehmet Akif (Ersoy)'di. Mehmet Akif, halkı Millî Mücadele'ye hazırlamak fikri ile 16 Ekim 1920'de önce İnebolu'ya, 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya geldi. Bütün konuşmalarında millî birlik ve beraberlik konularını işleyerek, tüm halkı bu mücadeleye inanmaya ve destek vermeye çağırdı; aksi durumda yaşanacak bir toprağımızın kalmayacağını anlattı. İlk defa 17 Şubat 1921'de Sebilü-r-Reşad dergisinde yayınlanan İstiklâl Marşımız, gazete olarak ise Açıksöz gazetesinin 21

Şubat 1921 tarihli sayısında yayınlandı.⁹ Mehmet Akif, 24 Aralık 1920'de Kastamonu'dan ayrıldı (Eski, 1995: 11).

Mehmet Akif, Kastamonu'ya geldikten hemen sonra halkı bilinçlendirmek ve millî duyguları harekete geçirmek için dini temeller üzerine dayanan vaazlar vermeye başladı. Müslümanların Kuran-ı Kerim'in emirlerine ve Hz. Muhammed'in tavsiyelerine uymadıkları takdirde dünyalarını da ahiretlerini de yakacaklarını, Avrupalılar ile ittifak kurulsa dahi karşı tarafın amacının kendilerini mahvetmek olduğunu söyledi. Ayrıca milletlerin topla tüfekte yahut ordularla değil, ancak ve ancak herkesin kendi derdine düşüp, kendi çıkarını düşünmesiyle olacağını söyleyerek, bir hareket etmenin gücünü ve önemini anlattı. Sevr anlaşmasını izah ederek, aydın kesimin dışındakilerin bundan haberdar olmadığını söyledi. Halk üzerinde büyük etki uyandıran bu vaazlar, Kastamonu'nun en ücra yerlerine kadar ulaştı. Halk bilinçlendi. Şehit düşen askerler için mevlitler okutuldu. Mitingler ve protesto gösterileri hız kazandı. Bu vaaz daha sonra çoğaltılıp cephelere de dağıtıldı. Aynı zamanda bu vaaz, Sebilü-r-Reşad'ın 464. sayısında yayınlandı (Şahin, 2017: 314-334).

2.3.KASTAMONULU YÖNETİCİLERİN MİLLÎ MÜCADELE'DEKİ KONUMU

Kastamonu, merkezi Ankara'da olan 20. Kolordunun bölgesi içerisindeydi. Kumandanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) idi. Vilâyetin içinde 58. Alay bulunuyordu. Aynı zamanda üçüncü ordu müfettişliğinin de yetki çerçevesi içerisinde komşu vilâyet olduğundan, üçüncü ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın isteklerini, bu ildeki vali ve kumandan uygulamak zorundaydı. Bu durum dönem şartları gereği önem arz etmekteydi. Zira alınan kararların uygulanması; önemli bir geçiş ve ikmal noktası olan Kastamonu'da, halkın benimsemesi kadar, yöneticilerinin yeteneklerine ve bağlılıklarına da bağlıydı. Kastamonu bu bakımdan yöneticisinden halkına Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almayı seçti.

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında, Kastamonu valisi İbrahim Bey'di. İbrahim Bey (İbrahim Hakkı Aktan) Kastamonu valiliği görevine 28 Aralık

⁹İstiklâl marşımızın Açıksöz'de yer alan nüshası için Bkz: Ek-1.

1918’de başladı. Mustafa Kemal Samsun’a çıktığı vakit yetkisi dahilindeki vali ve kumandanlarla bağlantı kurmanın yollarını aradı. Vali İbrahim Bey’i daha önceden tanıyan ve kendisi hakkında iyi düşüncelere sahip olan Kurmay Başkanı Kazım Dirik Bey; İbrahim Bey’i, Mustafa Kemal’e önerdi. Mustafa Kemal Paşa ve İbrahim Bey arasındaki iletişim bu şekilde başlamış oldu.

Erzurum Kongresi bitmiş, kararları Ali Fuat Paşa tarafından haber edilmişti. Şimdi Sivas Kongresi’ne delege göndermek gerekiyordu. Vali İbrahim Bey bu durum karşısında ikililik göstermeye başladı. Bir tarafta alışlagelmiş padişahlık ve hükümet, diğer tarafta ise haklı fikirler ve çıkarımlar etrafında birleşen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları vardı. İşte bu kararsızlık içinde Vali İbrahim Bey büyük bir hata içerisine düşerek, iki tarafı birden idare etmeyi seçti. Bir taraftan Sivas Kongresi’ne delege gönderirken, diğer taraftan saraya güvendiği kişileri göndererek bağlılık bildiriyordu. Dönemin gazetelerinden padişah yanlısı Zafer gazetesine birtakım imkânlar sağlarken, en başından beri Millî Mücadele’yi destekleyen Açıksöz gazetesine de destek veriyordu. Bir ikililik baş göstermişti. Bir tarafta Defterdar Ferit Bey’in önderliğindeki Kuvayı Milliye’ciler, diğer tarafta ise postane müdürü Şeyh Ramiz Efendi etrafındaki koyu padişah yanlısı hilafetçiler vardı. Vali İbrahim Bey iki tarafı da bir diğerinden habersiz gizlice destekleyerek, bunun uzun süre gidebileceğini düşünüyordu. Millî Mücadele liderleri, ordu kumandanlarının ellerindeki şifreden yararlanarak, gizli şekilde haberleşebiliyorlardı. İstanbul Hükümeti bunu önlemek adına, askeri haberleşmede şifre kullanılmayacağını bildirdi. Fakat bu, aynı zamanda, bütün askeri sırların düşmanın eline de geçmesi demek olduğundan, değiştirildi. Bir şekilde Kuvayı Milliye’cilerden haberdar olmak isteyen İstanbul Hükümeti yeni bir genelge hazırladı. Bu genelgeye göre PTT müdürleri, kapalı şifreleri PTT genel müdürlüğüne göndereceklerdi. İbrahim Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın güvendiği adamlarından olduğundan, elinde Heyet-i Temsiliye’nin şifresi bulunuyordu. Haberleşme de bu şekilde yapılıyordu. Koyu hilafetçi padişah yanlısı Şeyh Ramiz Efendi, bir şeyler döndüğünü düşünüyor fakat kullanılan bu şifrenin şimdiye kadar hükümet tarafından kullanılanlardan farklı olmasından ötürü ne olduğunu anlayamıyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa ve Vali İbrahim Bey arasındaki şifrelerin birer örneğini alarak Dahiliye Nazırlığına gönderdi. Vali

İbrahim Bey'in ikili tarafı burada ortaya çıktı ve vali İstanbul'a çağrıldı. İstanbul Hükümetince Vali, tutuklanarak sıkı yönetim mahkemesine verildi. İbrahim Bey'in İstanbul'a gitmesi ve orada tutuklanması Mustafa Kemal'i de kızdırdı (Erdeha, 1993: 210-212). Büyük Nutuk kitabında Mustafa Kemal bu durumu şöyle anlatır:

“Efendiler, Kastamonu’da vali bulunan İbrahim Bey ben ordu müfettişiyken kurmay bakanım olan Albay Kazım Bey’in bizzat tanıdığı biriydi. Bu nedenle kendisine sırlar verilmişti ve haberleşmeler yapılıyordu. Kendisi İstanbul Hükümeti tarafından İstanbul’a davet edildi. Buna uymaması gerekirken anlaşılmasız gerekçelerle adeta tutuklanmak için Kastamonu’dan ayrıldı. İstanbul İbrahim Bey’in yerine bir başkasını vali olarak atadı”(Atatürk, çev. 2006: 112-113).

4 Ağustos 1919’da Kastamonu’dan ayrılan Vali İbrahim Bey, 9 Ağustos’ta İnebolu’dan İstanbul’a gitti. Bu sıralarda İbrahim Bey’i tutuklayan hükümet, Ekim 1918’de istifa etmiş, yerine Millî Mücadele yanlısı izlenimi veren Ali Rıza Paşa hükümeti gelmişti. Bu evrede Millî Mücadele’ye yardımcı olmak bir süreliğine suç olmaktan çıktıktan sonra, İbrahim Bey serbest bırakıldı. Fakat Mustafa Kemal, İbrahim Bey’in, bu iki yüzlü tavrını unutmadı ve 3 Ekim 1919 tarihli bir bildiriyle, bir daha çalıştırılmaması için hükümete başvurdu, kendi zihninde de kara listeye aldı. İbrahim Bey, Zonguldak’a gitti, orada ticaretle uğraşarak hayatını sürdürdü ve 1938’de İstanbul’da vefat etti (Erdeha, 1993: 213).

İbrahim Bey İstanbul’a gitmek için Kastamonu’dan ayrıldığında, yerine vali vekili olarak, jandarma kumandanı Osman Nuri Bey atandı. Osman Bey dindar, siyasal inancı bulunmayan biriydi. Bu sebeple, çabucak, hilafetçi Posta Telgraf Başmüdürü Şeyh Ramiz Efendi’nin ağına düşerek, sözünden çıkmamaya başladı. Yine bölge kumandanı olan Mustafa Bey de hilafetçiydi. 58. Alay kumandanı Şerif Bey de kendilerine katılınca, şehirde hilafetçiler ağır basmaya başladı. Bu durum Kuvayı Milliye’cilerin rahat hareket edememelerine neden oldu. Bu sıralarda Kastamonu’ya yeni bir vali atandığı ve Eylül’de Kastamonu’da olacağı bildirildi. Bu durumları öğrenen Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa’dan, Kastamonu’ya yeni bir mıntika komutanının atanarak, duruma el koymasını istedi. Ali Fuat Paşa ise bu talimat üzerine Albay Osman Bey’i tam yetki ile

Kastamonu'ya gönderdi. Bu haber Kastamonu'ya ulaşınca hilafetçiler Osman Bey'i Kastamonu'ya sokmamak ve gerekirse silahla karşı koymak üzere karar aldılar. Bunun için 58. Alay alarına geçirildi. Çevreden gönüllüler de toplanarak silahlandırıldı. Osman Bey'in tek başına geleceğinin öğrenilmesi üzerine, geldiği vakit tutuklanmasına karar verildi. Osman Bey 16 Eylül 1919'da Kastamonu'ya ulaştı. Bu sıralarda İstanbul hükümetince atanan yeni vali Ali Rıza Bey de aynı gün İnebolu'daydı. Osman Bey hazırlanan plan gereği tutuklandı. Durum Kuvayı Milliye'ciler yönünden gittikçe kötüleşirken, Kastamonu'daki alayda bölük kumandanı Üsteğmen Şevket Bey kimseden haber veya direktif almadan kendi millî duygularıyla karşı eyleme geçti. Başarılı bir operasyon ile vali vekilini, mıntika ve alay kumandanlarını, posta başmüdürünü tutuklayarak Osman Bey'i kurtardı. Bu sıralarda evinde tutuklu bulunan Osman Bey, 16 Eylül'ü 17'ye bağlayan gece, kurtarıldıktan sonra, postaneye giderek üstünlük sağlandığını ve duruma egemen olunduğunu, Mustafa Kemal Paşa'yı arayarak bildirdi. Bu tarihten itibaren artık tamamen Kastamonu, Kuvayı Milliye ile birleşmiş oldu (Erdeha, 1993: 213-217; Eski, 2000: 98).

Bu yaşanan olayı Mustafa Kemal, Nutuk'ta şöyle anlatmıştır:

“Vali İbrahim Bey'in yerine İstanbul Hükümeti bir başkasını Kastamonu'ya vali olarak atamıştı. Atanan kişi Eylül'de İnebolu'ya varmış bulunuyordu. Kendisinin tutuklanmasını oradaki ilgililere emrettik. Bu konuda ilgi çekici bir olay yaşandı. Kastamonu'da çözümler başlayınca güvenilir ve güç sahibi bir subayın gönderilmesini Ali Fuat Paşa'dan istemişim. O da Kastamonu Bölge Komutanı sıfatıyla Osman Bey'i gönderdi. 16 Eylül'de Osman Bey Kastamonu'ya vardı. Biz kendisinden yeni gelen vali için verilen emri uygulamasını (tutuklamasını) bekliyorduk. Gece olmuştu. Kastamonu'dan benimle konuşarak istediğim bilgiyi verecek kimse yoktu. Sonunda 16 Eylül'ü 17'ye bağlayan gece Osman Bey Kastamonu telgrafhanesine geldi ve kendisinin başına gelenlerden sonra duruma hakim olduğunu bildirdi. Ne kadar kuvveti ve ileri gelenlerden güvenilir birilerinin olup olmadığını sordum. İki yüz elli kişilik bir tabur ve dört tüfekli ağır makineli bölüğü olduğunu, halk ile henüz görüşülmediğini güvenilir kişinin ise vilâyetin ileri gelenlerinden Defterdar Ferit Bey olduğunu bildirdi. Bu durum üzerine Osman Bey'e vali vekilliğini kendi üzerine almasını, bütün askeri ve sivil kuvvetleri elinde tutma bakımından tam yetkili olduğunu, Bolu ve Sinop

mutasarrıflarına da benim tarafımdan aynı talimatı vermesini söyledim” (Atatürk, çev. 2006: 113-114).

Ferit Bey Kastamonu defterdarı iken, 17 Eylül 1919’da vali vekilliği görevine başladı. Sivas Kongresi adına Mustafa Kemal’in 12 Eylül 1919’da aldığı karar olan, İstanbul ile haberleşmeyi kesme kararı, bugüne kadar gelen sebeplerle Kastamonu ve çevresinde uygulanamamıştı. Ferit Bey’in de ilk işi bu kararı uygulamaya koymak oldu. Bu tarihlerde Bolu bağımsız bir mutasarrıflıktı fakat Kastamonu’nun etkisi altındaydı. Ferit Bey, Bolu mutasarrıfı ile de görüşerek Bolu’nun da bu karara uymasını sağladı. Aynı şekilde Sinop da bu karara uydu. 16 Eylül’de İnebolu’ya gelen, İstanbul hükümetince atanmış vali olan Ali Rıza Bey’in, tutuklanması için emir verildi. Bunun üzerine durumu İstanbul’a bildiren Ali Rıza Bey, Zonguldak’a gidip beklemesi üzerine cevap aldı. Zonguldak’tan İstanbul’a geri döndü ve bu durum böylece kapanmış oldu (Erdeha, 1993: 217-218). Mustafa Kemal bu kısma Nutuk’ta şöyle değiniyor:

“İstanbul hükümetince gönderilen vali İstanbul’a geri dönmek zorunda kalınca Zonguldak’ta dahiliye nazırından Bolu ve çevresinin serbest olduğuna ve Zonguldak’a çıkmasına, ilin gereken yerleri ile haberleşmesi ve gelecek emre kadar da orada beklemesine dair emir almış. Bunun üzerine vali Zonguldak’ta kalmış ve etrafa da gözdağı vermeye çalışmış. Ferit ve Osman Bey’ler Zonguldak mutasarrıfına yeni valinin tutuklanıp karadan Kastamonu’ya gönderilmesini emretmişlerse de mutasarrıf bunu yapmamış. Bu durumu öğrenen vali de daha fazla barınamayarak İstanbul’da dönmek zorunda kalmış” (Atatürk, çev. 2006: 116).

Kastamonu’nun Millî Mücadele ile birleştiği, kazalar ile bütün vilâyetlere bildirildi (Açıksöz, 1933: 21) Millî Mücadele taraftarı Ferit Bey, Mustafa Kemal’den aldığı destekle hızlıca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kastamonu ve çevresinde örgütlenmesi için çalışmalara başladı. Kastamonu, İnebolu, Cide, Araç, Küre, Devrekani Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Ayrıca Kastamonu’nun merkezinde Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de örgütlendi (Erdeha, 1993: 219).

Miralay Osman Bey’in Kastamonu’ya gelmesi ile beraber yapılan işlerden en önemlilerinden biri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurulması oldu (Eski,

1995: 8). Kurulan her millî cemiyette olduğu gibi, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de, Milli Mücadele'ye büyük katkı sağladı. Çünkü halk ne kadar kendi başına millî duygularla fedakarca davranıp, bir şeyler yapmaya uğraşsa da, herhangi bir teşkilatlanma olmadan bunu sonuca ulaştırmak mümkün olamazdı. Kastamonu'da da bu çalışmaların planlı bir şekilde ilerleyebilmesi için bir cemiyet olması elzemdi (Söylemez, 1996: 252).

Kastamonu, Osman Bey'in gelişi ile 16 Eylül 1919'da Kuvayı Milliye ile birleşmiş oldu. Bu birleşmeden iki gün sonra ilk Müdafaa-i Hukuk heyetine üyeler seçildi (Açıksöz, 1933: 21). Kuruluşuna birleşme ile hemen başlansa da, resmi kuruluş basın kayıtlarına göre 28 Eylül 1919'dur (Eski, 1995: 8). İlk kurucu üyeleri işe şu kişilerden oluşuyordu:

Reis (Başkan): Ziyaettin Efendi

İkinci Reis (Başkan yardımcısı): Eski milletvekillerinden Şemsizâde Şükrü Bey

Kâtip: İdare meclisi başkâtipliğinden istifa etmiş olan Besim Bey

Üyeler: Hukuk Reisi Yusuf Ziya Efendi, Ulemadan Hacı Mümin Efendi, Tavukçuzâde Ahmet Efendi, Akdoğanlızâde Mehmet Ali Efendi, Operatör Ali Bey, Mülazim-i Evvel (Astteğmen) Şevket Bey, Jandarma Mülazim-i Evveli Remzi Bey'dir. Bu heyetin üyeleri zaman zaman değişti. Fakat kuruluşundan savaş sonuna değin çok önemli çalışmalar yaptılar. Asker, silah, cephanе nakliyatından, para ve yardım toplama gibi her konuyla çok yakından ilgilendiler (Açıksöz, 1933: 21-22; Eski, 1995: 8).

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, sonraları -daha sonraki tarihlerde kurulacak olan- Gençler Kulübü üyeleri ile işbirliği içerisinde hareket ederek hizmet alanlarını genişlettiler. Orduya ve askere yaptıkları yardımlar dışında çeşitli mitingler düzenleyerek halkı bilinçlendiriyorlardı. Bu sayede halk düşman tarafından işgal edilen yerler hakkında bilgi sahibi oluyor, Millî Mücadele'ye daha çok sarılıyordu (Söylemez, 1996: 253).

Aslında Millî Mücadele'nin başından beri, yurdun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Kastamonu'da da, Millî Mücadele destekçisi cemiyetler, halkı

bilinçlendirmek, millî bilinci harekete geçirmek amacıyla kuruluyordu (Mahmutoğlu, 2007: 9). Bunlardan ilki 27 Temmuz 1919'da kurulan İnebolu Gençler Mahfilî idi. Bu mahfil,¹⁰ azınlıkların taşkınlıkları ve bitmek bilmez sabır zorlayıcı hareketlerine karşılık oluştu. Toplantılar önceleri evde sürdürülürken, daha faydalı ve geniş çaplı olabilmesi adına teşkilatlanma yoluna gidildi. Bu mahfil, Millî Mücadele'yi desteklerken, aynı zamanda yardımlar yapmaktan toplum değerlerini de gözetmeye, tarih ve sosyal bilimlerini öğretmekten örf ve adetlerin bilinmesine kadar her şeyi amaç edinen gençlerden oluşuyordu (Söylemez, 1996: 243). İnebolu gençlerinden sonra, 16 Kasım 1919'da, Kastamonu'da, Maarif müdürü Talat Bey'in başkanlığı altında, Kastamonu Muallimler Cemiyeti kuruldu. Cemiyet ülküsü, millî bağımsızlığın sağlanması ve arkadaşlar arasında dayanışma olarak belirlendi. Konferanslar, gösteriler vererek halka doğru yol gösterilmeye çalışıldı. Daha sonra bu cemiyet Gençler Kulübü ile birlikte hareket etmiş, kulüp Türk Ocağı adını alana dek bu dayanışma devam etmiştir (Açıksöz, 1933: 79). Savaş zamanı da olsa, Kastamonu gençliğinin güçlü bir dayanışma ve örgütlenme bilincine sahip olduğu görülmektedir. Açıksöz gazetesinin açılmasıyla gençlerin toplanma yeri de burası olmuştu. Miralay Osman Bey'in gelmesiyle, bütün gençleri kapsayacak bir kulübün açılmasına karar verildi. 7 Şubat 1920'de¹¹ kulüp açıldı. Az zaman içerisinde Kastamonu gençliği tarafından büyük destek ve katılım gördü. Burası sosyal ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir kulüptü. Gençler burada okumalar yapıyor, ellerindeki kitapları getirerek kütüphaneler kuruyor, tartışma ortamlarıyla fikir alışverişinde bulunuyorlardı (Açıksöz, 1933: 66; Eski, 1995: 10-11). Yine Hilal-i Ahmer Cemiyeti, diğer illere örnek olacak bir çalışkanlıkla çalışıyordu. Kastamonu halkı ellerinde ne varsa, Hilal-i Ahmer'e yardım olarak vermekten geri kalmadı. Bunun dışında Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi toplum düzenini korumaya, aynı zamanda yardım toplama amaçlı birçok cemiyet varlık gösterdi. Kastamonu halkı canla başla bu cemiyetlere destek oldu (Açıksöz, 1933: 75-81).

¹⁰Mahfil: Toplantı yeri, Kulüp.

¹¹Mustafa Eski Adı geçen eserde bu tarihi 2 Şubat 1920 olarak vermiştir. Bkz. Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 11.

Defterdar Ferit Bey'in, İstanbul hükümetine; Kuvayı Milliye'nin yanında yer almalarını, Heyet-i Temsiliye ile iş birliği yapmalarını, vatana ihanet edecek kişilerin de Anadolu'ya görev için gönderilmemelerini söyleyen bir telgraf göndermesi üzerine, Ali Rıza Paşa hükümeti sinirlenerek, Ferit Bey'i mimledi ve başka bir ile defterdar olarak görevlendirdi. Kastamonu'ya ise yeni bir vali atandı (Erdeha, 1993: 219).

Vali Cemal Bey'in Kastamonu valiliğine atanması üzerine 18 Kasım 1919'da Ferit Bey'in vali vekilliği görevi sona erdi. Cemal Bey Millî Mücadele destekçisi valilerdendi. Nitekim vali olarak atandığında, İnebolu'dan geçip Kastamonu'ya gelirken sevinç gösterileri karşılığında halka el birliği ile hep beraber çalışarak Mustafa Kemal'in çektiği bayrak altında toplanacaklarını, O'nun gittiği yoldan gideceklerini söylüyordu. Vali Cemal Bey'in göreve başladıktan sonra en önemli görevi, asayiş ve güvenliği sağlaması oldu. Kastamonu ve çevresinde, özellikle de Sinop taraflarında, eşkıyalar rahatça hareket ediyorlardı. Halkın düzeni bozulmuştu. Cemal Bey öncelikle bunları izleyerek yakalanmaları sağladı ve otoriteyi kontrol altına aldı. Eşkıyaların yanında kendisini Kuvayı Milliye'ci olarak tanıtan çeteler de türemişti. Bu çeteler Millî Mücadele'nin amacını kendi çıkarlarını doğrultusunda kullanıyor, aksi bir durumda karşılaştıklarında Mustafa Kemal'e şikâyet ediyorlardı. Halkın gözünden Kuvayı Milliye'yi düşürmek için, İstanbul hükümeti de bu çeteleri gizliden gizliye destekliyordu. Oynanan bu oyunun farkına varan Cemal Bey, Mustafa Kemal'e gönderdiği bir telgrafta, Kastamonu'nun bütünüyle Kuvayı Milliye'nin yanında yer aldığını, çıkacak huzursuzlukları halkın topluca bastıracağını, dışarıdan gelen çeteciler yüzünden de halkın huzursuzluğa uğramasına izin vermeyeceğini bildirdi. Aynı zamanda Cemal Bey çevrede olan olaylara kısa sürede müdahale edebilmek için de vali konağının bir odasını telgrafhane haline getirdi. Millî Mücadele'de daha etken olabilmek için kurulmuş olan Gençler Kulübü'nü de bütün gücüyle destekledi. Cemal Bey'in bir diğer girişimi de İçki İle Mücadele Cemiyeti kurmasıydı. Uzun uzadıya düşünüp fikir alışverişinde bulunduktan sonra bu cemiyetin kurulması kararını alan Vali Cemal Bey ve görevlendirdiği kişiler, derhal harekete geçerek, içki satan bütün mekânları kapattı. Ele geçirilen içkiler yok edildi. Yasağı dinlemeyenlere yüz sopa vuruluyor, yine de devam edilirse

ilden sınır dışı ediliyordu. Daha sonra, sağlık m¼d¼r¼ Dr. Ferruh Niyazi Bey ile konuşmalarında bu cemiyeti kurmaktaki amacının, aslında insanların yaşantısına karışmak olmadığını, zor bir d¼nemden geçerken halkın dini hislerini kullanarak m¼cadeleyi sekteye uğramaya çalışanların olduğunu, bu sebeple muhafazakâr tabakayı da memnun edebilecek bir girişimde bulunmak niyetiyle yaptđını belirtiyor, aynı zamanda o d¼nemde Kastamonu'daki meyhaneleri de, Rumlar ve Ermenilerin alıştırmasından ¼t¼r¼, Hıristiyan halka gidecek paranın da halkın kendi cebinde kalması adına bu kararı aldığını s¼yl¼yordu. Vali Cemal Bey, hasta olan Sivas valisi Reşit Paşa ile yer değiştirmesi B¼y¼k Millet Meclisi'nce uygun bulunduğundan, 25 Kasım 1920'de Kastamonu'dan ayrıldı. Vali Cemal Bey, Mill¼ M¼cadele'ye olan inancı ve bağlılığıyla sonuna kadar desteğini s¼rd¼rmeye devam etti. Cemal Bey ile Kastamonu artık tamamıyla b¼t¼n y¼netici kişi ve kuruluşlarıyla Mill¼ M¼cadele'ye girmiş oldu. Birlik ve d¼zen tamamen sağlanırken, ismen var olan M¼dafaa-i Hukuk Cemiyetlerini daha da kuvvetlendirdi (Erdeha, 1993: 222-229; Peker, 1955: 259).

Cemal Bey'den sonra Kastamonu'ya Reşit Paşa geldi fakat hastalığından dolayı pek etkili olamadı. Reşit Paşa'dan sonra sırasıyla, 8 Mayıs 1921 – 10 Temmuz 1921 tarihlerinde S¼leyman Sami Bey, 10 Temmuz 1921- 13 Ağustos 1921 tarihleri arasında Hamit Bey, 13 Ağustos 1921 - 22 Ağustos 1922 tarihleri arasında Rafet Bey, 22 Ağustos 1922 - 19 Nisan 1923 tarihlerinde S¼leyman Necmi Bey, 15 Ağustos 1923 – 27 Kasım 1926 tarihleri arasında ise H¼seyin Fatın G¼vendiren Kastamonu valiliği g¼revinde bulunmuşlardır. Vali Fatın Bey zamanında, 23 Ağustos 1925'te Mustafa Kemal Paşa şapka Devrimini Kastamonu'da yapmıştır (Erdeha, 1993: 229).

2.4. MİLLİ M¼CADELE'DE ETKİLİ OLAN KASTAMONULU KADINLAR

D¼nya üzerinde, kadınlığın gelişim evreleri incelendiğinde, bizde olduğu kadar keskin hatlarla ayrılmış d¼nemler g¼r¼lmez. Bizde kadının konumu Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet s¼reci olarak ciddi boyutlarda gelişim ve değişim g¼sterir. Bu b¼y¼k değişiminse, Mustafa Kemal Paşa'nın T¼rk kadınına

verdiği değer ile beraber, Türk kadınının da kendi yerini belirleme konusunda ilk adımı atmasıyla başlar (Cunbur, 1965: 102).

Kadının toplumdaki yeri incelendiğinde, Osmanlı öncesi aşiretlerde, kadın ve erkeğin eşit şartlara sahip olduğu görülür. Osmanlı toplum yapısı incelendiğinde ise, İslam dininin kabulü ile kadının, bir geri konumda kaldığı görülür. Fakat şöyle bir ayırım dikkat çeker ki, kent kadınları şeriat hukuklarına uygun yaşasa da, Anadolu kadınının yaşam şartlarının da farklılık göstermesiyle, kırsal kesim kadını üretimde yer alıyordu. Örneğin III. Osman döneminde, fermanlarda, kadınların haftada dört gün evden çıkabilecekleri, babaları veya oğulları olsa dahi, sokakta beraber yürüyemeyecekleri, arabaya binemeyeceklerine dair sınırlayıcı kurallar vardı. 1839'da batılılaşma çalışmalarıyla, bir kısım erkek grubu, kadınlara hak tanınması konusunda öncü oldu. İlk yasal düzenleme ise 1856 Arazi Kanunnamesi ile yapıldı. Aynı dönemde eğitim konusunda da girişimler arttı ve 1869'da Kız Sanat Okulları, 1870'de ise Kız Öğretmen Okulları açıldı. II. Meşrutiyet bir nebze özgürlük ortamını biraz daha ileri taşıdı. Aile kurumu, tek eşlilik, kadın erkek arasındaki toplumsal eşitliğin sağlanması, peçe ve çarşafın kaldırılması kararları konuşulduysa da, kararlar uygulanamadı ve dolayısıyla köklü değişiklikler olmadı. I. Dünya Savaşı'nda erkeklerin askere alınmasıyla, ilk defa kadın memur ve işçi alma yoluna gidildi. Bazı dernekler bunu organize ederek kadınlara iş buldu. Mecburi şartlardan doğan sorunlar, bir nevi kadın için toplumdaki yerini değiştirecek sonuçlar doğurmaya başladı. I. Dünya Savaşı'na kadar yaşanan kadın sorunları, Kurtuluş Savaşı döneminde farklı bir boyut kazandı. Bunda, her fırsatta kadının toplumdaki önemini yerini özellikle vurgulayan ve kadını her alanda destekleyen yol gösterici Mustafa Kemal Paşa'nın elbette ki yeri büyüktü. Zira Mustafa Kemal Paşa 1923'te İzmir'de yaptığı bir konuşmada eşitliği vurgulayarak, erkekler kadar kadınların da faaliyet içerisinde olmaları gerektiğini, kadınlara gerekli ilgi ve önem verilmezse, toplumun bir kesiminin yükselip, diğerinin alçalmasının, sadece felçli bir toplum oluşturacağını söylemiştir (Sezer, 2011: 335-337; Kurnaz, 1991: 128).

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, Millî Mücadele'yi yapanların, milletin; anasıyla, babasıyla, bütünüyle kendisinin olduğunu, bunda ise etkili olanın şahsi bir hırs değil; millî bir amaç olduğunu söylemiştir (Korucuoğlu, 1990: 53). Bu

anlamda İstiklâl Savaşımız bir topyekûn savaştır. Topyekûn savaş kadın erkek ayrımı yapmaz, eşit düzeyde görür ve -kadın, erkek, çocuk, yaşlı veya genç fark etmeksizin- bütün insan gücünü, mevcut tüm ekonomik kaynaklar ile beraber kullanmak zorundadır. Bizim Millî Mücadele'miz bu anlamda ilk modern savaştır. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı ve sonraki yerel savaşlar hep böyle olmuştur. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa, kadına ordunun yanında yer açan ilk generaldir (Doğramacı, 1992: 80-81). Nitekim yıllar sonra İkinci Dünya Savaşı'nda Churchill, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığını yaparak, İngiltere savunmasında kadınların gücünden de yararlanacaktır (Müderrisoğlu, 1990: 400). Millî duyguların harekete geçirilmesinde kadınların da seferber edilmesi büyük önem taşımış, asker, sivil fark etmeden aynı amaç doğrultusunda mücadele vermenin gerekliliği görülmüştü (Kinross, 1990: 324). Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmadan bir süre önce, Memleket gazetesinin 7 Nisan 1919 tarihli sayısının ilk sayfasında "*Türk Kızı da Millî Mücadele'ye Atılmalıdır*" başlığıyla isimsiz bir başmakale yayınlandı. Makale, kadınlarımızın da savunmaya geçmesi, vatanı korumak adına zırhlarını kuşanması gerektiğini anlatıyordu (Çavdar, 2015: 62). Çünkü "*Kadınların uyanışı, milletlerin uyanışı*" demekti (Oruz, 1952: 2).

İşte Türk kadını, gerçek anlamda toplumdaki etkin rolünü, Kurtuluş Savaşı'nda üstlendi. Osmanlı Devleti'nde, şeriat hukukuna dayalı kadını eve hapseden anlayış neticesinde kafes arkasında kalan Türk kadını, milletin bu ölüm kalım savaşında kendisine biçilen yeri reddetti ve bağımsızlık savaşının yanında yer aldı. Bunu kimi zaman dernekler kurarak, kimi zaman bizzat cepheye savaşılarak, kimi zaman ise cephe gerisinde cephaneye taşıyarak yaptı (Kırkpınar, 2001: 105-106). Osmanlı dönemi kadını, Balkan ve I. Dünya Savaşı süreçlerinde hasta bakıcılığı ve malzeme tedarikçisi olarak tasvir edilirken, Millî Mücadele dönemi Türk kadını, kağıt üstünde sırtında cephanesiyle resmedilmiştir (Şahin, 2013: 53). İşte bu yoldaki hizmetlerin başlıca merkezlerinden biri Kastamonu oldu. Kastamonu kadını her türlü fedakârlığı gösterdi, yılmadan yardım etti (Tansel, 1991: 62). Memleket mevzubahis olunca ne kadar temkinli ve titiz davrandığını gösterdi (Çaka, 1948: 150).

İsmi, çocuklarının doğduğu büyüdüğü yaşadığı öldüğü toprağa veren Türk kadını, söz konusu vatan olunca, kendi canından, çocuklarından dahi

vazgeçerek karşı koydu (Aruoba, 1994: 30). Bu durumları Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu'nun bütün cephe gerisinde görmek mümkündür. Zira bu yapılanları, verilen emekleri, Anadolu kadını bir fedakârlık yahut bir ödev olarak değil, vatanın kurtuluşu yolunda yapması gereken olarak yapıyor ve yardıma koşuyordu (İnan, 1985: 6). Bu sebeptendir ki; anıtlarda cephane taşıyan Türk kadını Atatürk'ün yanında yer alır. Ankara Ulus Meydanı'ndaki mermi taşıyan Türk kadını heykeli, o devrin kadınlarının sembolüdür. A. Afet İnan'ın 1955'te Zafertepe'de Çalköyü'nde yaşadığı bir anısı bu durumu kanıtlar niteliktedir. Afyon-Dumlupınar çevresine anıt ve müzeler yapılması için gittiklerinde, heyetle incelemelerde buldukları sırada Zafertepe/Çalköyü'nden yaşlı bir kadın A. Afet İnan'ın yanına gelip Ulus meydanında yer alan, Mustafa Kemal Paşa'nın yanındaki kadın heykelin kendisi olduğunu söylüyor. Diğer bir kadın da bu cümleyi tekrarlıyor. Bu durum üzerine A. Afet İnan mermi taşıyıp taşımadıklarını sorduğunda, her ikisi de heyecanla taşıdıklarını söylüyorlar. Görülüyor ki Ankara Ulus meydanındaki Türk kadını anıtı, canla başla çalışan isimsiz tüm Anadolu kadını temsil ediyor (İnan, 1977: 39).

Kastamonu tarihinde kadının yeri, Hüma Hatun'dan Şerife Bacı'ya, Tatlı Hatun'dan Halime Çavuş'a Beylikler döneminden bu yana yardımsever kadınların ve onların yaptıkları fedakârlık örnekleriyle doludur. Beylikler Dönemi'nde eser yaptırıp, hayır için vakıflar oluşturanlar olmuştur. İsfendiyar Beyi'nin eşi Tatlı Hatun bunlardan birisidir. Taşköprü/Kornapa Şeyh Musa Türbesi'nin yaptırılması, Araç'taki Abdal Paşa vakfına ek vakıfların tahsis edeni ve Hanönü ilçesindeki hanın kurucusudur. Candaroğlu Adil Bey'in kızı Hünde Hatun, Candaroğlu İsmail Bey'in annesi Devlet Hatun, İsfendiyar Beyi'nin torunu, II. Mehmet'in annesi Halime Humâ Hatun, İskender Bey'in kızı Tura Hatun, Candaroğlu II. İbrahim bey'in eşi Sultan II. Murat'ın kız kardeşi olan Kasım Bey'in kızı Selçuk Hatun Türk kadınının Kastamonu'daki tarihi örnekleri arasındadır. Millî Mücadele dönemine geldiğimizde ise, cephede ve cephe gerisindeki gösterdikleri faaliyet ve fedakârlıklarıyla, Şehit Şerife Bacı, Gazi Halime Çavuş, Karabatan Hatun Reşide, Çıldıroğ Nene, Tel Kadın Reşide, Necibe Nene gibi hanımlar ismi bilinmeyenlerle beraber ayrı ayrı fedakârlık örneğidir (Yılmaz, 2018: 2-3).

Kağnıların gidebileceği güzergâh İnebolu-Küre-Seydiler, Kastamonu ile Ilgaz gibi büyük konaklama yerleşim yerleri de dikkate alınarak bölgelere ayrıldı. Osman Bey'in önderliğinde köylerden muhtarlar çağırılarak, her köyün nüfusuna göre, insan ve araç sayıları öğrenilerek, her bölgedeki köylerde kağnı arabalarının sayıları dahilinde gruplar oluşturuldu. Bu düzenlemeye göre; muhtarlar köyde sıralama yapacak, cephane taşıma nöbeti sırası gelenler toplu halde kendilerine yakın büyük konaklama yerine gidecekler, cephanelerini yükleyip komşu konaklama yerlerine taşıyacaklar, oradan da köyelerine geri döneceklerdi. Bu düzenlemeler kısa sürede yapıldı (Karabacak, 2012: 73; Ünal, 2000: 4-5). Genç erkeklerin hepsinin askerde olmasıyla, cephe gerisindeki hizmetlerin yaşlı erkekler tarafından yürütülmesi zorunluluğu doğmuşsa da; Tekâlifî Millîye Emirlerinin uygulanmaya konmasıyla tüm cephe desteği ve ulaşımı, kadın, çocuk, yaşlı kim varsa geride kalanlara kalmıştı. 5 numaralı Tekâlifî Millîye Emri ordu nakliyatının yürütülebilmesi için alınacak tedbirleri içeriyordu. Buna göre, memlekette kalan nakil araçlarına sahip kişiler, her ay, ayda bir kez olmak üzere, ordu gereçlerinden bir kısmını 100 kilometrelik bir mesafeye ücretsiz taşımakla yükümlüydü. Taşıma yükümlülüğünün ayda bir defa ile sınırlandırılmasının nedeni ekonomikti. Taşıma görevini bitirip dönme işi en az bir hafta sürmekteydi. Geri kalan üç haftada ise tarlalarında bahçelerinde çalışarak üretime katkıda bulunmaları gerekiyordu. Görülüyordu ki cephe gerisinin asıl yükü, kadınların omuzlarındaydı. Cepheye giden erkek gücünün yerini kadınlar doldurarak, hem cepheye cephane yetiştirmeye koşuyor, hem de cephedekilerin doyurulması için ekip biçiyordu. Bütün Anadolu'da bu görevler bir emirden olmaktan çıkmış, gönüllü bir iş olarak yapılıyordu (Özbek, 2009: 25-26; Sürmeli, 1998: 106).

İstiklâl Yolu çevresindeki köylerde yaşayan kadınların sorumlulukları yola daha uzak oturanlardan daha zor ve ağırdı. Taşıma sırası kendilerine geldiğinde şartlar ne kadar ağır olursa olsun cephane taşımaya gidiyorlardı. Cephane taşımaya gidemeyen yaşlı kadınlar ve çocuklar da mermi doldurma işini üstlenmişlerdi (Ünal, 2000: 7). Bugün bile zorlu bir güzergâh sayılabilen yol, sıfır rakımda başlayıp, Çuha doruğunda 1100'lere, Ilgaz'da ise 2500 metre yüksekliğe ulaşan, Ilgaz'ın ardında Dömbek yazısının batağına saplanan bir yol aşılacak zorundaydı. Yolun en zor kısmı, İnebolu'nun İkiçay'dan Çatalçeşme'ye kadar,

Topçuoğlu, Kayguncak, Küre-Ecevid yokuşlarıydı. Çankırı'nın Dömbelek yazısının çamurunu aşmak, taşıyanlar için ölüm kalım gibiydi. Bu bölge o kadar zorluk çıkarıyordu ki; buraya kendi aralarında çamur deryası diyorlardı. Taşsız bir düz ova olduğundan ardı ardına yağın yağmur ve kar yüzünden, cıvık balçık çamur haline geliyor, cephaneye yükleri burada saplanıp kaldıklarında yarım saatlik yolu gitmek 9-10 saati buluyordu. Öyle ki hiç çıkmayan durumlar da oluyor, böyle zamanlarda mecburen cephaneyi alıp hayvanları ölüme terk ediyorlardı. Yaşanan her zorluk, günün içerisindeki asıl telaşlar yazılan şiirlere de yansıyor. Bu dönemde, nakliye kolunda görev alan Fuat Pehlivan'ın kaleme aldığı bu şiir, cephanenin önemini, yolun zorluğunu, dönem içerisinde bir tanık olarak sunduğu için kıymetlidir:

*“ Cephaneler canımızdan kıymetlidir,
Her yerde itibarımız hürmetlidir,
Çubuk, Dömbelek çamuru dehşetlidir
Dört at çekmez oldu yazdım bu destanı.*

--

*Yollarda kırılan ok ipe bağlanır,
Dingil kurarsa katranla da yağlanır
Korkumuz, yolda at ölürse ağlanır,
Ulaşmaz çünkü silah cephaneye kervanı..*

--

*Malımla canımla askerim vatana,
Çalışmak gerekir, yakışmaz yatana
İstiklâl hedeftir çatarız çatana,*

Zafer bizimdir diye yazdım destanı..” (Özbek, 2009: 26-27; Peker, 1955: 265-266, 411).

Dönemin tanıkları, eserlerinde, kağıt kollarını oluşturan kadınların, cephaneye ulaştırma sürecinde yaşadıkları tüm zorlukları, birer kahramanlık örneği olduğundan, özellikle anlatmışlardır. Dönem şartları göz önünde alındığında, yapılan fedakârlığın boyutları sıradan bir yük taşıma değil, canı pahasına ortaya konan direnişi göstermektedir. Çok sayıda sanatçı, asker, devlet adamı, millî direnişe katılmak için çeşitli bölgelerden gelenler, Karadeniz'de İnebolu limanına çıkarak karadan uzun bir yolculukla Ankara'ya ulaşıyor, bu yolculuk sürecinde de milletçe kadın, erkek, yaşlı, çocuk demeden nasıl çalışıldığına şahit olduklarından,

bunları hayret ve minnet duygularıyla notlarına yazıyorlardı. İnebolu’da bulunan ve bu zaman zarfında İnebolu’nun bombalanması dahil birçok durumu dinleyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara’ya kadar yol boyunca kendi gördüklerinin herhangi bir dille anlatılamayacak kadar yüce şeyler olduğunu söyler. İnebolu-Ankara arasındaki gayret ve vatan aşkını, bu yolda kağı arabalarını sürebilmek için cılız mandaları yeri gelip kendi ittirerek yahut sırtında top mermi iki büküm alnından terler akarak cephaneye taşımaya çalışan köylü kadınlarının, gerçek kahramanlar olduğunu anlatır. Burada görev alan, ne genç subayların, ne köylü kadınların, ne de şehir kızlarının yüzlerinde, yorgunluk veya bıkkınlık ifadesi olmadan, hallerinden hiçbir şekilde şikayet etmeden büyük bir şevkle yaptıklarını, bu sebeple, belki de acıma hissi uyandıracak bu insanüstü kudrete, insanın yalnızca saygı duyabildiğini söyler (Karaosmanoğlu, 1958: 89-90).

Bu süreçte, bu güzergâhtan 8-10 defa geçtiğini söyleyen Rıza Nur, yolun Ankara’dan İnebolu’ya kadar, özellikle de Çankırı ve Kastamonu arasında, her otuz adımda bir öküz ve at iskeleti ile dolu olduğunu, bu durumun ise yolun önemini ve bu yolda çekilen çileyi gösterdiğini anlatmaktadır. Aynı zamanda bu kağıların iki büyük top mermisi nakledebildiğini, bu azim ve emeklerle yolun fedakârlık hikâyeleriyle dolu olduğunu söyler. Yağmur varken, paltosunu çıkarıp, cephaneler ıslanmasın diye üzerine örtmüş insanları gördüğünü, yine kendisine Kastamonu’da anlatılan bir hikaye ile de sırtında küçücük çocuğuyla bir kadının kağı taşımak için geldiğini, bu durumu görenlerin ona köyüne dönmesini söylediklerini fakat kadınının buna karşı çıkarak, çocuğunun babasının düşman karşısında öldüğünü, bu sebeple cephane taşımak istediğini anlattıklarını, bunun üzerine gözlerinden yaş geldiğini yazar (Nur, 1968: 588-589). Millî Mücadele verilirken, bu ulvi durumun, aşına olunan bir sahne olduğunu Şair Kondüktör Rıza Bey’in yazdığı şiire de konu olmasından da anlıyoruz:

“ Kadınlar da kışın erzak taşıdı,

Yatakları toprak idi, taş idi.

Yedikleri tuzsuz yağsız aş idi.

Beşikleri sırtta birer kahraman..” (Peker, 1955:377; Eski, 2008: 37).

Bu yıllarda ulaşım kollarında görev alan Enver Behnan Şapolyo, gördüğü vaziyeti şöyle anlatıyor:

“Bana kağrı komutanlığı verilmişti. O zor zamanlarda ordunun geri hizmetleri motorlu taşıt gücü olmadığından deve kolları, katır kolları ve kağrı kollarıyla sağlanıyordu. Benim kolum olan kağrı kolları, vilayet vilâyet nöbete gelir, ödevlerini tamamladıktan sonra dönerlerdi. Bu kağrılar öküzlerin mandaların çektiği iki tekerlekli basit şekilde yapılmış yük arabalarıydı. Bu kağrıların çıkardıkları inilti uzak yerlerden duyulurdu. Bana her defasında kırk kağrı verilirdi. Gençlerin hepsinin cephede olması nedeniyle kağrıların çoğu kadınlardan oluşmaktaydı. Çoğu kez bu kağrılar otuz kadın, sekizi çocuk, ikisi de altmış yaşından yukarı ihtiyarlar tarafından oluşturulmuştu. Bu kağrılar İnebolu’da İkiçay mevkiinden alıp akşamüzeri Ecevit’e doğru yola çıkardık. Geceleri sıcak tutsun diye gübrelerin arasında yatarız. Altı günde Kastamonu’ya, beş günde de Ankara’ya varmak suretiyle on bir günlük yolumuz olurdu. Ben bu yolları bu şekilde iyice tanımuştum” (Şapolyo, 1965: 84).

Damar Arıkoğlu, Anadolu kadınının fedakârca çalışmasını, hatıralarında şöyle anlatır:

“Başımıza çok büyük felaket gelmişti. Düşman ise zalimdi. Kağrı arabalarını süren kadınlarımız cephaneyi gece gündüz demeden cepheye yetiştirdiler. Arkası önü görünmeyen kafiye günlerce devam ediyor, kağrılar ilerlerken acı sesler çıkarıyor, üzerindeki köylü kadını emaneti korumak için yorganını cephanenin üzerine örterek nemden korumaya çalışıyordu. Birçoklarımızın bu yüce manzara karşısında gözyaşı döktüğümüz bir gerçektir” (Arıkoğlu, 1961: 247).

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi başkanı Mustafa Necati Bey, 1921-1922 yıllarında Kastamonu’da görev almıştır (Eski, 1990: 2). Kastamonu’dan ayrıldıktan sonra, 1926’da ‘‘Anadolu ve Millî Aşk’’ adıyla Hayat Dergisi’nde, bu bölge ile alakalı, İstiklâl yolu üzerindeki denk geldiği durumları anlatan anılarını ve izlenimlerini yazmıştır. Bolu’dan dönerken 1921 Kasım’ında karlı ve soğuk bir günde, Çerkeş¹² önlerinde cephaneyi taşıyan bir kafiyeye denk geldiğini söyleyerek anısına şöyle devam eder:

¹²İstiklâl Yolu güzergâhında Çankırı’nın bir ilçesi.

“Bu kafileye yaklaştıkça ya bir kadın sesi ya da çocuk feryadı duyuluyordu. Kafileye yaklaştık ve selamlaştık. Biz bu soğukta yamçılar¹³ altında bile titrerken, arkasındaki peştamal içerisinde hıçkıran çocuğun üzerine dahi örtmeden, tek yorganını da cephanelere örten, çıplak ayaklarıyla karları çiğneyen nineyi görünce içimde takdirle karışık merhamet duygusu sızladı ve kendisinin üşüyüp üşümediğini, çocuğun üstünü örtmesini söyledim. Kadın bunu tuhaf karşıladı ve cevap beklediğimi anlayınca kutsal bir şeye yeltenir gibi kağına koştu ve bunun milletin malı olduğunu, kar serptiği için ıslanmaması ve nem kapmaması için yaptığını söyleyerek yorganın uçlarını iyice örttü” (Eski, 1999: 60).

Mustafa Necati'nin yaşadığı bu olay dönemin Aksaray mebusu Besim Atalay'ın “Sakarya Harbi Nasıl Kazanıldı?” isimli şiirinde de yer aldı:

“Sakarya Harbi Nasıl Kazanıldı?
Bir Zabit:
Ey Hemşire sarsana
Şu çocuğu yorgana..
Mosmor olmuş yavrucak;
Vah zavallı, vah yazık!..
Köylü Kadını:
Doğru ama ey kardeş görmez misin boranı?
Fişeklerin üstüne örtmüşüdüüm yorganı.
Varsın çocuk ıslansın..
O bunlara alışkın..
Biliyorsun bir silah bugün bize bir asker
Kadar lazım..Onunçün bozulmasın fişekler..
Bugün benden babası silah ister ötede..
Islanmasın fişekler, yanmam çocuk ölse de ...” (Atalay, 1931: 9).

1921 sonlarından itibaren ülkeye bazı yabancı gazeteciler de geldi. Gelen yazarlardan ilki Madam Gaulis'ti. II. İnönü Muharebesi sırasında cepheyi gezip on gün kadar Türk ordusu ile temasta bulundu. Sakarya Savaşı'ndan sonra Aralık ayında tekrar Ankara'ya geldi. Ocak 1922'de Le Figaro ve Le Matin gazetelerine gönderdiği mektubunda Mustafa Kemal'den ve Çankaya'daki evinden, millî hareketin doğuşundan, Türk kadınlarının vatanperverliğine, Yunan zulüm ve yangınlarından, İngiltere'nin Ortadoğu'da planladığı oyunlara kadar her şeyden bahsetti. Yine diğer bir Fransız gazeteci olan Jean Schliklin, Paris Konferansı'ndan sonra Nisan ve Mayıs aylarında Anadolu'yu gezip, Ankara'da kaldı ve millî hareketin doğuşu ve emellerini ülkesine duyurmakta etkin bir rol

¹³Yamçı: Kalın yünden dokunmuş, soğuktan, rüzgardan, kar ve tipiden korunma giysisi.

oyladı. Fransa'nın tirajı milyonu aşan halk gazetesi Le Petit Parisien'in muhabiri olması nedeniyle gönderdiği yazılar fotoğraflarla birlikte yayımlanıyor, bu da ses getiriyordu. Schliklin Ankara'ya gelirken yolda Kastamonu'dan önce bir yerden yazdığı ilk mektubunda, kendisini etkileyen en temel şeyin, vatan hizmetine başlayan kadın ve erkeklerin kalabalıklığı olduğunu söyledi. Konvoyların sadece kadınlardan oluştuğunu gördüğünü, kadınlarinsa sırtında top mermisi, fişek, ilaç sandıkları, yiyecek, yani erzak ve cephane götürdüklerini gördüğünü anlattı. Bunun ise zorlama bir iş olarak değil, üstün bir vatanperverlik duygusuyla yapıldığını gördüğünü yazdı. Mektubuyla beraber, sırtında cephane taşıyan kadınları gösteren bir fotoğrafı da gönderdi. Kastamonu'dan gönderdiği ikinci bir mektubunda ise *''Türklerin bu millî gayret ve başarılarını daha iyi anlayabilmek adına ellerindeki malzemeye bakalım''* diyerek, durumu açıklamak adına, kağınının üzerinde durdu. Kağınının bir araba bile sayılamayacağını, tarih öncesinden kalma iki tekerlekli ilkel bir şey olduğunu anlattı. Ve durumu şöyle bağladı: *''İşte kamyonlara karşı bu kağınlarla milliyetçi ordu Sakarya Savaşı'nı yendi''* Kastamonu'dan gönderdiği başka bir mektupta okuldaki izlenimlerini anlattıktan sonraki sözleri Millî Mücadele'nin durumu özetleyecek nitelikteydi: *''Anadolu'ya ayak bastığımdan beri , anlıyorum ve özellikle hissediyorum ki Türk milleti kararlı ve tek vücut olarak ayaktadır. Bu durum bize bir halkın en kıymetli varlığı olan bağımsızlığına dokunmaya yeltenilince ne mucizeler yapabileceği gösteriyor. Bir vatan parçalansa da millî bir ülkünün bölünemeyeceğini bu kadar iyi anlamamıştım''* (Akyüz, 1975: 203-204).

Bu yolda gördüğü fedakârlıkları anlatan bir diğer kişi de Rauf Orbay'dır. 8 Kasım 1921 Salı günü Çankırı yolunda olduğunu belirten Rauf Orbay; İnebolu'dan buraya kadar cephe gerisindeki hizmetlerin yüzde doksanının kadınlar tarafından erkekleri utandıracak derecede gayret ve fedakârlıkla yapıldığını gördüğünü, bu kadınların arasında emzikte çocukları olanların dahi olduğunu, çocukları kucaklarında, kağınları önlerinde Ankara'ya ve cepheye cephane naklettiklerini, işte bu sayede bu milletin kurtuluşu ulaşacağını söylemiştir (Orbay, 1993: 59).

Batı cephesi kumandanı Ali Fuat (Cebesoy), Yunanlar üzerine Ekim 1920’de düzenlediği Gediz saldırısını anlattıktan sonra kağnı kollarındaki kadınların fedakârlığını şöyle anlatıyor:

“Cephane kollarını halkın kendi araçları olan kağnılar oluşturuyordu. Kağnılar ise genellikle köy kadınları ve on, on beş yaşlarındaki çocuklar tarafından idare ediliyordu. Bu çok yüce bir manzaraydı. Köylüler, karın ve yağmurun altında, uzun ve zorlu yürüyüşlerle acının en fazlasını çekiyorlardı. İçlerinde şiddetli soğuktan ölenler de vardı. Bütün zorluk ve acılara rağmen yüzlerinde bir memnuniyetsizlik görülüyordu. Yine böyle bir dondurucu soğuk varken, yürüyüş sırasında kağnısının başında duran yaşlı bir kadına üşüüp üşümediğini sordum. Üşümediği, düşman topraklara ayak bastığı gündən beri içinin yandığını söyledi. Bu kahraman kadının ellerini öperken gözlerim dolmuştu” (Cebesoy, 2000: 548).

Kağnı görevi yanında, cepheye gitmek için adının yazılmasını isteyen kadınlar da vardı. Tosya’nın İlyas bey mahallesinde Karamehmet Oğlu Mehmet’in kızı Nazife,¹⁴ Muhittin Paşa’ya verdiği bir dilekçeyle, askere alınmayı talep etti. Bu dilekçeyi gören Açıksöz yazarlarından İsmail Habib Sevük, 22 Ağustos 1921 tarihli *“Tosyalı Kız”* başlığıyla yazdığı yazısında bu konuyu anlatıyor. *“Tosya’nın İlyas Bey mahallesinden Karamehmet oğlu Mehmet Kerimesi”* imzasıyla yazılan dilekçeye yazısında yer vererek, Tosya’lı Nazife’nin, cepheye çarpışan erkek kardeşleriyle beraber, kendisinin de çarpışmak için hazır olduğunu söylediğini yazıyor. Devamında bunun çok ulvi bir istek olduğunu, zira o dönemde başka milletlerde olsaydı, kadın erkek daima iç içe bulunulduğundan, bu durumun şaşkınlıkla karşılanmayacağını, fakat bizdeki haremle selamlığın kalın bir duvarla ayrılmış olmasından ötürü, kadının bizde gölgeler ve kafesler içerisinde yaşadığını, böyle bir durum içerisinde Tosya’lı Nazife’nin cepheye gitmek için başvurduğunu anlatıyor (Eski, 1998: 106). İkdâm Gazetesi, haberi Anadolu gazetelerinden aldığını belirterek, bu haberi 16 Ekim 1921 tarihinde *“Kahraman Nazife Hanım’ın İstidası”* başlığıyla, gururlu bir yazıyla, Millî Mücadelemizin kahramanlıklarla dolu olduğunu, tarihin böyle fedakârlık ve

¹⁴Konuyla alakalı çoğu kaynakta bu isim “Tosya’nın İlyasbey mahallesinden Karamehmetoğlu Mustafa’nın kızı Latife” olarak geçiyor. Biz basın kayıtlarını temel aldığımızdan İsmail Habib Sevük’ün Açıksöz Gazetesi’nde verdiği ve devamında İkdâm Gazetesinde de yer alan isimle alıyoruz.

kahramanlık gösteren milletleri nadiren kaydettiğini, kadınlarımızın da bundan geri kalmayarak silah ile düşman karşısına gidecek kadar gösterdikleri cesaret ve kahramanlıkların takdire layık olduğunu anlatan bir yazı ile yayınladı (Sarıhan, 2007: 256). Bu dilekçe, Ankara’da da yankı buldu ve Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nde ‘*Kadınların bile cepheye gitmek için istida verdiği görülmüştür*’ yazısıyla anlatıldı (Eski, 2008: 58).

Hepsinin ismini bilmek mümkün olmasa da, Millî Mücadele tarihimiz, cephe gerisindeki fedakârlıklarıyla gidişatın seyrini değiştiren kadın kahramanlarla doludur. Bu sebeptendir ki ordunun silahlarını sırtında taşıyan Türk köylü kadını, bağımsızlık savaşının sembolü olmuştur (İnan, 1975: 101). Millî Mücadele dönemi Türk kadınının, Kastamonu’daki sembol ismi ise, Şehit Şerife Bacı olmuştur. Şerife Bacı’yla beraber, Halime Çavuş, Seydiler ilçesinden Tel Kadın Reşide, Karabatan Hatun Reşide ve Çıldıroğ Nene, Necibe Nene örnek isimler olmuşlardır (Yılmaz, 2018: 2). Fakat hepsi hakkında bilgi sahibi olmak maalesef mümkün olamamıştır.

İnebolu’dan Kastamonu ve Çankırı yoluyla Ankara’ya cephane taşıyan kağnı kollarında, 1921 kışında donanlar da oldu. Bu vakalardan en acısı ve en bilineni, Kastamonu’nun kapısı sayılan kışla önünde bir kadının, cephane yüklü kağnısı üzerine kapanmış halde görülmesidir (Abdullah Tansel, 1991: 70). Bu hanım, fedakâr Kastamonu kadınının, sembolleşen ismi Şehit Şerife Bacı’ydı. Nurettin Peker bu acı olayı o günkü vazifelilerden Cemil Patlaban’ın anlatımlarından nakleder. 1921 yılının Aralık ayında sert kış şartlarında İnebolu’dan yüklediği cephaneye yola çıkan Şerife bacı, Kastamonu kışlasına kadar gelebilmiş, fakat daha fazla ilerleyemeden kağnısının üzerinde kapanmış halde donarak ölmüştür. Durumu gören kişinin kışlaya haber vermesi üzerine Menzil Mıntıka Müfettişi Osman Bey, askeri postabaşı muavini Cemil ve Rıfat Çavuş’u bölgeye koşturdu. Kağnı üzerinde donarak ölmüş olan Şerife Bacı’yı gören Rıfat ve Cemil Çavuş, kadının üzerindeki karları temizlerken bir çocuk sesi işittiler. Top gülleleri arasına yerleştirilmiş kundaklı bir kız çocuğu gördüler. Bebeğe süt annesi bulunarak, Şerife Bacı için de kefen vesaire masrafı temin edildikten sonra, Kastamonu çevresini iyi bilen Cemil Çavuş donarak ölen annenin kimliğini tespit etmekle görevlendirildi. Şehidin önlüğünden ve

yazmasından köyünü keşfederek hanları dolaşmış ve Seydilerli köylülerini bularak getirmiş, onlar da Şerife Bacı'yı tanıyarak cenazeyi ve yavrusunu alıp köylerine götürmüşlerdir (Peker, 1955: 397-398; Kastamonu İl Yıllığı, 1968:152-153). Bu olayı yıllar sonra araştıran Nurettin Peker, Şerife Bacı'nın Seydiler ilçesi Satı Köyü'nden olduğunu, mermiler arasındaki kızın adının Sıdika olduğunu ve öldüğünü tespit etmiştir (Cumhuriyet, 27 Haziran 1972: 1,7; Eski, 2008: 56; Verel, 1981: 377).

Millî Mücadele'ye katılmak için asker elbisesi giyerek İstanbul'dan gelenlerden biri de Dr. Hüseyin Suad Yalçın'dır. Savaş sırasında gördüklerine dayanarak "*Anadolu Hatıralarından*" isimli şiir dizelerinden birinde kağı kollarını, mücahit kadınlarımızın nasıl çalıştıklarını ve Kastamonu'dan Ankara'ya cephaneye taşırken donan Şerife Bacı'yı da canlandırmıştır:

*"Ne ulvi levhalar gördüm, ne mahzun sahneler gördüm;
Bozuk yollarda erkekten kadından bin katar gördüm.
Hilâfım yoktur işhad eylerim Allah'ı, vallahi,
Öküzlerle beraber yük çeken çok ihtiyar gördüm!*

--

*Giderken bir sabah karlarda Ilgaz Çamlı-Dağı'da,
Soğuktan bir kadın donmuştu gördüm orta çağında,
Birikmişti başında köylüler, ben de şitab ettim:*

Tutardusım-sıkı bir mermiyi hala kucağında!" (Abdullah Tansel, 1991: 73).

Şerife Bacı, vatanın kurtuluş mücadelesinde Türk kadınının sembollerinden biri oldu. Kastamonu valiliği, hem Şerife Bacı'nın adını sonsuza dek yaşatmak için, hem de Kastamonu kadınının Millî Mücadele'de teşkil ettiği bu önemli katkıları anıtsallaştırmak adına Cumhuriyet Meydanı'na bir anıt heykel grubu yapılmasına karar verdi. Bunun için çalışmalara başlayan Devlet Sanatçısı Heykeltıraş Prof. Dr. Tankut Öktem, Atatürk ve Şehit Şerife Bacı Anıtı'nı¹⁵ 1985 yılında tamamladı ve anıt aynı tarihte valilik önündeki meydandaki yerine konuldu (Özbek, 2009: 82).

Cephane taşıma görevinde yer alan kadınların çoğu Seydiler'dendi (Bridge, 1972: 203). Seydiler'den, cephaneye taşıma görevinde yer alan başka bir

¹⁵Kastamonu kadınının simgesi Şerife Bacı Anıtı için bkz: Ek-2.

Kastamonu kadını hakkında bilgiye, Hüseyin Ünal'ın anılarında rast geliyoruz. Hüseyin Ünal, 1913 Seydiler/Hacıkayalar mahallesi doğumludur. Anılarında bahsettiği Çıldıroğ Nene de Seydiler/Hacıkayalar mahallesindedir. Kendilerinin küçükken "Çıldıroğ Nene" diye seslendiklerini kaydeden Hüseyin Ünal, o sıralarda çok küçük yaşlarda olduğundan büyüklerinden duyduğu anılarını aktarıyor:

"Çıldıroğ Nene beyaz saçlı sevimli, sevecen biriydi. Oğlu şehit olmuş, beşikteki torununa kendi bakıyordu. Gelinin babası torunuyla birlikte gelinini götürünce tek kalmıştı. Cephane taşıma sırası kendisine geldiğinde Seydiler'den kağnıları yüklemiş, Kastamonu'ya gitmişler. Dönerken Uzundere denilen yerde kuvvetli bir yağmura yakalanmışlar. Kağnyı taşıyan öküzler huysuzlanarak kağni arabasını dereye atıyorlar. Nene de bu sırada arabanın altında kalıyor. Çıldıroğ Nene daha sonra kurtarılıyor, düşme sırasında bacağı kırılan öküzü de kesiyorlar. Bu hayvanın derisini ve etini poşetleyip neneye bir öküz almak niyetindeydiler fakat Çıldıroğ Nene yaşından ötürü buna gerek kalmadığını, geride kalan bir öküzüne de bakamayacağı için gelini ve torununa teslim edilmesini, bu kesilen öküzün derisinden ve etinden gelecek parayla da askerlere çarık, çorap alınıp gönderilmesini söylüyor. Bir süre sonra da askerdeki komşu çocuklarının isimlerini söyleyerek ölüyor" (Ünal, 2000: 18-19).

Necibe (İşitir) Nene, 1893 doğumlu, Devrekani ilçesinin Şenlik köyündendir. Cephane taşıyan kadınlardandır. 10 Aralık 1994 günü Kastamonu İlk Kadın Mitingi'nin 75. Yıldönümü törenlerine katılan Necibe Nene Nasrullah Meydanı'nda kısa bir konuşma yaparak *"Biz bu güzergahta İnebolu'dan Kastamonu'ya, Kastamonu'dan İnebolu'ya cephe taşıırken çok çile çektik. Vatan sağ olsun. 101 yaşındayım, gayret ederim, gerekirse cepheye bir daha cephe taşırum"* demiş ve elinde bayrakla inerken herkesi duygulandırmıştır (Eski, 2008:58; Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin Uluslararası Sempozyumu, 1996: 228; Hürriyet, 11.12.1994: 36)¹⁶

Rahime (Demirel) Kaptan 1882'de Cide'ye bağlı Malyas köyünde doğmuş, Memiş köyüne gelin gelmiştir. Baba adı Hasan, Anne adı Ayşe'dir. Rahime Kaptan herkes tarafından kabul gören otoriter bir kişiliğe sahipti. Yaşlı ve

¹⁶Haber ve görsel için bkz: Ek-3.

askere alınmayan kişilerden bir grup oluşturarak tekne ile Cide'den İstanbul'a kereste götürmüş, dönüşte tuz getirmiştir. Bu şekilde Rusya'ya da kereste taşımış, dönüşünde tuz ve yün almıştır. Rahime Kaptan, Millî Mücadele'de Kastamonu kadınlarının arasındaki yerini İstanbul'dan İnebolu'ya cephaneye kaçırılırken yaptığı hizmetlerle edinmiştir (Mert, 2001: 66;Eski, 2008: 56-57).Rıfat Ilgaz'ın eserinde Halime Kaptan olarak geçer. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yüz temel eserlerinde yer alıp çocuk kitabı kategorisinde olsa da gerçek bir olayı anlatmaktadır. Kurtuluş savaşının kahraman Kastamonu kadınlarının kara yollarında canla başla yaptığı cephaneye taşıma görevinin, yine kadın olarak başka bir kahramanlık hikâyesini kayıkcılıkla, bu kez denizde yaptığı başarıyı anlatır. Kocasını askerde olduğundan, kayınpederi ve çocuğuyla baş başa yaşayan Rahime/Halime Kaptan, kayınpederi de ölünce tüm yük kendisine kaldı. Köy halkı bir kadının denize açılmasına ve kayık kullanmasına alışık olmasa da erkek kalmadığından ve hayatına devam edebilmesi adına bunu aykırı görenlere otoriter kişiliğiyle gerekli cevabı verdi. Diğer ilçelere göre Cide ekonomik anlamda daha zor durumdaydı. Savaş başladığından beri dükkânlarda çay-kahve yoktu. Şeker çoktandır unutulmuştu. Ekmek bile ya yoktu ya da vesikayla veriliyordu fakat köy yerinde vesika da yoktu. Kocasını askerde, kayınpederi de ölmüş olduğundan önceleri erzak için denize açılmayı öğrenecek, sonrasında ise denizden cephaneye taşıma görevinde bulunacaktı. Mustafa Kemal Paşa'yı görmese de onun iyi şeyler yapacağına olan inancı tamdı. Çünkü Mustafa Kemal, bugüne kadar başka topraklar üzerinde de savaşmıştı. Millî Mücadele'de verilen her emek ulvi bir görevdi. Asker kaçakları da affedilemezdi. Bu sebeple ki kayınpederi öldüğü ve çocuğuyla bir başına kaldığı zamanlarda, askerden kaçıp gelen kocasını evine almadı ve şikayet etti. Kendisi de sonraları cephaneye taşıma görevine başladı. Silah kaçırma işlerine karışan sandallar genellikle odun yüklü olurdu. Gerektiği zaman denize atabilmesi kolay olabilsin diye. Mühimmat sandala taşınır, sandaldaki biçimli odunların arasına gizlenir, yine üstleri odunlarla örtülür, biçimsiz odunlar atılır sandal tam bir savaş gemisi haline getirilirdi. Rahime/Halime Kaptan öğrendiği denizcilik bilgisiyle bu görevi yerine getirdi. Çünkü *"bu savaş kazanılacaksa böyle kazanılacaktı. Erkeklerine cephelerde, tutkulu siyaset adamları tarafından yüzyıllardır kıyılan bir memleketin, kurtuluş savaşına kadınların da karışmasıyla"*

(Ilgaz, 2008:1-164). Aynı şekilde kitabı yayımlayan yayınevi de kitabı tanıtırken Anadolu kadınının gösterdiği azim ve desteği özetler şekilde şöyle diyor: *“Bu roman Türk kadınının yurdu için dalgalı denizlerdeki savaşımının ve Ulusal Kurtuluş Savaşı’na cephanenin yanında, dalga dalga umut taşımasının da belgeseli”* (Açıksöz Gazetesi, 27 Ocak 2016; 2). Rahime Kaptan 23 Mart 1964’de öldü (Eski, 2008: 57).

Emir gereği arabalara sadece askeri malzeme yüklenebiliyordu. Fakat erkek gücünün kalmamasıyla evi geçindirme görevi de kendisine kalan yoksul ve yaşlı bir kadın, askeri malzemenin yanında bir miktar tüccar eşyası yüklemek de istedi. Hat Kumandanlığı’nın önünde cephane yükleme sırasını beklerken bunu yüzbaşıya danıştı. Kocası Çanakkale’de şehit olmuş bu yaşlı kadının oğlu da şimdi askerdedi. Bu sebeple torununa kendi bakıyordu. Arabasının yarısını cephane, yarısını tüccar eşyası yüklemek istediğini yüzbaşıya söyledi. Yüzbaşı bunun yasak olduğunu anlatmaya çalışırken o sırada Malta’dan dönen Rauf Orbay ve Cevat Paşa bu olaya tanık oldular ve üzüldüler. Bunun üzerine Rauf Orbay hat kumandanını çağırdı ve kadının isteğinin yerine getirilmesini söyledi (Peker, 1955: 385; Eski, 1995: 79-80).

Kastamonu’nun kahraman kadınlarından bir diğeri, Halime Çavuş (Halime Kocabıyık)’tur. Halime Çavuş 1898 yılında Kastamonu merkeze bağlı Duruçay köyünde dünyaya gelmiştir. Anne adı Hacer, baba adı İbrahim’dir. Halime Çavuş, cephane taşıma işinde görev almış, İnebolu’nun 1921’de bombalanması sırasında ayağına gelen şarapnel parçası yüzünden yaralanmıştır. Kendisine İstiklâl madalyası verilmiş ve savaş gazisi olarak nüfus kayıtlarına geçmiştir (Eski, 1995: 57). Kastamonu kışlasında, askere isim yazdırma esnasında telaşlansa da o zamanki kullanımda olan Arap alfabesi sayesinde ismini Halim olarak söyledi ve dikkat edilmediği için anlaşılmadı (Turgut, 2006: 10). Kimseye kadın olduğunu söylemeden erkek kılığına girip, saçlarını kazıtarak askerlerin arasına karışan Halime Çavuş, mühimmat taşımada birçok kez görev aldı. Bu görevlerden birinde daha önceden görmediği ve dolayısıyla tanımadığı Mustafa Kemal Paşa’ya rastladı. Soğuk bir günde montunu çıkarıp cephanelerin üzerine örtmesi Mustafa Kemal Paşa’nın dikkatini çekti. Mustafa Kemal Paşa bu durumu görünce üşüyüp üşümediğini sorunca Halime Çavuş, bunun bir öneminin olmadığını, yüz bin kişi

kurtulacaksa kendisinin ölmesinin bir sorun yaratmayacağını söyledi. Bu konuşmanın ardından Mustafa Kemal Paşa kendisinden kafa kağıdını istedi ve O'nun bir kadın olduğunu gördü. Savaş bittikten sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'ya davet edildi. Başta ailesi bu durumdan dolayı korktu. Halime Çavuş gitti ve Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Çankaya Köşkü'nde 15 gün misafir edildi, adına bir tören düzenlendi. Bu törende kendisine İstiklâl Madalyası ve Çavuş rütbesi verildi. Dönerken çeşitli hediyelerle beraber maaş bağlandı ve evine gönderildi.¹⁷ Hayatının sonuna kadar Çavuş kıyafetini üstünden hiç çıkarmadı. Hiç evlenmedi ve kardeşinin oğlunu evlat edindi. Ölmeden önceki son altı yılını evinde yatalak olarak geçiren Halime Çavuş, Unesco Millî Komisyonu tarafından Kastamonu'da düzenlenen kültür haftası törenlerine katıldı ve bu kutlamalar sırasında 20 Şubat 1976'da vefat etti. Vasiyeti genç kızlara yönelik oldu: *'Genç kızlardan isteğim; sınırları kanla çizilmiş Türkiye'mizin kalkınmasında çaba harcayan gençlerimizden bir an geri kalmamaları'* dedi. 78 yaşında vefat eden Halime Çavuş'un mezarı Duruçay köyündedir (Keleş ve diğerleri, 2016: 87; İnal, 2008: 411; Mert, 2001: 65). Mezarının Duruçay köyünde olmasından ötürü *'İnebolu'dan Ankara'ya Atatürk ve İstiklâl Yolu Projesi'* kapsamında Kastamonu Kadı Dağ mevkiine anıt heykelinin yapılmasına karar verildi. 2008 yılında başlayan projeye beraber Halime Çavuş'un heykeli çevre düzenlemesinin yapılmasının ardından bulunduğu yere yerleştirildi. Anıtın Heykeltıraşı Doç. Dr. Sait Rüstem'dir. Aynı zamanda Doç. Dr. Sait Rüstem, İnebolu Türk Ocağı binası önüne konulan Atatürk heykeli ve İnebolu'daki Hamamcı Kadı Reis heykellerinin de sanatçısıdır (Özbek, 2009: 125).

Cephane taşımadaki azimleri ile her zaman minnet duyulacak Kastamonu kadınlarının fedakârlığı, yazılan şiirlerde anılıyordu. *'Kahramanlık Destanı'* adıyla yazılan şiirde yüce Türk kadını için şu dizeler kullanılıyordu:

*' İhtiyar anneler de taşıdı silah
Genç kızlar durmayıp çalıştı billah!
Dediler 'nefsini düşünmek günah'
Verdiler tarihe böyle bir şan...' (Açıksöz, 1933: 138).*

¹⁷Halime Çavuş (Kocabıyık)'a maaş bağlandığı gösteren belge görseli için bkz: Ek-4.

1907 Kastamonu doğumlu öğretmen, araştırmacı, şair İhsan Ozanoğlu da ‘‘Kastamonu Destanı’’ isimli şiirinde, Kastamonu’nun, kadını ve erkeğiyle, Millî Mücadele’ye ve bağımsızlığa desteklerini anlatmıştır:

*‘‘Herkes bilir ki bu vilâyet halkı,
Daima kaldırır, çiğnetmez hakkı.
Derindir vatan ve hürriyet aşkı;
Vatandır leylâsı Kastamonu ’nun.*

--

*Yiğit olan gezmez semti hilâfta;
Er süngüsü durmaz kında, gilafta.
İstiklâl Harbi ’nde evvelki safta,
Müthiştir gavgası Kastamonu ’nun.*

--

*Cinnettir saldırmak Türk ’ün yurduna;
Dokunma turanın eski kurduna.
Akıncılar geçti hasmın ardına;
Çoktur şühedası Kastamonu ’nun.*

--

*Büyüktür payı o korkunç savaşta;
Gelir yiğitlikte daima başta.
Maziye bak gör de, fikren dolaş da;
Tarihtir aynası Kastamonu ’nun..*

--

*Ayrılmaz bütündür Türk memleketi,
Kaynaşmış bir küttedir Türk milleti,
Unutulmaz inkılâba hizmeti,
Koç yiğit dünyası Kastamonu ’nun(Ozanoğlu, 1952: 9).*

İşte Kastamonu, tarihteki en büyük ve etkin rolünü 1918-1925 yıllarında oynadı (Özbek, 2009: 36). Millî Mücadele’ye en başından itibaren kadın, erkek, yaşlı, çocuk demeden topyekûn destek verdi. Nüfus oranına göre en fazla şehidi veren Kastamonu, sadece Sakarya Savaşı’nda altmış binden fazla asker gönderdi (Eski, 1990: 1). Anadolu halkının Ankara’da başlayan Kuvayı Milliye hareketi etrafında toplanmasını sağlayan fetvanın imzalanması konusunda da başta geldi. Kastamonu Müftüsü Hafız Osman Efendi, bu önemli fetvayı Ankara Müftüsü

Rıza Efendi'den sonra ikinci olarak imzalsada, fetvayı yürürlüğe koyan 45 imzadan 24'ü Kastamonu, 15'i Ankara, 2'si ise Kayseri din adamlarına aitti (Mert, 2001: 56). Kadınların dahil olması, insan gücü açısından gidişatın seyrini büyük ölçüde, olumlu yönde tabii ki değıştirdi. Kastamonu kadını, kendine düşen görevi, millî duygularla, en üst düzeyde erinmeden, herhangi mutsuzluk ifadesi göstermeden canla başla çalışarak yerine getirdi. İçinde bulunulan durum ne kadar feci olsa da, hep birlikte direnmenin; ölüm değil, yeni bir hayat getireceğı belli oldu (Yalman, 1970: 231). Görüldü ki; *"bir millet ancak böyle yeniden doğar, ruhça yükselirdi: Kadınlarına kucagında ikiz yavrusunu taşıyan anaya varana kadar her bireyinin sabır içinde direnişiyile"* (Bridge, 1972: 194).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE'DE İLK KADIN MİTINGİ

3.1. MİLLÎ MÜCADELE'DE KADINLARIN ORGANİZASYONU VE CEMİYETLERDEKİ KASTAMONULU KADINLAR

Türk kadınları Mustafa Kemal'in önderliğinde Millî Mücadele'ye tüm benlikleriyle katıldılar. Ordunun mühimmat işlerinde katkıda bulunmakla yetinmediler, savaş meydanlarında da yer aldılar. Silah taşımayanlar da boş durmadılar (Caporal, 1982: 175). Cephe gerisinde kadın cemiyetleri kurarak, düzenledikleri mitinglerle Millî Mücadele'yi desteklediler (Türkyılmaz, 2016: 82). Bu dönemde kurulan kadın cemiyetlerinin asıl amacı vatanın kurtarılması için hizmet etmektir (Kurnaz, 1991: 263).

Mustafa Kemal'in Amasya Tamimi'ndeki yurdun her yerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması yönündeki talimatıyla harekete geçen Türk kadını, ilk örgütlenmeyi Kastamonu'da başlattı (Sezer, 2011: 337). Sivas'ta Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti henüz kurulmamışken, Kastamonulu kadınlar bölgenin ileri gelen kadınlarıyla beraber Millî Mücadele'ye destek yolunda bir kadın komitesi kurdular. Kastamonu 16 Eylül 1919'da Kuvayı Milliye ile birleşti. 27 Eylül 1919'da erkekler tarafından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesi burada kuruldu. Dönemin toplum yapısı gereği, kadın ve erkek aynı cemiyette yer alamıyordu fakat Kastamonu kadını bunu bir sebep görüp geride durmayı seçmedi. Bir araya gelerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'ni kurdular. Erkeklerin kurduğu cemiyetin hemen ardından harekete geçtiklerinden, kuruluş tarihi 27 Eylül 1919-19 Ekim 1919 tarihleri arasında olduğu tahmin edilmektedir. İlk evrede hanımlar, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yararına yardım toplamak, sinema bileti satmak adına bir komite kurmuşlardır. Bu komitede Havalı Kumandanı Osman Miralay Osman Bey'in eşi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Hafız Nebiye Hanım, İzbelizâde Hafız Selma Hanım, Mevlevî Şeyhi Tahir Âmil Çelebi'nin eşi İsmet Hanım, Sultani Mektebi Müdürü Behçet Bey'in eşi, Reji Müdürü Ömer Bey'in eşi, Maarif Müdürü Talat

Bey'in eşi Bedriye Hanım, Sağlık Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in eşi Saima (Ayoğlu) Hanım, Polis Müdürü Halil Bey'in eşi Zekiye Hanım ve Reji Müdürü Ömer Bey'in kızı Neyyire Hanım görev aldılar. Bilet satmak üzere oluşturulan bu komite, daha sonraları yardımlarını genişletmek ve daha çok kişiye ulaşabilmek adına cemiyet kurma yoluna girdiler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'ni kurdular. Aynı komite önderliğinde kurulduğu tahmin edilen cemiyetin kurucuları şu kişilerden oluşmaktaydı:

Başkan: İsmet Hanım (Mevlevî Şeyhi Tahir Âmil Çelebi'nin Eşi)

İkinci Başkan: Zekiye Hanım (Polis Müdürü Halil Bey'in eşi¹⁸)

Sekreter: Saima Ayoğlu (Sağlık Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in Eşi)

Veznedar: İzbelizâde Hafız Selma Hanım (İzbelizâde Eşi)

Üye: Kâmuran Hanım (Vali Vekili, Defterdar Ferit Recai Bey'in Eşi)

Üye: Bedriye Hanım (Maarif Müdürü Talat Bey'in Eşi)

Üye: Hafız Nebiye Hanım (Müdafaa-i Hukuk Başkanı Şemsizâde Ziyaettin Efendi'nin Eşi)

Üye: Neyyire Hanım (Reji Müdürü Ömer Bey'in Kızı)

Cemiyet üyeleri ordu yararına yardım toplamak, müsamereler düzenlemek, sinema bileti satmak, camilerde mevlit okutmak, askerler için kıyafet dikmek gibi yardımlaşmanın her alanına koşmuşlardır. Sadece ordu ihtiyacı için değil, kimsesiz çocuklar yararına da birçok yardım toplamışlar, sünnet düğünleri yapmışlardır (Mısıroğlu, 1994: 64; Açıksöz, 1933: 64; Peker, 1955: 102; Eski, 2008: 37-38; Yılmaz, 2018: 6). 29 Nisan 1921'de bir konser düzenlenmiş, burada 15.750 kuruşluk bilet ve 1.630 kuruşluk rozet satılmış, ayrıca 24.720 kuruşluk bağış toplanmıştır. Bu konser esnasında uygulanan hanımlardan biri üzerindeki tüm parasını ve kulağındaki küpeleri, şehit bir yüzbaşının eşi boynundaki altınları, başka bir şehit subayın eşi de kıymetli bir karyola takımı hediye etmiştir (Eski, 1985: 80).

¹⁸Nuri Köstüklü, bu konuyla ilgili makalesinde Zekiye Hanım'dan Mevlevî Şeyhi Âmil Çelebi'nin eşi olarak bahsetmiştir. Bkz: Nuri Köstüklü, "Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadelede Kastamonu Mevlevî Şeyhi Âmil Çelebi ve Ailesi (1910-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XXX, S. 89, 2014, s. 5

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nin kurucularından ve aynı zamanda genel sekreteri olan Saime (Ayoğlu), cemiyetin kuruluş sürecini şöyle anlatıyor:

“1919’un sonlarıydı. Yurdumuz istilâya uğramıştı. Milletçe kan ağlıyorduk. Vatanın kurtulması için başımızda Ata’mız ile beraber milletçe didiniyorduk. Bu sıralarda her ilde Atatürk’ün emirleriyle açılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine biz Kastamonu kadınları da katıldık, cemiyetimizi açtık ve çalışmalarımıza başladık. Bu dönemde Kastamonu valisi olan vatanperver, milliyetçi Cemal Bey’in yönlendirmelerinden çok faydalandık. Aynı zamanda Mevlevî Şeyhi Tahir Âmil Çelebi’nin de Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyetine çok büyük katkıları oldu.” Saime Ayoğlu cemiyetin kadınlarının canla başla nasıl çalıştıklarını ise şöyle anlatıyor: *“Mahalle mahalle geziyor, konferanslar, müsamereler, mevlitler, mitingler ile millî davamızın önemini anlatıyorduk. Toplanan yardımları da cephelelere ulaştırıyorduk. Bu arada yabancı devlet hükümdarlarının eşlerine de protesto telgrafları göndererek Türk milletine yapılan haksızlıkları söylüyorduk”* (Cumhuriyet, 28 Haziran 1972: 1,7).¹⁹

Mevlevî Şeyhi Tahir Âmil Çelebi, kendi oturduğu yerin alt katında iki odayı, dayayıp döşeyerek, kapısına da Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti yazısı asarak bu odaları cemiyeti kuran hanımlara tahsis ediyor. Hanımlar bu odalardan birine gelen eşyaları yerleştiriyor, diğer odayı da yazıhane olarak kullanıyorlar (Verel, 1981: 378).

Saime Ayoğlu cemiyetin kuruluşu sırasında faaliyetlerini ve görev alan kişileri şu şekilde anlatıyor:

“Müdafaa- Hukuk Cemiyeti kurulunca bir gün eşime (Sağlık müdürü Ferruh bey) biz kadınlar da vatanın kurtuluşu için cemiyet kurup kuramayacağımızı sordum. Tabî ki dedi. Polis Müdürü Halil Bey’in eşi Zekiye Hanım’la çok iyi anlaştığımızdan düşüncelerimi anlatıp, erkekler nasıl Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurdularsa biz de bu şekilde Kadınlar Cemiyeti kuralım dedim. Zekiye Hanım hemen kabul etti. Daha sonra Vali beye ve Polis müdürü Halil Bey’e sorduğumuzda onlar da bunu pek uygun karşıladılar.” (Cumhuriyet, 28 Haziran 1972: 1,7).

¹⁹Detaylı bilgi için bkz: Ek-5.

Mustafa Baydar, röportajında, Saime Ayoğlu'na cemiyet kurma fikrinin kimden geldiğini sorduğunda, Saime Ayoğlu bu fikrin kendisinden geldiğini ve diğer hanımların da memnuniyetle kabul ettiklerini söylüyor. Kurucularının şu kişilerden oluştuğunu anlatıyor: *“Birinci başkanımız Mevlevi Şeyhi Tahir Âmil Çelebi'nin eşi, İkinci Başkanımız Polis Müdürü Halil beyin eşi Zekiye Hanım, Umumi Katip ben idim. Üyeler ise, Reji müdürü Ömer Bey'in kızı, Vali vekili defterdar Ferit Bey'in eşi, İzbelizâde Hafız Hanım, Maarif müdürü Talât Bey'in eşi ve Ziyaeddin Efendi'nin eşi.”* Saime Ayoğlu Tahir Âmil Çelebi'nin eşi İsmet Hanım'ın okuma yazma bilmediğini fakat ekonomik gücünden ve sosyal statüsünden faydalandıklarını, kendisinin okur-yazar olduğu için genel sekreter olduğunu ve bütün yazı işlerini de bu sebeple kendisinin idare ettiğini söylüyor. İzbelizâde Hafız Hanım'ın ise cesur karakterli bir kadın olmasıyla beraber, Kastamonu'nun yerlisi olması, aynı zamanda kendi işlettiği bir çiftliğinin olmasından dolayı kasasının da olduğunu bildiklerinden, parayı saklaması adına veznedar yaptıklarını söylüyor. Cemiyet kadınlarının millî davayı şehirdeki herkese duyurmak ve yardım toplamak için yaptıklarını da şöyle anlatıyor:

“Müdafa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti'nin kuruluş amacı memleketi kurtarmaktı. Bu sebeple sayısız faaliyetlerde bulunduk. Bir gün Nasrullah Camii'nde mevlit okuttuk. Vali Bey tarafından daha önceden tellâl bağırıldı. Biz cemiyet kadınları mevlit günü siyahlar giydik ve üzerine 'Allah bizimle beraberdir' yazdığımız kağıtları üzerimize iğneledik. O dönemde kadınların çarşıya çıkıp dolaşması mümkün değilken bu şekilde çarşığı dolaştık. Oradan camiye geldik. Valinin tellal bağırması aynı zamanda bizim de daha öncesinde mahalleleri dolaşıp askere don gömlek dikileceğini hükümdar eşlerine protesto telgrafları çekileceğini, parası olanın para, dikiş bilen de dikiş ile yardıma bulunmasını söyledik. Hepsi de ellerinden geleni yapacaklarını söylediler. Mevlit günü geldiğinde ilk olarak ikinci başkanımız Zekiye Hanım kürsüye çıktı ve toplantının amacını anlattı. Sonra sıra bana geldiğinde bizi dinleyenlere onlardan aldığımız yetki ile, vatanımızı istilâ etmeye kalkan düşman hükümdarlarının eşlerine protesto telgrafları çekeceğimizi söyledim. Benden sonra da reji müdürünün kızı konuştu.”

Camide bu sırada sadece kadınların olduğunu söyleyen Saim Ayoğlu, bu konuşmadan sonra yardım toplama işine başladıklarını, kadınların ise bunda adeta yarıştıklarını anlatıyor:

“Biz dört kişi sen şurdan ben burdan diyerek para toplamaya başladık. Bileziğini, küpesini çıkaran tepsiye atıyordu. Parası olan parasını atıyordu. Bazısı da evden gönderirim diyordu. Bütün kadınlar yardımda adeta birbirleriyle yarışıyorlardı. Durumu olmayan bir kadın mahçupca yanıma sokularak fakir olduğunu fakat evde dikiş makinesi olduğunu onu getirip satılmasını istediğini söyledi. Ben makinenin kendisinde kalmasını, dikiş bildiği için hafta iki üç gün bize gelip dikiş dikmesini söyledim. O da bunu kabul etti.” (Cumhuriyet, 29 Haziran 1972: 4).²⁰

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi, Sivas'ta kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nden daha önce örgütlenip, kurulmuştur. Fakat Sivas'ta kurulanın aksine, örgütlenmesi bakımından ülke genelinde değil, Kastamonu sınırları içinde varlığını sürdürmüştür. Bu sebeple Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin, ülke genelindeki kadınlara cemiyetler kurup şubeler açma yönünde talimatlarıyla, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'ne bağlandıklarını bildirerek, faaliyetlerine devam ettiler (Kaplan, 1998: 113-114). 1 Şubat 1920'de Kastamonu Valisi Cemal imzasıyla Kastamonu'da da bir Müdafaa-i Vatan Kadınlar Cemiyeti'nin kurulmuş olduğunu bildiren bir yazı, Sivas'taki cemiyetin kurucu kadınlarına gönderildi:

“ İffetli Hanımefendi!

Vasil-ı eydi-i mefharat olan 18 Kanun-i Sani 336 tarihli ve 11 numaralı tahrirati aliyyeleri üzerine Kastamonu'da hamiyetkar hanımlarımızdan bir Müdafaa-i Vatan Cemiyeti teşekkül ederek, suret-i muntazamada içtima etmekte ve faalane çalışmakta olduklarını maalihtiram beyan eylerim Efendim.

Kastamonu Valisi Cemal” (Baykal, 1996: 48).

Kastamonu'da kadınların her alanda bu kadar aktif olmalarının temelinde şehrin geçmişinde, Osmanlı Dönemi'nde açılan eğitim kurumlarının etkisi olduğu söylenebilir. 1882'de Kastamonu İnas Rüşdiyesi, 1899'da Kız Sanayi Mektebi,

²⁰Detaylı bilgi için bkz: Ek-6.

1919-1923 Darülmualimat, Osmanlı Devleti'nin son evresinde açılan eğitim kurumları olmuştur. Yine Kastamonu kadınlarının aktif olduğu yardım komisyonları ve cemiyetler de bulunmaktaydı. 1897'de Askerlere yardım komisyonu (Asakir-i Şahaneye Yardım Komisyonu), 1908'de Askerlere Kışlık Yardım Komisyonu (Hedâyâ-yı Şitâiye Hanımlar Komisyonu), 1909'da Osmanlı donanmasını güçlendirmek amacıyla kurulan Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Şubesi, 1912'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi, 1916'da Hanımlar İş Yurdu Cemiyeti ve 1919'da Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nde kadınlar görev almaktaydı (Yılmaz, 2018: 1).

Millî Mücadele Dönemi'nde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kastamonu şubesi 26 Ocak 1921 yılında kuruldu. Çok geçmeden kadınlar da 20 Nisan 1921'de derneğin kadınlar şubesini tekrar kurup, çalışmalara başladılar. Muhittin Paşa'nın eşi, eski mutasarrıflardan Reşit Bey'in eşi, İzbelizâde Hafız Selma Hanım, Şeyh Ziyaettin Efendi'nin eşi Hafız Nebiye Hanım, Mevlevi Şeyhi Tahir Çelebi'nin eşi İsmet Hanım, Hande Hanım, Sağlık Müdürü Kemal Bey'in eşi, Op. Cemal Bey'in eşi, Vilayet Mektupçusu Fuat Bey'in eşi Münire Hanım, Polis Müdürü Halil Bey'in eşi Zekiye Hanım, eski mutasarrıflardan Lütfi Bey'in eşi, Maarif Müdürü Talat Bey'in eşi Bedriye Hanım, Kastamonu Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesinin ilk kurucuları olmuşlardır. Hanımlar para ve eşya toplamışlar, muhtaçlara yardım etmişlerdir (Açıksöz, 1933: 75-77; Eski,1995: 12-13). Sakarya Savaşı öncesi Hilal-i Ahmer Cemiyeti kadınları tarafından, Muhittin Paşa'nın eşinin başkanlığında, Kız Okulu'nun (Riyâzü'l-Benât Mektebi) üst katında 11 hanımın görev almasıyla, bir eşya sergisi düzenlendi. Fakir bir kadın, verecek eşyası olmadığı için utanarak yamalı bir gömlek vermiş, sergiyi düzenleyenlerse bu yamalı gömleği serginin baş köşesine asmışlardır. Bu olay herkesi duygulandırdığı için, Açıksöz Gazetesi 20.08.1921 tarihli sayısında, bu konu ile ilgili olarak, asıl ağlaması gereken kişilerin durumu kötü olanların değil, elinde olup da vermeyen zenginlerin olması gerektiğini yazdı (Eski, 1995: 80).

Yapılan yardımlar sırasında gösterilen fedakârlık örneklerinden birisi de Kastamonu'da bulaşıcı hastalıklarla mücadele amacıyla kurulmuş olan dezenfeksiyon evi Tebhirhane memuru Ziya Efendi'nin kızı Hatice Hanım'a aittir. Hatice hanım, Zonguldak'ta makineli tüfeği ile beraber ülkemize kaçmış olan

Fransız Zabiti Cezayirli Mehmet Efendi ile evlenmekteydi. Ailesinin durumu pek iyi olmayan Hatice Hanıma, denkleştirerek bir gelinlik alınıyor. Hatice Hanım gelinliğinin satılarak Hilal-i Ahmer'e bağışlanmasını söylüyor. Gelinliksiz düğün olmayacağına, en azından gelinlik parasının yarısının kendisine ayırmasına dair sözler söylense de Hatice Hanım, cephede kan akıp dururken süslü gelinlikle gelin olamayacağını düşünerek, gelinliğinin satılmasını ve bunun parasıyla da yaralı askerlere sargı alınmasını söylüyor. Hatice Hanım'ın gelinliği otuz liraya satılıp, parası Hilal-i Ahmer'e bağışlanıyor. Hatice Hanım da sade bir elbiseyle gelin oluyor. Çevrede büyük takdir uyandıran bu davranış, 25.08.1921 tarihli Açıksöz gazetesinde uzun bir haber-yorum şeklinde anlatılmış, yazının sonunda kahraman damada ve büyük kalpli geline uzun ve mutlu ömürler temenni edilerek bitirilmiştir (Açıksöz, 1933: 131-132; Söylemez, 1996: 165; Uyaniker, 2009: 44; Eski, 1995: 81-82; Peker, 1955: 369).

Bu derneklerden başka 1920 yılında Kadınları Çalıştırma Derneği, hanımlara; biçki, dikiş, oya, dantel öğretmek, aynı zamanda eşlerini kaybeden, yardıma ihtiyacı olan, kimsesi olmayan hanımlara iş imkânı da sağlamak için kuruldu. Hanımlar Musiki Dershanesi ise; hanımlara nota, ud ve keman öğretmek amacıyla 1921 yılında müzik bilgisi olan Saime (Ayoğlu) Hanım tarafından kuruldu (Eski, 1995: 13-14).

Kastamonu kadını burada sınırlı şekilde hikayesi verilen fedakarlıkları fazlasıyla göstermiştir. Çok saygı duyduğumuz bu işler, o günlerin koşullarında her günkü işlerdendi (Açıksöz, 1933: 132). Bu dönemde öncülük etmiş hanımlardan ismine ve hikayesine ulaşabildiklerimizi alıyoruz:

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından Saime Ayoğlu²¹, İstanbul'da doğup büyümüştür. İlk zamanlar İstanbul Akaretlerdeki Rüştüye'ye gitmiş, daha sonraları ise Fransız okullarında okumuştur. O zamanın zihin yapısına göre, 14 yaşında bir kızın okula gitmesine uygun bakılmadığından, iki yıl süre ile eve özel öğretmenler getirilmiştir. Gelen Fransız öğretmenden dikiş ve Fransızca öğrenmiştir. Ayrıca Darülfünun hocası olan Mazhar Bey'den, edebiyat ve felsefe dersleri, Muzika-i Humayun hocası

²¹Saime Ayoğlu'nun fotoğrafı için bkz: Ek-7.

Cemal Bey'den ise müzik dersleri almıştır. Gayet iyi derecede piyano, ud, keman çalabilmektedir (Eski, 2008: 42; Verel, 1981: 378). Saime Ayoğlu, aldığı eğitimleri babası Hasan Basri Bey'e bağlamaktadır. Hasan Basri Bey, sarayda operatör iken, Abdülhamit tarafından önce Diyarbakır'a sürülmüş, sonra affedilmiştir. Sarayda iken, dersleri, Muzika-i Humayun hocası Cemal Bey'den almıştır. Saime Ayoğlu bu sayede müziği çok iyi öğrendiğini, aslen piyano çaldığını, ayrıca keman ve kanun da çalabildiğini, notaları çok iyi bildiğini, kemana taşımak diğerlerine nazaran daha kolay olduğundan da kendisini kemana verdiğini aktarıyor (Verel, 1981: 378). Kastamonu'ya geliş sürecinden ve eşi Dr. Ferruh Bey'den şöyle bahsediyor Saime Hanım:

"Balkan Savaşı henüz başlamıştı. O sene tıbbiyeden mezun olan Ferruh Niyazi Bey ile evlendik. Ferruh Bey yüzbaşı olarak Balkan Savaşı'nda görev aldı. Bir süre sonra İstanbul'a yaralıları getirdi. Mercan Hastanesine tayini yapıldı ve yaralıları tedavi etmeye başladı. Ardında Birinci Dünya Savaşı patladı ve bu kez Bağdat Cephesine, Vadi-i Cehennem diye anılan bölgesine tayin oldu. İki yıl gelmedi. Ben bu sırada babamın evindeydim. Daha sonra geldiğinde işgal başladı. Bu kez Kastamonu'ya sağlık müdürü olarak gitti. O sırada babam vefat ettiği için kendisiyle gidemedim. Üç ay geçtikten sonra ben de yanına gittim. Eşim de çok vatanperver biriydi. Kastamonu'ya gider gitmez Gençlerin yetişmesi için Gençler Kulübü'nü ele aldı. Ayrıca Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı olarak çalıştı. Vali Cemal Bey de kendisine çok güveniyordu. Sağ kolu gibiydi. Vali Bey bu sebeple telgrafları da doktor beye yazdırırdı. Telgraf müdüründen şüphe duyup işine son verdiğinde de yerine doktoru koymuştu." (Cumhuriyet, 29 Haziran 1972: 4; Verel, 1981:378-379).

Saime Hanım, yardım işleriyle ilgilenmiş, bunun dışında aldığı eğitimin ışığında, diğer kadınların da güzel sanatlar alanında ilerlemesine yönelik düşünceyle hareket ederek, Hanımlar Musiki Dershanesini kurmuş, hanımların nota, ud dersleri almasına katkı sağlamıştır. İçinde bulunulan savaş ortamına rağmen, bu denli ince fikirli davranması, içinde bulunulan kargaşaya rağmen, hayattan kopulmaması adına, Kastamonu kadınlarının, sanata olan yönelimlerini sürdürmeleri yolunda çabaları, son derece anlamlı ve takdire şayandır (Eski, 2008: 43).

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nin diğer bir kurucu üyelerinden olan Hafız Nebiye Hanım²², 1870 Kastamonu doğumludur. Müdafaa-i Hukuk Başkanı Şeyh Ziyaettin Efendi ile evlenmiştir. Bu evlilikten Hatice, Mustafa (Sabri), Mehmet, Hikmet ve Lütfiye adlarındaki çocukları doğmuştur. Eşiyle beraber, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren derneklerin faaliyetlerine katılmış, başlılarda bulunmuştur. Aile fertlerinden torunu 1917 doğumlu, Mihrumah Boyacıoğlu, Hafız Nebiye Hanım'ın, birleştirici ve sosyal bir kişiliğinin olduğunu, sık sık ev ziyaretleri yaptığını ve aynı şekilde ikramlar eşliğinde Şeyhoğlu Konağı'na misafirlerini kabul ettiğini, gelen ziyaretçiler arasında Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nin diğer kurucu üyelerinden olan İzbelizâde Hafız Selma Hanım'ın da olduğunu anlatmıştır. Hafız Nebiye Hanım gibi annesi de hayır işlerinde öncü bir kadındır. Kendisinin Donanma Cemiyeti'ne önemli katkıları olmuş, bunun akabinde Osmanlı Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Kastamonu merkezi kendisine mektup göndermiştir. Yine kızları olan Hatice Hanım da hayır işlerinde aktif olan kişilerden biri olmuş, 1950'lerde Yardım Sevenler Derneği'nde hizmet etmiştir. Nebiye Hanım 1935 yılında vefat etmiştir (Abdulkadiroğlu, 2005: 126-127; Eski, 2008: 43-44).

Hafız Selma Hanım, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti kurucu üyelerinden, aynı zamanda veznedarlık yapan diğer bir hanım. Hafız Selma Hanım ile alakalı bilgilere, 11 Aralık 2018'de Kastamonu / İzbeli Çiftliği'nde, Hafız Hanım'ın torununun eşi olan, 1932 Taşköprü-Kastamonu doğumlu, Sabiha İzbeli Hanımefendi²³ ile yaptığımız görüşmelerle ulaşıyoruz. Sabiha Hanım'ın da çoğu bilgisi eşi Macit Bey tarafından öğrendikleri ve duydukları doğrultuda. Sabiha Hanım, Hafız Hanım'ın doğum tarihini 1864 ölüm tarihini emin olmamakla beraber 1948 olarak söylüyor. Öncelikle internet ve kitapların çoğunda *Selman* olarak yazılıyor olsa da doğru ismin *Selma* olduğunu öğreniyoruz. Bunun sebebini sordüğümüzde Sabiha Hanım, kendisinin de Selman olarak bildiğini fakat daha sonra bu alanda çalışmaları olan Dr. Mustafa Eski tarafından aranarak, bu ismin Selma olduğunu söylemesi üzerine, nüfusa birini gönderip sordurduğunu ve nüfusta Selman ismindeki 'N' harfinin üzerinde

²²Hafız Nebiye Hanım'ın fotoğrafı için bkz: Ek-8.

²³ Sabiha İzbeli Hanım'ın fotoğrafı için bkz: Ek- 9.

kendisi tarafından çizgi çektirilmiş olduğunu gördüklerini ve öğrendiklerini söylüyor. Eşi Macit Bey'in, yahut çevrede eskilerden tanıyan kişilerin hep Selman diye bildiğini, fakat nüfustaki olayın, Selman isminin, belki erkek ismini andırdığından, belki de doğrusunun bu olduğundan, Selma olarak görüldüğünü söylüyor. Hafız Hanım'ın eşyalarından biri olan mühürde, isminin Selma İzbeli olarak yazması, bu ismi asıl almamızı ve doğruluğunu kanıtlıyor.²⁴ Hafız Hanım Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından. Aynı zamanda meclis üyesi ve sıkı bir Atatürk hayranı. Çokça yazılan bilgilerden olan, Mustafa Kemal Paşa'nın Kastamonu ziyaretinde, kadınlar ile bu konakta –İzbeli Konağı- görüşüp kahve içip içmediklerini soruyoruz. Sabiha Hanım Mustafa Kemal Paşa'nın savaş bitiminde yaptığı Kastamonu ziyaretinde, Millî Mücadele zamanında çalışmış, içlerinde Hafız Hanımın da olduğu hanımlarla bir konakta sohbet eşliğinde kahve içtiği kısmının doğru olduğunu, zaten Mustafa Kemal geldiği vakit, grup olarak Mustafa Kemal'in karşılandığını, Mustafa Kemal'in de hizmet eden kadınlarla, teşekkür mahiyetinde kahve içtiğini fakat görüşülen konağın İzbeli Konağı olmadığını, muhtemelen şehir merkezindeki başka bir konak olduğunu söylüyor. Daha sonra Hafız Hanıma, milletvekilliği öneriliyor fakat hafız olduğundan başını açamayacağını, bu sebeple de kabul edemeyeceğini söylüyor. Hafızlığa kendi çabaları ve okumalarıyla ulaşan Selma Hanım, yeni harflerin kabulünden sonra da kendisi geride kalmadan Türkçe harflerle okumayı yazmayı öğreniyor. Kendisi asla geride kalmayı seçmiyor, sosyal alanın sürekli içinde yer alıyor, balolara katılıyor. Hafız Hanım; sadece Müdafaa-i Hukuk değil, Kastamonu'da kurulan çoğu cemiyette, Hilal-i Ahmer vs. gerek kurucu sıfatıyla, gerek ismi öne çıkmadan arka planda hizmetlerini sürdürüyor. Zaten Kastamonu'nun zengin önde gelen ailelerinden olmaları sebebiyle, böyle cemiyetlerin sürekli içinde yer alıyor. İzbeli ailesi, geçmişten gelen çiftliklere, arazilere sahip zengin bir aile. Hafız Hanım otoriter ve çevrede sözü dinlenen bir hanım. Hafız olmasının verdiği hitabet yeteneğiyle ve güvenilirliği de halkı örgütleyebilmiş ve sözünü dinletebilmiş. Mücadele yıllarında çevresini örgütleyip askere yardım için çorap örmek, yemek yapmak, ekmek pişirmek gibi birçok görevde yer alıyor. Asker Kastamonu'ya geldiği vakit hepsini doyurmadan da

²⁴Hafız Selma İzbeli Hanım ile ilgili görseller için bkz: Ek-10.

göndermiyor. Durumu da çevresine göre çok çok iyi durumda olan Hafız Selma Hanım, her alanda aktif rol alarak desteğini esirgemiyor. Sabiha Hanım'ın anlattıklarına göre Beşdeğirmenler'den itibaren neredeyse 12-13 köy İzbelilere ait durumda imiş. Hafız Hanımın eşi Emin İzbeli Bey, kendisine nazaran daha pasif bir karaktere sahip imiş. Hafız Hanımsa daha aktif rol almış her alanda. Dönem gereği erkeklerin yapacağı iş gözüyle bakılan her şeye Hafız Hanım kendisi koşuyor. Hem otoriter, hem yardımsever kişiliğiyle Hafız Selma Hanım, çok sevilen saygı gören, belki vali ya da başka biri tanınmazken dahi çarşıya çıktığı vakitlerde bu sebeple eli öpülen bir Hanımefendi olduğunu aktarıyor Sabiha Hanım. Cadde de yürürken erkekler dahi "*Hafız Hanım geliyor*" diyerek kenara çekilir selam verirlermiş kendisine. Kadının konumunun belli çerçevede olduğu bir dönemde, bunu sağlayabilmek çok zor ve büyük bir başarı olduğunu düşünüyoruz. Sabiha Hanım onaylıyor. Hafız Hanım, kendisine yanlış gelen bir durumda uyarı, ikaz manasında "*yeşil gözüme*" dermiş ve bunun karşılığında cevap veren olmamış kendisine. Aynı zamanda Sabiha Hanım'ın eşi Macit Bey de, Hafız Hanım'ın çok akıllı ve uyanık bir kadın olduğunu söylemiş kendisine sürekli. İzbeli soyismi, soyadı kanunundan önce de kullandıkları bir ad ve "*İzi Belli*"den geldiğini söylüyor Sabiha Hanım. Hafız Hanım, eşi Emin Bey'le amca çocukları olduğundan, bu aileye en başından beri mensup bir hanım. Akraba evliliği olması sebebiyle, 8 çocuğu ölüyor Hafız Hanımın. Tek bir çocuğu yaşıyor. Sabiha Hanım'ın kayınpederi dört yaşındayken de Hafız Hanım'ın kocası vefat ediyor. Bu sebeple "*başına bir şey gelmesin, birisi bir şey yapmasın diye kayınpederim on sekiz yaşına gelene kadar sürekli korumayla gezmiş, on sekizine geldiğinde ise evlendirilmiş*" diyor Sabiha Hanım. Hafız Hanımın güçlü, otoriter, bunların yanında varlıklı bir kadın olması, yardımın büyük boyutlara ulaşabilmesi imkânını doğuruyor. Hem girişken, hem de mesafesini korumayı bilen bir karaktere sahip olan Hafız Hanım, bu karakteriyle köylünün borç işlerine kadar ilgilenir, para yardımı yaparmış. Kendilerine ait konaklarda hanımlara vaazlar verirken, yardımlaşma ve dayanışma konusunda, uyarılar da bulunur direktifler verirmiş. Selma Hanım, o dönemde kadınların çok güçlü bir yanını gösteriyor. Yeni bir düzene, rejime geçmeye çalışırken ülke, dönemin şartları göz önüne alınarak düşünüldüğünde, bir hafız olarak Cumhuriyet'i destekliyor ve kendisini

Cumhuriyet kadını olarak tanımlıyor. Teknolojik imkânların yahut başka etkenlerin olmadığı bir dönemde, sadece akıyla, hitap yeteneğiyle, geride kalmayı olağan kabul etmeyerek öne çıkıp, cemiyetlere, yardım kuruluşlarına katılmasıyla, Hafız Hanım, kadınların istedikleri vakit sosyal alandaki mevkilerini ne denli yüceltebileceklerini o zamanlardan bizlere sunuyor. Sabiha Hanım da bu düşüncelerle Hafız Hanımla gurur duyduğunu söylüyor. Görüşmemizin sonunda Sabiha Hanım, Hafız Selma Hanım'ın karakteri ve güçlü tavırları doğrultusunda, şimdinin kadınlarına; kendilerini hiçbir zaman ikinci sınıf vatandaş olarak görmemelerini, ancak bu şekilde saygınlıklarını arttırıp sosyal alanda mevkilerini yüceltebileceklerini öğüt ediyor.²⁵

Hafız Selma Hanım ile alakalı haberler yerel gazetelerde 1885'den itibaren yer almaya başlıyor. Askerlere kış hediyesi vermek üzere kurulmuş olan Hedâya-yı Şitaye adlı komisyona Hafız Hanım, 10 adet hırka bağışlamıştır. 1897'de Asakir-i Şahaneye Yardım Komisyonu'nda, 1911'de Donanma Cemiyeti'nde ve 1912'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) Kadınlar Şubesi'nin yönetim kurullarında bulunarak, önemli bağışlar yapmış, para ve eşya toplama görevlerinde bizzat bulunmuştur. Donanma Cemiyeti'ne 1000 kuruş para ve 1 adet gümüş saat hediye etmiş, 1919 yılında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'ne destek sağlamak amacıyla, sinema bileti satmak üzere oluşturulan komisyona bizzat katılmıştır. 1919 yılında İzmir ve Maraş'ta muhtaç durumda olanlar için lisede yapılan müsamereyi, düzenleyenler arasında yer almıştır. 1921'de tekrar kurulmuş olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Şubesi'nde de Hafız Hanım daha önce yaptığı gibi veznedarlık görevini üstlenmiş, yapılan bağışlar incelendiğinde de kendisi ve oğlu adına 500'er kuruş verdiği görülmüştür. Sokakları aydınlatmak için köşe başlarına konulan fenerleri gaz yağı ile yakmak gerektiğinden, bunu sürekli yakmak da belediyeye masraf oluşturduğundan, yakılamadığı zamanlar olmuş, buna karşılık Hafız Hanım bir teneke gaz yağı bedeli olarak 360 kuruş bağışlamıştır. 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti kurulduktan bir süre sonra Kastamonu şubesi kurulmuş, hemen akabinde de kadınlar şubesi oluşturulmuş, Hafız Hanım buna öncülük etmiş ve yönetim

²⁵Sabiha İzbeli ile Hafız Selma İzbeli hakkında yapılan röportaj, 11 Aralık 2018'de Kastamonu'daki İzbeli Çiftliği'nde gerçekleştirilmiştir.

kurulunda yer almıştır. 1941’de kurulan Yardım Sevenler Derneği Kastamonu Şubesi’nin kurucuları arasında da Hafız Hanımın adı geçmektedir. Hafız Selma Hanım görülüyor ki, Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyet Dönemi’ne kadar sivil toplum kuruluşlarında, yardım cemiyetlerinde son derece aktif olmuş, hem yardım toplayarak, hem kendinden maddi yardımlarda bulunarak görev almıştır. Şehrin ileri gelenlerinin nasıl davranması gerektiğini, dönemin en zor koşullarında, savaş zamanlarında görev alarak göstermiştir (Eski, 2008: 39-42).

3.2. KASTAMONU’DAKİ İLK KADIN MİTİNGİNİN OLUŞUM SAFHASI VE MİTINGE KATILANLAR

Mondros Mütarekesi sonrası başlayan işgaller neticesinde, henüz Mustafa Kemal Paşa tarafından mitingler düzenlenmesi talimat verilmeden önce de, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde mitingler düzenleniyordu. Kastamonu da bu şehirlerden biridir. Kastamonu’da ilk miting, 16 Mayıs 1919’da İzmir’in işgal edilmesi üzerine yapıldı. Nasrullah Camii önünde bulunan meydana, şehir ve köylerden gelen binlerce insan toplanmış, miting sonrası yabancı devletlerin liderlerine millî kararların yer aldığı telgraflar gönderilmiştir. Bu mitingden beş ay sonra, 9 Ekim 1919’da, Millî Mücadele yanlısı imajı çizen Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulması, Kastamonu’da memnuniyetle karşılandığından; yeni kurulmuş olan bu kabineye destek vermek amacıyla miting yapmışlardır. 14 Kasım 1919’da, Urfa, Antep ve Maraş’ın işgal edilmesi, her yerde olduğu gibi Kastamonu’da da derin üzüntü yaratmış, tepki göstermek amacıyla Nasrullah Meydanı’nda miting yapılmış, miting sonunda İstanbul’da bulunan Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilciliklerine telgraflar çekilmiştir. 10 Aralık 1919’da, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi tarafından, sadece kadınların katılımıyla düzenlenen bir miting yapılmıştır. Ardından 12 Ocak 1920, 1 Şubat 1920, 17 Şubat 1920, 17 Mart 1920, 15 Mayıs 1920, 22 Nisan 1921, 22 Ağustos 1921, 15 Mayıs 1921 tarihlerinde mitingler yapılmıştır (Özlu, 2009: 78-79; Yılmaz, 2018: 8-11). İşgallere tepki gösterme yöntemi olarak düzenlenen bu mitingler, vatanın bütünlüğünü korumaya yönelik bilincin oluşmasında etkili oldu (Yetim, 1994: 36).

Kastamonu’da yapılan bu mitinglerden, 10 Aralık 1919’da yapılmış olan hem siyasi tarihimizde, hem de Türk kadınının tarihinde ayrıca önemli yer tutmaktadır. Zira bugüne değin görülen mitingler daha çok erkeklerden meydana geliyordu. Fakat bu kez konuşmacılar da dinleyiciler de tamamen kadınlardan oluşuyordu.

1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’nin yıkıcı etkileri ülkedeki herkesi tedirgin ediyor, işgal görmeseler dahi ülkenin herhangi bir bölgesinde kendi vatandaşının görmüş olduğu zulüm derinden etkiliyordu. Önce bölgesel kurtuluş çareleri düşünülmüşse de, bu mücadeleden zaferle çıkmanın, kadını erkeğiyle herkesin elini taşın altına koyması sayesinde olacağı anlaşılmıştı. Mustafa Kemal’in rehberliğinde Türk halkı, her birlikte mücadeleye girişti. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Mitingler düzenlendi. Kastamonu da en başından beri Mustafa Kemal’in direktiflerini dinledi. Erkekleri olduğu kadar kadınları da cephede, cephe gerisinde ve cemiyetlerde kahramanlık dolu anılar kaydettiler.

Tarihte kadınların gururla anacağı, Millî Mücadele tarihinin ilk “*Kadınlar Mitingi*”ni, Kastamonulu hanımlar düzenledi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi tarafından organize edilen miting öncesinde, bir miting tertip komitesi kuruldu. Bu komitede; Zekiye Hanım başkanlığında (Polis Müdürü Halil Bey’in eşi), Saime Hanım (Sağlık Müdürü Dr. Ferruh Bey’in eşi), Neyyire Hanım (Reji Müdürü Ömer Bey’in kızı), Münire Hanım (Vilayet Mektupçusu Fuat Bey’in eşi), Kâmuran Hanım (Defterdar Ferit Bey’in eşi), Bedriye Hanım (Maarif Müdürü Talat bey’in eşi) ve Refika Hanım (Miralay Osman Bey’in kızı) görev aldılar. Hanımlar, “*Kanun-u evvelin onuncu Çarşamba günü, Kastamonu Hanımları Darülmualimat bahçesinde toplanarak, ateşkesin imzalanmasından beri maruz kaldığımız haksızlıkları duyurmak ve bu suretle millet ve dindaşlarımızın duygularına tercüman olmak üzere faaliyetlere başladık*” dedikleri bir yazı ile komite kuruluşlarını duyurdular. Kastamonulu Hanımlar, 10 Aralık 1919 Çarşamba günü, Kız Öğretmen Okulu’nun (Darü’l-Muallimat) bahçesinde toplandılar. Köylü, kentli üç binden²⁶ fazla kadının katıldığı bu mitingde Kastamonulu Hanımlar,

²⁶Hüsnü Açıksöz, *İstiklal Harbinde Kastamonu* adlı eserinde sayfa 30’da bu sayıyı “*bine yakın*” şeklinde vermiştir.

mütarekeden beri yapılan haksızlıkları, zulümleri, işgalleri protesto ettiler. Türk yurdunun işgalcilerden arındırılmasının bir insan hakları gerekliliği olduğunu, bu sebeple de işgalcilerin ülkeyi derhal boşaltması gerektiğini vurgulayan sözler söylediler. Mitingde, Müdafaa-i Hukuk Kurucu ve başkanlarından Zekiye Hanım, Kastamonu'nun Kuvayı Milliye'ci komutanı Miralay Osman Bey'in kızı Refika Hanım, Kız Öğretmen Okulu Müdiresi Hikmet Hanım ve yardımcısı İclal Hanım siyah bayrak altında birer konuşma yaptılar. Kastamonu Vilâyet Gazetesi'nde, yer darlığından dolayı sadece Zekiye Hanım'ın konuşması yer almış, bu sebepten ötürü diğer hanımlardan özür dilenmiştir. Mitingde alınan kararlar gereğince; padişaha, sadrazama, Amerika ve Fransa cumhurbaşkanlarının eşlerine, İngiltere ve İtalya kraliçelerine ve Hindistan imparatoriçesine telgraflar çekildi. Telgraflar komitede adı geçen hanımlar tarafından, diplomatik bir dille yazıldı. Bu telgraflardan, İtalya ve Hindistan kraliçelerine çekilmiş olanlar hariç, diğerleri Kastamonu gazetesinde yayınlandı. Fakat bu son iki telgraf yayınlanmamış olsa da; içeriklerinin aynı şeylerden oluşacağını düşünüyoruz. Bu telgraflarla, yurdumuzun parçalanmasına asla izin verilmeyeceği, coşkulu ve inançlı bir kararlılıkla ifade edilmiştir. Kastamonu'nun aydın, sosyal ve güçlü kadınlarının katılımıyla gerçekleşen bu miting, dönemin şartları da düşünüldüğünde, çok sayıda kadının bir araya gelerek yapmış oldukları ilk toplu hareket olması bakımından, büyük ses getirmiştir (İnan, 1985: 22; İnan, 1982: 122; İnan, 1977: 40-41; Çelebi, 2014: 113; Söylemez, 1996: 247; Abdullah Tansel, 1991: 63; Kastamonu İl Yıllığı 1967, 1968: 149; Eski, 2008: 44; Eski, 1996: 39-40; Eski, 1995: 9; Peker, 1955: 110; Kurnaz, 1991: 119).

Bu dönemde kadınlar tarafından çekilen telgraflar hakkında fikir edinebilmek için, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi genel sekreteri olan Saime Ayoğlu'nun anlattıklarına yer veriyoruz. Saime Ayoğlu, Mustafa Baydar ile yapmış olduğu röportajda protesto telgrafları çekme konusunda destekçisi ve örneğinin eşi Ferruh Bey olduğunu, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti erkeklerinin telgraf çektiklerini öğrenmesi üzerine kendilerinin de bunu yapabileceğini düşünmesi ile kraliçelere protesto telgrafi yazma fikri oluştuğunu ve yazdığını anlatıyor. Saime Hanım, yazdığı telgraf metninin, şu şekilde olduğunu söylüyor:

“Türk milletinin kadınlı, erkekli savaşlarda can vermekle asla beis görmeyeceğini, eğer silah ev cephanemizin azlığına ümit bağlanıyorsa düşmanlarımızı tırnaklarımızla, boğacağımızı, gerektiğinde toprağın üstünde onursuzca yaşamaktansa toprağın altında kahramanca yatmayı tercih edeceğimizi bildiririz.

Kastamonu Vilâyeti

Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti Katib-i Umumiyesi

Saime Ferruh‘‘

Saime Hanım, telgrafı çekmek üzereyken Vali Cemal Bey’in kendisine, bu telgrafa imza atıp atmayacağını sorduğunu, millî kuvvetlerin başarılı olamama ihtimalini düşünerek, ona göre hareket etmeyi önerdiğini, fakat kendisinin yine de imzasını atmak istediğini söylüyor. Saime Hanım edebiyata yeteneği olduğundan, çekilen telgrafların müsveddesini kendisinin hazırladığını, daha sonra Kastamonu’da iyi derecede Fransızca bilen ceza hakimi tarafından kadınların ve erkeklerin çektiği protesto telgraflarının Fransızcaya çevrildiğini belirtiyor (Cumhuriyet, 30 Haziran 1972: 4).²⁷

İşgalleri protesto eden bu telgraflar, İtilâf Devletleri temsilcileri tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine cemiyet; telgrafları, İtalya’nın Antalya’daki temsilciliği aracılığıyla ülke dışına gönderdi (Kaplan, 1998: 116).

Kastamonulu hanımların tertip ettiği bu miting dışında, bazı kaynaklarda²⁸, Kastamonulu hanımlar tarafından İngiliz başbakanı Lloyd George’un, İstanbul ve boğazlar üzerine yaptığı konuşmaya karşılık, 15 Ocak 1920 tarihinde bir miting daha yapıldığı ve aynı şekilde protesto telgrafları çekildiği yazılmış olsa da; Dr. Mustafa Eski, bununla alakalı, basın kayıtlarında, bölgenin gazeteleri Kastamonu ve Açıksöz gazetelerinde böyle bir mitingden bahsedilmediğini, fakat 12 Ocak 1920’de yapılan genel mitingde, İstanbul’un hilafet merkezi olarak kalacağı, saltanat merkezinin ise Anadolu’ya taşınacağı haberleri ile Lloyd George’un

²⁷Detaylı bilgi için bkz: Ek-11.

²⁸Bahsi geçen kaynaklar için bkz: A. Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s. 123; Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. 63; Nurettin Peker, *1912-1913 İstiklâl Savaşı’nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, İstanbul, 1955, s. 125.

İstanbul ve boğazlar hakkındaki sözlerini protesto etmek maksadıyla yapıldığı, aynı şekilde telgraf çekildiğini aktararak, bu sebeple 15 Ocak 1920’de tekrar bir kadınlar mitingi olmuş olarak aktarılan mitingin, aslında 12 Ocak 1920’de yapılan genel miting olduğunu söylüyor. 12 Ocak 1920’deki miting ise 15 Ocak 1336 tarihli Kastamonu gazetesi ve 18 Ocak 1336 tarihli Açıksöz gazetesinde yer almıştır (Eski, 1996: 46; Kastamonu, 15 Ocak 1336: 1; Açıksöz, 18 Ocak 1336: 1).

Kastamonu, değişim ve dönüşümün fitilinin ateşlendiği yerlerden biri olma özelliğini, Cumhuriyetin ilk yıllarında farklı dönemlerde göstermiştir. Mustafa Kemal de, bu şehre yaptığı ziyaretlerde, şehrin önemine dair ifadelere, konuşmasına mutlaka yer vermiştir. 1925 Ağustos’unda Kastamonu’ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustos’ta yaptığı konuşmada, Kastamonu’da çok iyi karşılandığını ve Kastamonu’da olmaktan çok memnun olduğunu ifade ettikten sonra, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Arkadaşlar memleket sizin ve ordunun kahramanlığı sayesinde kurtulup, bugünkü refah ve saadete vasil olmuştur. Bu yol üzerinde büyük bir emniyetle yürümek, hakikati tesbit etmek için bundan sonra da çok çalışmak elzemdir. Gece gündüz zaten çalışıyorsunuz, çalışınız; hakikati bütün cihana tanıtalım” (İmece, 1975: 77).

Mustafa Kemal, çoğu liderden farklı olarak, kadını her zaman erkekle eşit görmüş, bunu söylemlerinde sürekli dile getirmiştir. Kadının toplumdaki konumunu değiştirmek için, kadınların kendi çabasının yanında, en büyük destek Mustafa Kemal Atatürk’ten gelmiştir. Türk kadınının, harplerde nasıl görev aldığı her zaman farkında olmuş ve bunu her konuşmasında dile getirmiştir. Nitekim Mustafa Kemal, 21 Mart 1923’de Konya’da Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi tarafından düzenlenen çay ziyafetinde de, bu husustaki düşüncelerini söylemiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989: 151). Mustafa Kemal Atatürk’ün bu konuşması, 30 Mart 1923 tarihli İkdâm gazetesinde yer almıştır. Mustafa Kemal bu nutkunda, şu önemli sözleri söylemiştir:

“Hanımlar, Efendiler!

Bu son yılların inkılâb-ı hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmül mücadele hayatında milleti ölümden kurtararak halasa ve istiklâle götüren azm-ü faaliyet hayatında her ferd-i milletin mesaisi gayreti himmeti fedakarlığıyla sebkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yad ve daima şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakarlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir milletinde Anadolu köylü kadının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını 'ben Anadolu kadınından fazla çalıştım, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim' diyemez.

Hanımlar, Efendiler;

Kadınlarımız haddi zatında hayat-i içtimaiyede erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil eskiden beri uzun zamanlardan beri kadınlarımız erkeklerle baş başa hayatı cidalde, hayatı ziraatte, hayatı maişette erkeklerimizden yarım hatve geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında isbat—ı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkar edemez ki bu harpte ve ondan evvel ki harplerde milletin kabiliyeti hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulatı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla kağnısıyla kucağındaki yavrusuyla , yağmur demeyip, kış demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi o fedakar, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim” (İkdam, 30 Mart 1923: 3).²⁹

Sadece Konya’da değil, Mustafa Kemal Atatürk gittiği her yerde, Türk kadının sosyal konumda erkeklerle eşit seviyede olması gerektiğini vurguladı. Millî Mücadele’sini el birliğiyle kazanmış bir milletin, ilerlemesi de ancak kadını ve erkeğiyle beraber olabilirdi. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, Kastamonu gezisi sırasındaki söylevlerinde de kadınları unutmadı ve bilhassa kadın-erkek

²⁹Detaylı bilgi için bkz: Ek-12.

eşitliği-eşitsizliği üzerine, bugün yapılan tartışmalara bir cevap niteliğinde şu ifadelerde bulundu:

“Arkadaşlar, Türk milleti çok büyük vakalarla ispat etti ki müceddit ve inkılâpçı bir millettir. Son senelerden mukaddem de milletimiz teveddüt yolları üzerinde yürümeye, içtimai inkılaba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakiki semereler görülemedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence sebep; işe esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır. Bu hususta çok açık söyleyeyim: Bir heyet-i içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de kütlenin heyet-i umumiyesi mazhar-o terakki olabilsin. Mümkün müdür ki bir camianın yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebsin. Şüphe yok ki terakki adımları dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve saha-i terakki ve teceddütte birlikte kat-ı merahil edilmek lazımdır. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur.” (Eski, 2002: 53-54).

Kadınların genel itibariyle toplumdaki yeri göz önüne alındığında, bundan yüz yıl önce Kastamonu kadını; farkındalığı ile yaptığı fedakârlıklarla, düzenledikleri mitinglerle, bir nevi kabuğunu kırarak, kendisine başkaları tarafından layık görülen ev içinden çıktı; kendisine sosyal ve siyasi alanda yer edinmeyi seçti. Erkeklerin sözünün dinlendiği her yerde, kendisinin de söz hakkı olduğunu gösterdi. Kastamonulu kadınların 10 Aralık 1919 tarihinde gerçekleştirdiği miting ise, Türk kadınının tarihi açısından gururla anılacak bir dönüm noktasıdır.

3.3. İLK KADIN MİTINGİNİN GAZETELERE YANSIMASI

Zekiye Hanım'ın mitingdeki konuşması, 14 Kanun-u Evvel 1335 tarihli Açıksöz gazetesinde ‘‘Hanımlarımızın Mitingi’’ başlığı ile yer aldı. Konuşma mitingi daha iyi anlamak açısından oldukça değerlidir:

“Şu’un

Hanımlarımızın Mitingi

Kanun-ı evvelin onuncu Çarşamba günü Kastamonu Hanımları Darülmuaallimat bahçesinde bir içtima akdederek mütarekenin bidayetinden beri maruz kaldığımız haksızlıkları enzar-ı medeniyete arz etmek ve bu suretle millet ve dindaşlarımızın tercüman-ı hissiyatı olabilmek için makam-ı mualla-yı hilafetpenahiye ve sadaret-i uzmaya haksızlıkların tamiri için vesait-i mümküneye tevessülü istirhamen İngiltere, İtalya kraliçeleriyle Madam Wilson ve Poincare'ye İzmir'in temadi-yi işgalini ve Maraş, Ayıntab ve Urfa'nın tecdid-i işgalini protestoyu mu'len telgrafnameler keşide edilmiştir. Binlerce hanımlarımızdan mürekkebe mitingde takarrur eden telgrafnamelerin suretini ve irad-ı nutk eden hanım efendilerin nutuklarını kesret-i münderecatımıza mebni neşredemedik. Yalnız reise Zekiye Hanımın bervechizîr nutkunu derc ediyoruz:

Reise Zekiye Hanımın Nutku

Kardeşler, hemşireler!

Daha bir sene evvel kırmızı rengi ile başımızda dalgalanan ulu sancağımız, görüyorsunuz ki siyahlara, matemlere büründü. Muharebe meydanlarında vatan ve din uğrunda binlerce evlâdımızı gömdükten sonra; haktan, adaletten bahseden Avrupalıların, bir seneden beri, yenildik diye başımıza açmadıkları felâket kalmadı.

Haktan en çok bahsedenler, haksızlığın en büyüğünü yaptılar. Daha dün bizim gibi refah ve saadeti; evi, barkı olan İzmir'deki dindaşlarımız, beyaz saçlı kadınlarımız, kundaktaki yavrularımız Yunanlıların süngüsünden geçti. Her taraftı yüksek minarelerinden beş vakitte ism-i celâlullah bağırdan Adana'mız, Antalya'mız ve en nihayet güzel Ayıntab, Maraş, Urfa'mız elimizden alınmak istiyor.

Hanımlar! Büyük felâketlerimiz önünde evlâtlarımızın, kardeşlerimizin kanıyla suladığımız yurtlarımızın işgaline, kardeşlerimizin felâketine susacak mıyız?

Hayır hanımefendiler! Mağlubuz, silâhımız yok, fakat göğsümüzde imanımız, bütün dünyayı halk eden Allah'ımız var.

İşte biz de imanımıza ve Allah'ımıza istinaden haksızlara haksızlıklarını yüzlerine vurur ve cihan huzurunda ilân ettikleri adaleti taleb ederiz.

Hanımlar! Biz dünyayı kanlara boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracaat edecek değiliz.

Bizim gibi şefkatle, merhametle düşündüklerine şüphe etmediğimiz İtilâf devletlerinin büyük kadınlarına müracaat edecek ve birer telgrafla, bize yapılan haksızlıkları yazacak ve anlatacağız. Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse, evlâtlarımızın kanlarına kendi kanlarımızı karıştırarak, erkeklerimizle bir safta, dinimiz ve istiklâlimiz için ölecek; haksızlara, zalimlere tarihin lanetlerini terk ederek şehâmetle öleceğiz”(Açıksöz, 14 Kanun-u evvel 1335: 2-3).³⁰

Hanımlar tarafından çekilen telgraflara, dönemin bir diğer gazetesi olan Kastamonu gazetesinden ulaşıyoruz. Şehrin resmi yayın organı durumunda olan Kastamonu gazetesi, 1872 yılında yayın hayatına başlamış, haftada bir çıkmış ve iki kuruştan satılmış, 1938’e kadar varlığını sürdürmüştür (Avcı, 1996: 27).

18 Kanun-u Evvel 1335 tarihli Kastamonu gazetesinde³¹ Kadınlar Mitingi ile ilgili yazılanlar, o dönemin ruhunu ve yaşananları anlamak noktasında bize mühim bilgiler vermektedir:

“Tazallüm, temenni muvaffakiyet

Bahseb-ül kaza vel-kader tutulduğumuz tufan harb-ü cidal milyonlarca nüfusumuzu, Münir gençlerimizi, nükud-u mevcudemizi silip süpürdükten, milyonlarca kadınlarımızı dul ve bivaye, milyonlarca bekar kızlarımızı aile teşkili saadetinden, milyonlarca erkek, dişi, masum yavruları, velidin vesidin mahrum bıraktıktan, milyonları haneleri, kulubeleri, aşane-i saadetleri, ebedi mütemekkide haline inkılap eyledikten, bil netice bizi pek acınacak bir dergi vapestine getirdikten sonra nur-u adaletle münevver vahidanlara, bizi vedi’ hareket mensefanesinde bulunmamızı da deri’ etmemiştir ki ferda-i müterakkide hakkın, adaletin Wilson, Cemiyet-i Akvam esaslarıyla bilfiil tatbik, yani vel-kazamin.... Ferman-ı celiline imtisal edilmek vaatleri, elbin-i muazzama tarafından ekdar-ı cihana ilan buyurulmuştu. Biz, bu vaatlerden bize de bir hass-ı hukuk-u adalet ve inayet buyurulacağı ümidine düşmüş idik. Hayfâ ki biz Müslümanları büsbütün öldürmek, ırkımızı, neslimizi er yüzünden kaldırmak fikr-i kat’iyyesiyle minel kadim perverisyâb olan Yunanlılar, Venizeloslar tarafından, asırlardan beri biz Türklerin özyurdu, ruhumuzun, mevcudiyetimizin cevelangâhu olan İzmir’imizin İşgali, saha-i işgali istikrarı temin için, husule-i tahmile sığmayan cefain bütün sefahat –ı taraflarıyla ika olunması, bakiyyeis-suyûf

³⁰Detaylı bilgi için bkz: Ek-13.

³¹Detaylı bilgi için bkz: Ek-14,15.

Müslümanların da hengâme-i şita da silab-ı muhaceretle boğulması, Adana, Antalya, Ayıntab, Maraş, Urfa gibi güzel ve iktisadi memleketlerimizin, bu nam ve vesilelerle işgal edilmesi, buradaki bilhassa ve ancak Müslümanların gûna gün tazyikler altına alınarak muhacerete mecbur edecek derecede hayatlarından bezdirilmesi, ümitlerimizi hemen hemen mebd-i yeis ve harman edilmek derecelerine getiriyor.

İşte on senelik tufan cidalde zevcelerini, babalarını, kardeşlerini, oğullarını, mübarek vatanlarını kayıp etmekle nermin, nezibe kalpleri tar-ı haceran ve mahrumiyetle kavrularak yanmak ta olan annelerimiz, hemşirelerimiz, hanımlarımızın milli, vatani hislerini âlem-i medeniyette ki mevki belendi ve mevcudiyetlerini irane ve ispat için üç bini mütecaviz hanımlar tarafından şehrcanun-u evvelin onuncu Çarşamba günü dar-ülmualimat bahçesinde büyük bir ictima akdederek mütarekenin akdinden beri zavallı memleketimizin maruz kaldığı tahk-i tecavüz ve işgalleri miting heyeti rüesası Zekiye Halil, Dar-ülmualimat müdiresi hikmet ve muavinesi İclal ve Fırka Kumandanı Osman Bey kerimesi Refika Hanım efendiler irâdeyeldikleri har-ı müvessir nutuklarla birer birer izah ve teşri' eylemişlerdir.

İşbu Miting Heyet'i İdaresi Reisesi Zekiye Halil, Azası Kamuran Ferid, Saime Ferruh, Bedriye Talat, Refika Osman, Münire Ömer, MünireFuad hanımefendiler tarafından kaleme alınıp lazım gelen makamat-ı aliyeye ve Kraliçe ve madamlar hazerâtınaibla' edilmek üzere keşide ettikleri telgrafnameleri aynen işbu sütunlarımıza derc eyledik:

Biz miting icra eden hanımların vela sima üç bini mütecaviz bu hanımları temsil ve miting mahirane bir surette hüsn-ü idare eyleyen isimleri balada muharrer hanımefendilerin asalet-i ruhiyelerinden koparak feza-i naz ahtesu'ud ve i'tila eden sada-i istirhamatın kabul görmekle tutucu emrindeki muvaffakiyet-i nezihanelerini ruhumuzun en derin aşk-ı samimiyetleriyle temenni ve intizar eyleriz.

Miting-i Haya'at idaresini teşkil eden hanımefendiler tarafından irad edildiğini beyan ettiğimiz nutukların cümlesini aynen derc etmeye sütunlarımız müsaid olmadığından reise Zekiye Halil Hanımefendinin nutkunu derc ile iktifaya mecbur kalıyoruz. Diğer hanımefendilerin aflarını temenni ederiz.

.....

Kanunu evvelin onuncu Çarşamba günü üç bini müteceviz muhaderat-ı İslamiye tarafından akdedilen muazzam bir mitingde mevad-ı atiyе tekarrür etmiştir:

1- *Mütarekeden beri memleketimizin uğradığı haksızlıkların tamir-i esbabının istikmali için icap edenlere iradat-ı seniyelerininşerefsudûr ve sünûh buyurulması istirhamına dair Zât-ı Akdes-i Hilafetpenahiye bir arz telgraflı keşidesi.*

2- *Hukuk-u meşruhamızın teminine delalet buyrulmaları zımnında İngiltere ve İtalya kraliçeleri hazerâtıyla Madam Wilson ve madam Poincare'ye telgraflar keşidesi.*

3- *İşbu telgrafların bir suretlerinin Matbuat-ı Osmaniye ve Ecnebi ile itilaf devletleri mümessillerine teblii istirhamına dair sadaret-i uzmayabir telgraf keşidesi.*

Kastamonulu kadınlar sadece miting yapmakla kalmamış, hem Osmanlı saltanat makamına, hem de Amerika, İngiltere, İtalya gibi çeşitli devletlerin liderlerinin eşlerine, mitingi haber veren telgraflar çekmişlerdir. Bu telgrafları bölgenin gazetesi yayınlamıştır. Telgraflarda bilhassa lider eşlerine, bu kadın mitinginin yapıldığı haber verilmiş ve Türk milletinin haklı mücadelesi için yardım talebinde bulunulmuştur. Telgraflardan en dikkat çekici ifadelerden biri Amerikan Başkanı Wilson'un eşine hitaben yazılanıdır. Uzun ve yoğun duyguları içerisinde barındıran bu telgrafta dikkat çeken ifadelerden biri şöyledir:

“Madam cenabları,

Vatanımızı gezen ve milletimizi gören arkadaşlarınızın da itiraf edeceği biz Müslüman ve Türklerin büyük annesi öz vatani ne haldedir bilir misiniz? Mütârekenin akdinden beri her gün birer suretle bizi ezen fecâyi' ve vekâyi' o kadar çoktur ki, insanlık hissiyle çarpan hiçbir kalbin buna karşı lâkayt kalmasına imkân yoktur.”(Kastamonu Gazetesi, 18 Kanun-u Evvel 1335: 3)³²

Kadınlardan kadınlara bir köprü kurma çabası olan bu telgraflar, dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça kıymetlidir. İçeriğine baktığımızda ise; Türk vatanında gerçekleşen haksız işgallere dur denilmesi ve bu konuda lider eşlerinin aracı olmasına dair talepler oldukça duygusal ifadelerle aktarılmıştır (Kastamonu Gazetesi, 18 Kanun-u Evvel 1335: 1-3). Kastamonulu kadınların Türk Millî

³²Diğer telgrafların içerikleri için bkz: Ek-16.

Mücadelesi için kağıt ile cepheye silah taşımalarının yanı sıra, mitinglerle, telgraflarla, bu haklı mücadelenin dünyaya duyurulması noktasında yaptıkları çaba takdire şayandır.

SONUÇ

Kastamonu konumu itibariyle tarih sahnesinde geri planda kalmıştır. Önemli geçiş yolları üzerinde yer almaması, yolların düzensizliği, şehrin kendi halinde kalmasına sebep olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla beraber, ülkede başlayan işgaller, halkın huzurunu kaçırmış, Padişah ve hükümetinse mandaterlik yanlısı davranışları, milleti bölgesel kurtuluş çabalarına itmiştir. Fakat kurtuluş olacaksa el birliğiyle hep beraber olabilirdi ve Mustafa Kemal bunun farkındaydı. Başkent İstanbul, İtilâf Devletleri'nin gözetimi altında bulunmasından dolayı kurtuluş mücadelesi Anadolu'dan başlayacaktı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi tüm yurttaki büyük üzüntüyle karşılandı. 19 Mayıs 1919'da Bandırma Vapuru ile Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, kurtuluşun ilk ateşini yaktı.

Başkent İstanbul'un İtilâf devletlerince gözetim altında tutuluyor olması, kurtuluş için yeni yolların aranmasını da beraberinde getirdi. Karadan ve denizden ulaşım sağlanacak, cephaneye taşınacak ve mücadeleye destek verecek insanların kullanacağı yeni bir yol bulunmalıydı. İşte Kastamonu, tam da bu sırada tarihi önem kazanmaya başladı. Şimdilerde "*İstiklâl Yolu- Atatürk Yolu- Devrim Yolu*" isimleriyle andığımız bu güzergâh, Kurtuluş Savaşı'nı kazanmaya götürecek yol olacaktı. Bu yol, hem Ankara, hem de Karadeniz bağlantısı sağlamasıyla, Millî Mücadele tarihinin en önemli güzergâhı oldu. Cephaneler buradan taşındı, kadınlar, yaşlılar, küçücük çocuklar bu güzergâhta canları pahasına emek verdiler. Kağrı taşıırken donan Şerife Bacı, savaşa erkek kimliğiyle dahil olan Halime Çavuş, Necibe Nene ve ismini bilmediğimiz nice Kastamonu kadını, bu yol üzerinde sırtında cephanesiyle vatani için yaz-kış, soğuk, çamur demeden emek harcadı. Millî Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçmek isteyen çoğu aydın, devlet adamı da bu yolu kullandı. Mustafa Kemal Atatürk de bu yolun önemini farkındaydı ve "*Gözüm Sakarya'da, Dumlupınar'da; kulağım İnebolu'da*" diyordu.

Kastamonu halkı, en başından beri yöneticileriyle, din adamlarıyla, kadını ve erkeğiyle Mustafa Kemal'i kendine rehber seçti ve onun direktifleri ile hareket etti. Havza ve Amasya Genelgelerinin peşinden mitingler yapmaya, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurmaya başladı. Dönem gereği kadın ve erkek aynı cemiyette

görev alamasa da, Kastamonu kadını bunu bir engel görmedi ve ülke genelinde ilk kadın cemiyeti olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi'ni kurdular. Şehrin ileri gelen hanımları bu cemiyette aktif rol oynadı. Maddi durumu iyi olan olmayan herkes elindeki tüm imkânları kullandı. Cemiyet kadınları halkı bilgilendirdi, mitingler düzenledi, yardımlar yaptı, köylere kadar ulaşarak verilen mücadeleyi anlattı. Cemiyet bunları yapmakla kalmadı ve tarihe Kastamonu kadınının ve onun nezdinde Türk kadınının adını gururla yazdırdı. 10 Aralık 1919'da köylü, kentli üç bin kadar kadının katılımıyla büyük bir miting düzenlendi. Coşkulu nutuklar söylendi. Bu kez yabancı devletlerin liderlerine değil, merhamet yönünden daha üstün gördükleri hemcinslerine, hükümdarların eşlerine telgraflar çektiler. Türkiye'deki kadınların sesi olarak dünyadaki kadınlara seslenen bu telgrafların, gittiği ülkelerdeki yansımaları o ülke arşivlerinde yapılacak araştırmalarla ortaya çıkarılacaktır.

Bu miting aynı zamanda, Türk kadınının toplumsal hayatta ilk toplu hareketi olması bakımından da ayrıca tarihî ve değerlidir. Millî Mücadele tarihimizin ilk kadın mitingi olması bakımından önemli yer tutan bu miting, her yıl Kastamonu'da, yıldönümünde, Kastamonu halkı, kadın dernekleri, parti temsilcilikleri ve ülke genelinden katılan insanlarla beraber, törenlerle anılmakta ve kutlanmaktadır. Aynı zamanda vatanı uğrunda, Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşenler saygıyla yad edilmektedir. Saat 10'da başlayan anma törenleri, İstiklal Marşımız ile başlamakta ve kadın dernekleri başkanlarının konuşmaları ile devam etmektedir. Belediye başkanı ve vali tarafından günün anlam ve önemini anlatan açıklamaların ardından, düzenlenen panelde Millî Mücadele tarihimiz ve kadınların çalışmaları, değerli akademisyen öğretim üyeleri tarafından anlatılmaktadır. Bu tarihi gün ile ilgili panelin ardından halk oyunları, tiyatro gösterileri, konserlerle şehirde üç gün boyunca devam eden kutlamalar yapılmaktadır.

Kastamonu kadını, Türk kadınının sembolü olmuştur. Kendisine dayatılan kısıtlı döngü içerisinde, istediği zaman nasıl kabuklarını kırıp, söz sahibi olabileceğini göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk gibi aydın, ileri görüşlü, cumhuriyetçi bir devlet adamı Türk kadını için elbette çok büyük bir şanstı ve Türk kadını da siyasi-sosyal hayattaki rolünü değiştirmek için, oturup

beklemeyerek vatan mücadelesindeki yerini aldı. Zira vatan savunması cinsiyet ayırt etmezdi. Bu sebeple Kurtuluş Savaşı sırasında Türk kadını, elini taşın altına koymaktan çekinmedi. Savaş sürecindeki tutumlarıyla, bir nevi kendi çağdaş konumunu kendi tayin eden Türk kadını, Mustafa Kemal de unutmadı. Tüm bunların farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, bu sebeple savaş bittikten sonra, inkılâplarının her alanında Türk kadınına yer ayırdı. Hak ettiği sosyal statüye ulaşması için gereken özveriyi gösterdi. Bu alanda ilk adımını 1926'da Türk Medeni Kanunu ile attı. Kadına sağlanan hakların yasal güvenceye kavuşmasıyla, 1927-28 öğretim yılından itibaren, eğitim yolunda kadınlara da yer açtı; karma eğitime geçildi ve kadınlar da erkeklerle eşit imkanlar dahilinde eğitim alarak, iş yaşamına katılabilme hakkı elde ettiler. Mesleğe yönelik açılan okullardan mezun olan kadınlar, iş hayatında yer almaya başladı. Cumhuriyet kurulduğu sıralarda kadın öğretim üyesi yokken, 1938'de bu sayı 99'a çıktı. Siyasal eşitlikte ilk adım, 1930'da kadınların belediye seçimlerinde seçme-seçilme hakkı kazanımıyla başladı. Bunu 1933'te muhtarlık seçimlerine katılma hakkı, 1934'te genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı izledi. Türk kadını ilk kez 1935'te oy kullandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın vekil göreve başladı. Öyle ki çağdaş olarak nitelendirdiğimiz batı ülkelerinde seçme ve seçilme hakkını kadınlar, Türk kadınından sonra elde ettiler. Fransa 1944'te, İtalya 1945'te, Yunanistan 1952'de İsviçre ise bu hakkı kadınlarına 1971'de tanıdı.

Türkiye Cumhuriyeti Kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet rejiminin sonsuz ışığında, Türk kadını her alanda destekledi. Türk kadını da bu destekle gücünü gösterdi ve her alanda ilerleyerek gücünü göstermeye devam edecektir. Bu sebeple, her şeyden önce bir yok oluştan yeni bir devlet diriltten Mustafa Kemal Atatürk'e, O'nun rehberliğinde ilerleyen Kastamonu kadını ile beraber, çağdaş Cumhuriyetimizin kuruluşunda, canından, malından, çocuğundan feragat ederek emek veren, cephaneye taşıyan, mitingler düzenleyerek, erkeklerle iş birliği içerisinde savaşarak yeni bir hayatın mümkün olduğunu ispat eden tüm Anadolu kadınlarına teşekkür ediyoruz. Verdikleri mücadeleyi gelecek nesillere aktarmak boynumuzun borcudur.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, Nermin (1979), *Türk Toplumunda Kadın*(Der. Nermin Abadan Unat), Çağ Matbaası: Ankara.
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (2005), *Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi*, Anıl Matbaa ve Ciltevi: Ankara.
- Açıksöz (14 Kanun-u evvel 1335), ''Şu'un Hanımlarımızın Mitingi'', Yıl: 1, sayı: 25, s. 2-3.
- Açıksöz, Hüsnü (1933), *İstiklâl Harbinde Kastamonu*, Kastamonu Vilâyet Matbaası: Kastamonu.
- Adivar, Halide Edib (1979), *Türk'ün Ateşle İmtihani*, Atlas Kitabevi: İstanbul.
- Akın, Abdülkadir (11.12.1994), ''Kadın Mitingi'nin 101'lik Tanığı''*Hürriyet Gazetesi*, ss. 36.
- Akyüz, Yahya (1975),*Türk Kurtuluş Savaşı'nda Fransız Kamuoyu 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Alagöz, Osman (2006), *Millî Mücadele'de Kıvalı Eller*, Kaynak Yayınları: İstanbul.
- Alpay, Şahin ve Kuyaş, Nilüfer (10.12.1994), ''Kuvayı Milliye RuhuKastamonu'da'' *Milliyet Gazetesi*, ss.20.
- Angı, Hacı (1985), *Atatürk İlkeleri ve Türk Devrimi*, Angı Yayınları: Ankara.
- Arıburnu, Kemal (1975), *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası: Ankara.
- Arıkoğlu, Damar (1961), *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası: İstanbul.
- Arif,Mehmed (1992), *Anadolu İnkılâbı*, Arba Yayıncılık: İstanbul.
- Armstrong, H. C. (1997), *Türkiye Nasıl Doğdu*, Arma Yayınları: İstanbul.
- Armstrong, Harold (2001), *Türkiye Nasıl Doğdu* (Çev. Ömer Rıza Doğrul), Özgü Yayınları: İstanbul.
- Aruoba, Muazzez F. (1994), *Kadın ve Ahlak*, Alâeddin Kral Basımevi: Ankara.
- Atalay, Besim (1931),*Cönk*, İstanbul Devlet Matbaası: İstanbul.
- Atatürk, Mustafa Kemal (2006), *Nutuk* (Çev. Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.

- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (1989), Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Atay, Falih Rıfkı (2013), *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, Pozitif Yayınları: İstanbul.
- Avcı, Muharrem (1996), 'Millî Mücadelede Kastamonu Basını'[Bildiri], *Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin Uluslararası Sempozyumu*, 10-11 Aralık, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara, s. 25-29.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1972), *Enver Paşa (1914-1922)*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Aydemir,Şevket Süreyya (2015),*Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Aytekin, Halil (1988),'Cumhuriyetin Devraldığı Kastamonu Eğitim, Müesseseleri 1910-1918'' [Bildiri], *Türk Tarihinde Kültüründe Kastamonu Tebliğler*,19-21 Ekim, Gazi Üniversitesi: Kastamonu, ss.101-108.
- Aytekin, Tülay (2012), *Herkes İçin Tarih*, Dama Yayınları: Ankara.
- Bayar, Celal (1968), *Ben de Yazdım 'Milli Mücadeleye Giriş'*, Baha Matbaası: İstanbul.
- Baydar, Mustafa (27.06.1972), 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını'',*Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1,7.
- Baydar, Mustafa (28.06.1972), 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını'', *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1, 7.
- Baydar, Mustafa (29.06.1972), 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını'', *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.
- Baydar, Mustafa (30.06.1972), 'Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını'', *Cumhuriyet Gazetesi*,s. 4.
- Baykal,Bekir Sıtkı (1996), *Milli Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Benazus, Hanri (2003), *Bir Millet Böyle Kurtuldu 'Türk Kadınının Uyanışı'*, Akdeniz Yayıncılık: İstanbul.
- Berktaş, Fatmagül (1994), '*Türkiye'de Kadın Hareketi 'Tarihsel Bir Deneyim' '' , Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar(Çev. Meral Akkent)*, Metis Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, Taner (2016), 'Birinci Dünya Savaşı'nda Arap Coğrafyasında Türk Askeri (1914-1918)'' , *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 26, ss. 102-128..

- Bischoff, Norbert Van (1936), *Ankara ‘Türkiye’deki Yeni Oluşun Bir İzahı’’* (Çev. Burhan Belge), Ulus Basımevi: Ankara.
- Bozok, Salih ve Bozok, Cemil (1985), *Hep Atatürk’ün Yanında*, Çağdaş Yayınları: İstanbul.
- Bridge, Ann (1972), *İzmir Ateşler İçinde* (Çev. Emel Bilge Azizoğlu), Milliyet Yayınları: İstanbul.
- Caporal, Bernard (1982), *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- Cebesoy, Ali Fuat (2000), *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları: İstanbul.
- Celâsun, Zehra (1946), *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu: İstanbul.
- Cunbur, Müjgan (1965), ‘‘Atatürk ve Kadın’’, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 37, ss. 102-110.
- Çaka, Cahit (1948), *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi: Ankara.
- Çavdar, Döndü (2015), ‘‘Millî Mücadele’de Kahraman Türk Kadınları’’, *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, Sayı: 41, ss. 62-65.
- Çelebi, Ercan (2014), ‘‘Millî Mücadele’de Kastamonu’’, *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 19, ss. 105-117.
- Çiçek, Rahmi (1991), *Millî Mücadele’de Kastamonu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Çiçek, Rahmi (1997), ‘‘Ankara Hükümetinin Dünyaya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu’’, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. V. , ss. 399-413.
- Demircioğlu, Aziz (1988), ‘‘Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar’’ [Bildiri], *Türk Tarihi ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler*, 19-21 Ekim, Gazi Üniversitesi: Kastamonu, ss. 151-158.
- Deny, Jean (2000), *Yeni Türkiye* (Çev. Sencer Kodolbaş), Dizgi Yayınları: İstanbul.
- Doğramacı, Emel (1992), ‘‘Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü’’, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- Efendiyeva, Nilüfer (1976), ‘‘Millî Kurtuluş Mücadelesine Kadınların İştirakı (1918-1922)’’, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, C: III, ss. 1979-1984.
- Engin, Vahdettin ve Memiş, Şefik (2018), *Sivas Millî Mücadele’nin 108 Günü*, Beylikdüzü Belediyesi Kültür Yayınları: İstanbul.

- Enginün, İnci, Cunbur, Müjgan, ve Özdemir, Cahide (1983), *Millî Mücadele'de Türk Kadını*, Cumhuriyet'in 60. Yıldönümü Yayınları: Ankara.
- Erdeha, Kâmil (1993), *Millî Mücadele'de Vilâyetler ve Valiler*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Erdoğdu, Ata (2007), *İlimiz Kastamonu ve Karadeniz Bölgesi*, Kastamonu Belediye Başkanlığı: Kastamonu.
- Ergil, Doğu (1981), *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Eski, Mustafa (1990), *Mustafa Necati Bey'in Kastamonu'daki Çalışmaları*, Kastamonu Eğitim Yüksek Okulu Yayınları: Ankara.
- Eski, Mustafa (1995), *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Eski, Mustafa (1996), "İlk Kadın Mitingi"[Bildiri], *Kastamonu'da İlk Kadın Mitingi'nin Uluslararası Sempozyumu*, 10-11 Aralık, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara, ss. 33-46.
- Eski, Mustafa (1998), *İsmail Habib Sevük'ün Açıksöz'deki Yazıları 1921-1922*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Eski, Mustafa (1999), *Cumhuriyet Devri'nde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Eski, Mustafa (2000), *Kastamonu Valileri 1838-2000*, Kastamonu Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları: Ankara.
- Eski, Mustafa (2002), *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Eski, Mustafa (2008), *20. Yüzyılda Kastamonu Kadınları*, Önder Matbaacılık: Ankara.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgun (1999), *Bir Kent Tarihi "Kastamonu"*, Eren Yayıncılık: İstanbul.
- Gencer, Ali İhsan ve Özel, Sabahattin (1999), *Türk İnkılâp Tarihi*, Der Yayınları: İstanbul.
- Georges Gaulis, Berthe (1999), *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği* (Çev. Cenap Yazansoy), Yenigün Haber Ajansı Basın Yayıncılık: İstanbul.
- Gökbilgin, M. Tayyib (2011), *Millî Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- Granda, Cemal (2010), *Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri*, Anekdot Yayınevi: Ankara.

- Ilgaz, Rıfat (2008), *Halime Kaptan*, Çınar Yayınları: İstanbul.
- İkdâm(30.03.1923), ‘‘Anadolu ve İstanbul Kadınları Hakkında Gazi Paşa’nın Konya’da İrâd Ettiği Nutku’’, s. 3.
- İmece, Mustafa Selim (1975), *Atatürk’ün Şapka Devrimi’nde Kastamonu ve İnebolu Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- İnal, Halil İbrahim (2008), *Millî Mücadele Tarihi*, Nokta Kitap: İstanbul.
- İnalcık, Halil (1964), ‘‘Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Gelişme Safhaları’’, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 25, ss. 10-13.
- İnan,A. Afet (1973), *Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- İnan, A. Afet (1977), *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- İnan, A. Afet (1982), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- İnan, A. Afet (1983), *Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- İnan, A. Afet (1985), *Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- İnan, A. Afet İnan (1975), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi: Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim (1965), ‘‘Atatürkçülükte Tarihi Gerçek’’,*Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 37, ss. 5-8.
- Kafesoğlu, İbrahim (1965), ‘‘Türk Zaferleri’’, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı: 34, ss. 638-641.
- Kaplan, Leyla (1998), *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilâtlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Karabacak, Ahmet B. (2012), *Adsızlar Kastamonu’daki Milli Mücadele’nin Romanı*, Bilgeoğuz Yayınları: İstanbul.
- Karabekir, Kâzım (1960), *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi: İstanbul
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1958), *Vatan Yolunda Millî Mücadele Hatıraları*, Selek Yayınevi: İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2010), *Ergenekon Millî Mücadele Yazıları*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Kastamonu Gazetesi, 18 Kanun-ı evvel 1335, s. 1,2,3.

Kastamonu İl Yıllığı 1967(1968), Ulusal Basımevi: Ankara.

Kaynaradağ, Arslan (1988),“İstiklâl Savaşı Günlerinde Kastamonu Gençliği, Bir Kulüp, Bir Dergi ve Öğretmenler” [Bildiri], *Türk Tarihi ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler*,19-21 Ekim, Gazi Üniversitesi: Kastamonu, ss. 121-132.

Kazmaz, Süleyman (1996), *Millî Mücadele’de İpsiz Recep ve Rizeli Gönüllüler*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayını: Ankara..

Kazmaz, Süleyman (1997), *Kastamonu Geçmiş Günler ve Küçük Esnaf Hayatı*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları: Ankara.

Keleş, D.,Ersarı, M., Erdoğan, F. N. ve Gündoğdu, R. (2016), “Millî Mücadele’de Kahraman Türk Kadınları”, *Milliyetçi Hareket Partisi Kadın Kolları Dergisi*,S. 1, ss. 84-91.

Kırkpınar, Leyla (2001), “*Türk Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını*”[Bildiri], *Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*,25-27 Ekim, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları: Ankara, ss.105-113.

Kili, Suna (2009), *Türk Devrim Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.

Kinross, Lord (1990) , *Atatürk ‘‘Bir Milletın Doğuşu’’*(Çev. Necdet Sander), Sander Yayınları: İstanbul.

Kişisel Görüşme, Sabiha İzbeli İle “Hafız Selma İzbeli” Hakkında Röportaj, Kastamonu: 11 Aralık 2018.

Kişisel Görüşme, Prof. Dr. Sakine Esen Eruz İle “Millî Mücadele Dönemi Kastamonu Kadınları” Hakkında Görüşme, Kastamonu: 12 Aralık 2018.

Kocatürk, Utkan (2007), *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.

Koç, Vehbi (1973), *Hayat Hikâyem*, Apa Ofset Basımevi: İstanbul.

Korucuoğlu, Nevin (1990),“Kurtuluş Savaşında Kadın Kahramanlarımız”, *Millî Kültür Dergisi*, S. 78, ss. 52-54.

Köstüklü, Nuri (2014),“Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadelede Kastamonu Mevlevî Şeyhi Âmil Çelebi ve Ailesi (1910-1923)”,*Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt. XXX, S. 89, ss. 1-10.

Kurnaz, Şefika (1991), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları: Ankara.

- Kurnaz, Şefika (1996), ‘‘Millî Mücadele’de Türk Kadını’’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XII, ss. 257-268.
- Kutkan, Şevket (1964), ‘‘Atatürk İçin’’’, *Türk Kültürü Dergisi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 24, ss. 25-27.
- Mahmutoğlu, Tansu Barış (2007), *Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde Kastamonu (1945-1960)*,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Mert, Hamdi (2001), *Türk Dünyasına Açılan Şehir Kastamonu*, TDV Yayın ve Matbaacılık: Ankara.
- Mısıroğlu, Aynur (1994), *Kuvay-ı Millîye’nin Kadın Kahramanları*, Sebül Yayınları: İstanbul.
- Muharip Gaziler Derneği (1984), *İstiklâl Madalyası Tarihçesi ve Tanımı*, Feryal Matbaacılık: Ankara.
- Muhittin, Nezihe (1931), *Türk Kadını*, İstanbul Numune Matbaası: İstanbul, 1931.
- Müderrişoğlu, Alptekin (1990), *Kurtuluş Savaşı’nın Mali Gelirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Mütercimler, Erol (2013), *Onlar Bizim İçin Öldüler Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, Alfa Yayınları: İstanbul.
- Nadi, Yunus (1955), *Mustafa Kemal Paşa Samsun’da*, Sel Yayınları: İstanbul
- Nur, Rıza (1968), *Hayat ve Hatıratım*, Altındağ Yayınevi: İstanbul.
- Nurettin Ege, Nezahat (1946), *Demokrasi Cihanında Kadın*, GavsiOzansoy Basımevi: İstanbul.
- Onay, Ahmet Talât (1995), *Millî Mücadele Yazıları*(Haz. Cemal Kurnaz-Şefika Kurnaz), Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Orbay, Rauf (1993), *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım 2*, Emre Yayınları: İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2000), *Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim ‘‘Makaleler I’’*, Turhan Kitabevi: Ankara.
- Oruz, İffet Hâlim (7.01.1952), ‘‘Esir Milletlerin Uyanışı’’’, *Kadın Gazetesi*, s. 2.
- Ozanoğlu, İhsan (1952), *Kastamonu Destanı*, Şirketi Mürebbiye Matbaası: İstanbul.
- Özakman, Turgut (2005), *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi: Ankara.

- Özalp, Kâzım (1998), *Millî Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Özbek, Fahri (2009), *İnebolu'dan Ankara'ya Atatürk ve İstiklâl Yolu*, Kastamonu İl Valiliği Özel Dairesi, Dönence Basım ve Yayın: İstanbul.
- Özçelik, İsmail (1988), 'Millî Mücadele'de Açıksöz Gazetesi ve Kastamonu Kamuoyunun Güney Anadolu İllerinin İşgali Karşısındaki Tavrı', *Türk Tarihi ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler*, 19-21 Ekim, Gazi Üniversitesi: Kastamonu, ss. 109-114.
- Özgü, Melâhat (1976), 'Cumhuriyet Devrinde Türk Kadınının Yeri', *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt: III, ss. 2031-2039.
- Özkaya, Yücel (2001), *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın I*, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık: İstanbul.
- Özlu, Hüsnü (2009), 'Millî Mücadele Yıllarında Müdafaa-i Hukuk Hareketinin Doğuşu ve Bölgenin Kuvay-ı Milliye'ye Katılışı', *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. VIII.,ss. 69-87.
- Öztoprak, İzzet (1989), *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Peker, Nurettin (1955), *1912-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, Gün Basımevi: İstanbul.
- Peker, Nurettin (2009), 'Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür'' *Tüfek Omza*, Doğan Kitap: İstanbul.
- Saraçoğlu, A. Cemal (1932), *Kastamonu ve Zonguldak*, İstanbul Kanâât Kütüphanesi: İstanbul.
- Sarıçoban, Gülay (2017), 'Millî Mücadele'de Anadolu Kadını', *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. IV. , ss. 1331-1346.
- Sarıhan, Zeki (2007), *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Sarıkoyuncu, Ali (1992), *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Savaş, Vural Fuat (2017), *Osmanlı Devleti'nin Finansmanı*, Efil Yayınevi: Ankara.
- Sayan, Mehmet (27.01.2016), 'Rıfat Ilgaz'ın Romanı 'Halime Kaptan'', *Açıksöz Gazetesi*,s. 2.
- Seçkin, Nâlân (2002), *Türkiye Böyle Kuruldu*, Ümit Yayıncılık: Ankara.

- Selek, Sabahattin (2000), *Anadolu İhtilâli*, Kastaş Yayınları: İstanbul.
- Seymen, Lütfü (2008), *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Sezer, Serap (2011), "Millî Mücadele'de Türk Kadını ve Sonrası", *İdare Hukuku ve Bilimleri Dergisi*, S.12, ss. 335-341.
- Söylemez, Faruk (1996), "Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, ss. 243-254.
- Sürmeli, Serpil (1998), *Millî Mücadele'de Tekâlifî Millîye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Şahin, Cemile ve Şahin, Mustafa (2013), "Osmanlı Son Dönemi İle Millî Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2*, ss. 53-72.
- Şahin, Sinan (2017), "Millî Mücadele Döneminde Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Vaazı Üzerine Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIX.,ss. 311-338.
- Şahingöz, Mehmet (1988), "Millî Mücadele'de Kastamonu" [Bildiri], *Türk Tarihi ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler*, 19-21 Ekim, Gazi Üniversitesi: Kastamonu, ss. 133-143.
- Şahingöz, Mehmet (1995), "Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Millî Birlik ve Beraberlik Mitingleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XI, ss. 417-432.
- Şapolyo, Enver Behnan (1965), "Atatürk ve Üç Kılıç", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 37, ss. 84-87.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1991), *İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: Ankara.
- Tarakçı, Mustafa (2008), *Millî Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık Yayıncılık: İstanbul.
- Taşkıran, Tezer (1973), *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları: Ankara.
- Tevfik, Mehpare (1936), *Türk Tarihinde Aile Hayatı Evrimi ve Bunda Kadın*, Hüsnütabiat Matbaası: İstanbul.
- Tokcan, Halil ve Kolyiğit, Emre (2017), "Türk Tarihinde Yer Alan Önemli Kadın Şahsiyetler Hakkında Öğrenci Bilgi Düzeyleri", *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, C. 1, ss. 31-41.

- Turan, İlder (1969), *Cumhuriyet Tarihimiz, Temeller, Kuruluş, Millî Devrimler*, Çağlayan Kitabevi: İstanbul.
- Turan, Refik (1999), ‘Millî Mücadele’de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XV., ss. 693-699.
- Uyaniker, Ferhat (2009), *Millî Mücadele’de Türk Kadını*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları: Ankara.
- Ünal, Hüseyin (2000), *Ulusal Kurtuluş Savaşında Kastamonulular ve Atatürk İle İlgili Anılarım*, Ankara.
- Verel, Oktay (1981), *Vatan Sana Minnettardır*, Türk Hava Kurumu Yayınları: İstanbul.
- Yaman, Talât Mümtaz (1995), *Kastamonu Tarihi ‘XV. Asrın Sonlarına Kadar’*, Çınar Yayınları: İstanbul.
- Yalman, Ahmet Emin (1970), *Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yenilik Basımevi: İstanbul.
- Yetim, Fahri (1994), *Millî Mücadele’de Mitingler (1918-1920)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yılmaz, Mehmet Serhat (2018), ‘Millî Mücadele Dönemi’nde Kastamonulu Hanımlar’ [Bildiri], *Bilecik Bâciyân-ı Rum Sempozyumu*, 21-23 Şubat, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi: Bilecik.
- Yılmaz, Mehmet Serhat (2018), ‘Millî Mücadele Dönemi’nde Kamuoyu Faaliyetleri, Lojistik, İkmal, Askeri ve Sivil Personel Sevkiyatı Bakımından Kastamonu’nun Yeri’ [Bildiri], *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Millî Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, 25-26 Ekim, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü, Trabzon.
- Yılmaz, Suat (2006), *Kastamonulu Erkek Halime* (Haz. Suat Turgut), Mavi Ajans Yapım: İstanbul.

EKLER

Ek-1: İstiklâl Marşı gazete olarak ilk defa Açığsöz'de yer almıştır.

Kaynak: “İstiklâl Marşı”, Açığsöz Gazetesi, 21 Şubat 1921.

EK-2: Millî Mücadele Dönemi Kastamonu kadınının sembolü olan, cephane taşırken donarak şehit düşen Şerife Bacı ve onun nezdinde tüm Millî Mücadele'nin fedakâr kadınları anısına Devlet sanatçısı heykeltıraş Prof. Dr. Tankut Öktem'in yaptığı, '*Atatürk ve Şehit Şerife Bacı Anıtı*'. Anıt, Kastamonu merkezindeki Cumhuriyet meydanında, valilik binası önünde bulunuyor.

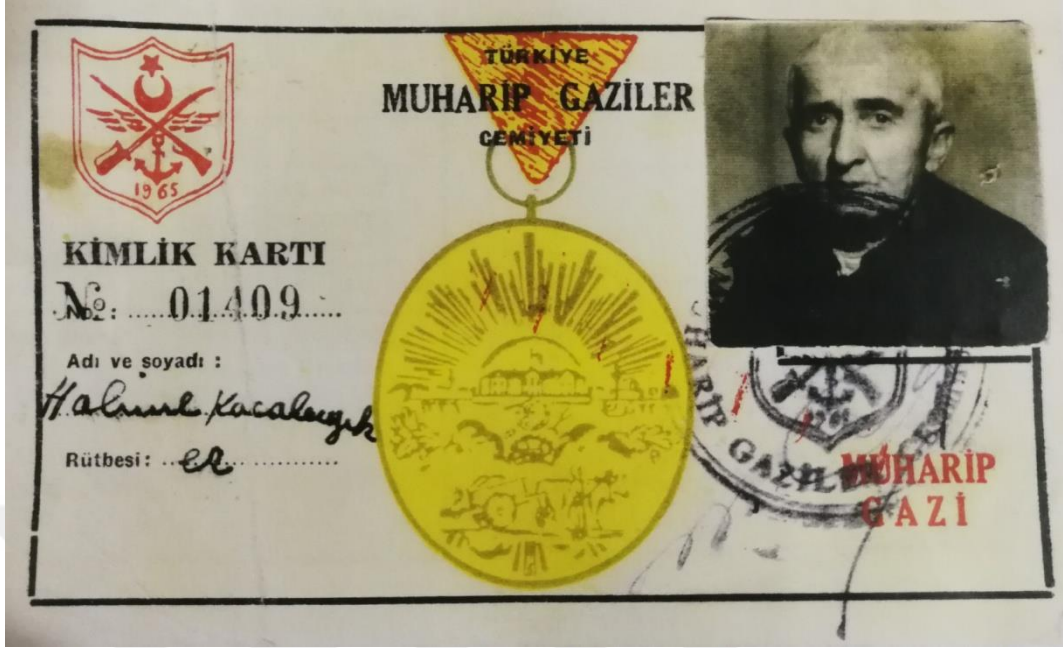
Kaynak:Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2016, Kastamonu.

EK-3: Kastamonu’da Millî Mücadele süresince cephane taşıyan, aynı zamanda ilk kadın mitingi tanıklarından Necibe Nene.

Kaynak: Abdülkadir Akın, "Kadın Mitingi'nin 101'lik Tanığı" *Hürriyet Gazetesi*, 11.12.1994, s. 36.

EK-4: Halime Çavuş (Kocabıyık)'a maaş bağlandığını gösteren belge.

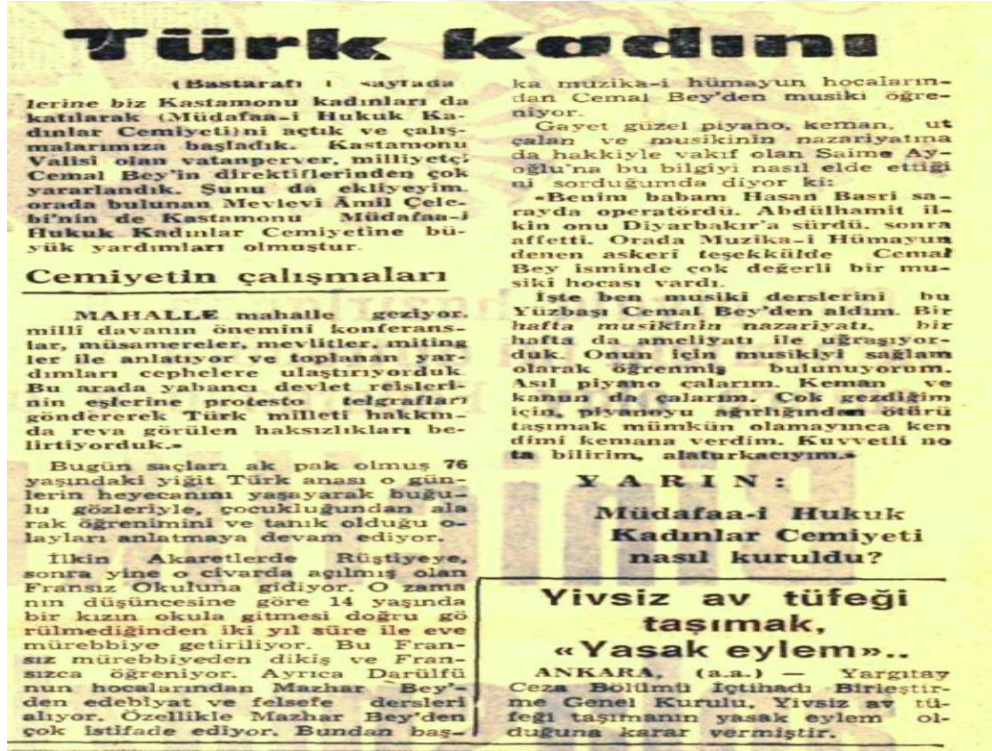

Sıra No.	Muamele No.	Muhtp. T.
	198/1899	
İstiklâl harbinde İneboluda halk cephane yardım kollarında çalışan Kastamonu Kemal Köyünden İbrahim kızısı Halime Kocabıyık		
Doğum tarihi	1314	
Perfih zammı	200 liralık arazi	
Maaşın miktarı	(50) Kuruştur elli kuruştur.	
Tahsis tarihi	1/Şubat/936 dan itibaren	
Bu sakata	Tahsis olunan (50)	
uruşu hari işbu senedi resmi verildi.	6/2/940	XXXX

Maaş sahibinin boreni		
Lira	Kuruş	Neve
Maaşın verildiği vilâyet (1)		
Kayıt No.	Adı	Diğer vilâyete tebdil T.
(Kastamonu emvalinden)		
736		
(1) Maaş hangi vilâyetten verilirse adını No. aynı ve diğer mahalle tahvil olduğunda birde T. ve tahvil mahallinin vazılan tezkire ve No. aynı gösterilmes.		

Kaynak: Fahri Özbek, *İnebolu'dan Ankara'ya Atatürk ve İstiklâl Yolu*, Kastamonu İl Valiliği Özel Dairesi, Dönence Basım ve Yayın, İstanbul, 2009, s. 126.

EK-5: Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından, aynı zamanda cemiyetin genel sekreteri olan Saime Ayoğlu'nun 28 Haziran 1972'de Mustafa Baydar ile yapmış olduğu röportaj.

Kaynak: Mustafa Baydar, "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını", *Cumhuriyet Gazetesi*, 28.06.1972, s. 1, 7.

EK-7: İlk Kadın Mitingi tertip komitesinde yer alan, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından Genel Sekreter Saime Ayoğlu

Kaynak: Nurettin Peker, *1912-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekatı ve Hatıralar*, Gün Basımevi, İstanbul, 1955, s. 480.

EK-8: Kastamonu Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından Hafız Nebiye Hanım (Sağdan ikinci hanım)

Kaynak: Bu görsel Hafız Nebiye Hanım ile aile dostlukları olan Prof. Dr. Sakine Esen Eruz ile 12 Aralık 2018'de Kastamonu'da gerçekleştirilen görüşme sırasında alınmıştır.

EK-9: Sabiha İzbeli (Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından Hafız Selma İzbeli'nin gelini)

Kaynak: 11 Aralık 2018 tarihinde Kastamonu'da yaptığımız röportajda çekilmiştir.

EK-10: Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi kurucularından veznedar Hafız Selma İzbeli

Hafız Selma İzbeli

Hafız Hanıma ait mühür

Hafız Hanım Balodayken (orta sırada sağdan ikinci hanım)

Kaynak: Bu görüntüler 11 Aralık 2018 tarihinde İzbeli Çiftliği/Kastamonu'da Hafız Hanım'ın gelini Sabiha Hanım ile yapılan görüşmelerde alınmıştır.

EK-13: İlk Kadın Mitinginin Açılış Sözünde yer alması ve Zekiye Hanımın Miting konuşması

Şئون
خانلارمىزنىڭ مېتىنى

كانون اولك اونىڭ جھار شېبە كونى قىسطنىق خانلارنى داراللمعات بايجىتىدە براجىماع عقدايدەك تىنكارلىق پادىتىن بىرى مەروض قالدېغەز حەقسىزلقلارنى انظار مەدىنىتە عىرش ايتىك وبو صورتە ملت وىنىدناشلىرىمىزنىڭ ترجمان حەسبائى اولاي بىلمك ايچون مقام معالاي خلاقىتبايەھى وىسادىرەمظايە حەقسىزلقلارنى تەمبىرى ايچىن وسائىطى مەكتەپە توسلى استرحاماً انكلتارە ، ايشاليا قراليجەلەرلەبە مادام وىلسون وبو آقارەبە ازمىرك ئىمادى اشغالى ومرعش ، عىتاب وبورقەنك ئىجدىد اشغالى پروتستونى مەلن ئالغراقلا

مەركب مېتىغە تقرر ايدىن تاغرافنامە لارك صورتى و ايراد نطق ايدىن خام ائىدىلەرك نطقلارنى كىرت مىندرجامئەزە مېنى نىشر ايدەمەدك . يالگىز رېئىسە زىكە خانمك بروجە زىر نطقنى درج ايدىيوروز :

رېئىسە خانمك نطقى

قرەدەلەر ، ھەمشەرلەر !
دەھرا بر سەننە اول قىرمىزى رنىكلە باشمەز دەالغە لانان اولو سىنجاغىز ، كورە ييورسكىزكە سىياھلەرە ماتلەرە بوروندى . محاربه ميدانلارندە وطن و دىن اوغورندە بىكارچە اولادىمىزى كومەدكەن سەكرە حقدن ، عدالتدن بىت ايدىن اورو پايالىرك برسەدەن بىرى بىكلكدەبە باشمەزە آجدىقلىرى

فلاكت قامدى .

Kaynak: “Hanımlarımızın Mitingi, Açılış Söz, 14 Kanun-u Evvel 1335, S. 25, s. 2.

Kaynak: Kastamonu Gazetesi, 18 Kanun-ı evvel 1335, s. 2.

EK- 16: Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kadınlar Şubesi tarafından çekilen telgraflar

HUZUR-I ULVİYETNÜSÜR HAZRET-İ HİLAFETPENAH-I AZAMİYE

“Cenâb-ı Hak, zât-ı akdes-i hümayûnlarını taht-ı muallâ-yı saltanat-ı Osmani’de kemâl-i mes’adtleedebnişin buyursun, âmin.

Kastamonu Müslüman kadınlarının akdettiği muazzam bir mitingde, İngiltere ve İtalya kraliçeleri ile Madam Wilson ve Madam Puankara’ya telgraflarla müracaata karar verildiğini arz ve iblâğa ve mütârekeden beri memleketimizin düçâr olduğu taarruz ve tecâvüzden müteessir ve me’yus olarak hukuk-ı meşrûamızın tanınmasını ve şimdiye kadar yapılan haksızlıkların bir an evvel tamiri esbabının istikmâli için icâb edenlere irâde-i keramet ifâde-i hilafetpenâhilerininşerefsüdûr ve sünûh buyurulmasını istirhâmâtmücâseret eyleriz. Ol babda ve kâtibe-i ahvalde emr-uferman şevketin, kudretli, padişahımız efendimiz hazretlernindir”

SADARET-İ UZMÂYA

“Kastamonu Müslüman kadınlarının çarşamba günü akdettiği muazzam bir mitingde İngiltere, İtalya kraliçeleri hazretleriyle Madam Wilson ve Madam Puankara cenaplarına keşidesi takarrür eden telgrafnâme suretleri bervech-i zîr arz olunmuştur. Mündericâtınınmatbuât-ı Osmaniyye ve ecnebiyyeye ve düvel-i mu’telife mümessillerine tebliğ buyurulmasını üç bini müteceviz Kastamonu İslâm kadınları nâmına arz ve istirham eyleriz, ferman”

***İNGİLİTERE, İTALYA KRALİÇESİ VE HİNDİSTAN İMPARATORİÇESİ
HAZRETLERİNE***

“Biz, Kastamonu Müslüman kadınları bugün akdettiğimiz büyük bir mitingde işbu telgrafla zât-ı haşmetpenâhilerine milletimizin ızdırâbâtını, vatanımızın âlâmını arza karar verdik.

Haşmetmeâb!, cihanın adaleti, insaniyetin refah ve saadeti uğrunda harp eden necip milletiniz, tarih ve cihan huzurunda milliyetlerin hakkını ızdırâbât-ı insâniyenin teskinini vaad ve ilân etmiş olduğu halde mütârekeden beri, biz Türklerin maruz kaldığı mezâlim sevgili vatanımızın uğradığı haksızlıklar önünde

vicdan-ı insaniyet hiç muzdarip olmadı mı? Necâbet ve asâlet-i ırkıyyeniz müverrih ve seyyahlarınızın itirâfâtıyla sabit ve tarihi dostunuz, biz Türklerin ve Türk vatanının âlâm ve ızdırâbâtı o kadar büyüktür ki, kalbi, hiss-i adl-i insaniyetle çarpan her ferdin âlâmımıza iştirak etmemesi imkânsızdır.

Mütârekeden beri, ahâlisi Türk ve Müslüman olan Antalya, Adana birer suretle işgal edilmiş ve en nihayet zalim Yunan kuvvetlerinin sevgili İzmir'imize girmesine ve orada yüzbinlerce dindaşımızın süngüden geçmesine ve kadınlığın ismet ve nezâketinin pâmâl edilmesine iğmâz-ı ayn edilmiştir. Yunanilerin vahşetinden kaçan yüzbinlerce kadın, sabi, yetim mevsimin öldürücü soğğunun sarsar kahriyle can vererek medenî milletlerden ve bilhassa ekseriyet-i tebaası dindaşımız ve heyet-i umûmîyesi tarihi dostumuz Büyük Britanya İmparatorluğu'ndan adalet beklerken öz yurdumuz Urfa-Maraş da istilâ edildi.

Haşmetmeâb. Cihan huzurunda berhâl, devletinizin ilân ettiği hakk-ı adl ü milliyet düsturlarının tecellisini görmek istiyoruz. Sevgili vatan ve milletimizin mütevâli felâketleri önünde daima sızlayan kalplerimizden kopan karar budur. İnsaniyet hakkı, adalet şerefi, gözlen hümmâ-yı ihtiras ile bulunan politikacılar arasında heder olacaksa tarihin tel'inâtım tamamen haksızlara bırakmağa karar verdik. Büyük milletinize rabt ettiğimiz ümidi, huzur-ı asilânelerine arz ediyoruz. Hakk-ı beşeri pâmâl ve cihan huzurunda ilân edilen taahhüdattan inhiraf galipler için caiz ise, sevgili yurdumuzu namus kanı ile yıkamak da bize aittir. Taleb-i istirhamımız, hakk-ı millimizin temini ve Türk olan vatanımızın tahlisidir. Pek haklı ve insanî olduğundan kani bulunduğumuz bu ricamızın kalb-i haşmetânelerindema'kes bulacağını ümid ve arz-ı ta'zimât eyleriz”.

MADAM WILSON CENAPLARINA

“Kastamonu'nun biz Müslüman kadınları bugün akdettiğimiz büyük bir mitingde işbu telgrafla cihan-ı insaniyetin hürriyet ve adaleti uğrunda harbe giren ve bunu temin ettiğini yüzlerce defa ilan eyleyen Amerikalıların büyük ve necip valideleri zât-ı aliyye-i necibânelerine, sevgili vatanımızın ve mazlum milletimizin âlâmını arza karar verdik.

Pek insanî ve haklı olan bu müracaatımızın kalb-i asilânelerinde ve bütün Amerika kadınları nezdinde cây-ı kabul bulacağını ümid ederiz.

Madam cenapları. Vatanımızı gezen ve milletimizi gören arkadaşlarınızın da itiraf edeceği biz Müslüman ve Türklerin büyük annesi öz vatanı ne haldedir bilir misiniz? Mütârekenin akdinden beri hergün birer suretle bizi ezenfecâyi' ve vekâyi' o kadar çoktur ki, insanlık hissiyle çarpan hiçbir kalbin buna karşı lâkayit kalmasına imkân yoktur.

İzmir'imizde zâlim Yunanîlerin süngüleri ile boğazlanan yüzbinlerce evlâtlarımızdan başka bu zâlim kavmin idaresinden hem de medenî olduğunu iddia eden Avrupa'nın gözleri önünde yapılan mezâlimden kaçarak yurdunu, mülkünü, refah ve saadetini terk eden yüzbinlerce kadın, erkek, sabi, yetim dindaşlarımız karlar, buzlar altında can vermekte ve bizler bu cinayetlerin tamirini bunu milletlerden beklerken sevgili Adana'mız, öz yurdumuz, güzel Antalya'mız her türlü kuyûd-ı adi ü hakka münâfi olarak işgal edilmiş ve ahiren de Türk olan Ayıntab, Maraş, Urfa da Fransızlar tarafından aynı akibete uğratılmış, orada da Türk ve Müslüman olmaktan başka kabahati olmayan dindaşlarımız tazyik altına alınmıştır. Ye'simiz, âlâmımız o kadar büyüktür ki, ağlayan sevgili vatanın teellümâtınızdırıp ve ye'sle dinlemekten ise erkeklerimizle bir safta istiklalimizi müdafaa uğrunda can vermeyi göze aldık.

Madam cenapları. Milleti nâmımioniki maddelik prensibiyle tarih ve bütün dünya huzurunda milliyet ve edyânın hukukunu ilân eden zevc-i necibinizin taahhüdâtı ne oldu? Hakkın sesi, ihtirâsât gürültüleriyle boğuldu mu? Sizler galipsiniz, kavisiniz. Fakat biz hak istiyor ve Wilson cenaplarının dünya huzurunda tatbikini taahhüd ettiği prensiplerinin icrasını talep ediyoruz. Sevgili Anadolu'yu yeni bir kan deryasına boyamadan, binlerce sabiyi yetim bırakmadan, insaniyet ve milliyet hakkımızın teminine muavenet ve müzaheret buyurmanız, istirhâmâtımızınmuzdârip ve melulihitirâmâtımızaterfikan arz eyleriz, madam cenapları”.

MADAM POINCARE CENAPLARINA

“Biz Kastamonu'nun Müslüman kadınları, bugün akdettiğimiz büyük bir mitingde işbu telgrafla zât-ı necibânelerine milletimizin ızdırâbâtını, vatanımızın âlâmını arza karar verdik.

Madam cenapları. Cihanın adaleti, insaniyetin refah ve saadeti uğrunda harbeden necip milletiniz, tarih ve cihan huzurunda milliyetlerin hakkını, ızdırâbât-i insaniyetlin teskinini vaad ve ilân etmiş olduğu halde, mütârekeden beri biz Türklerin maruz kaldığı mezâlim, sevgili vatanımızın uğradığı haksızlıklar önünde vicdân-ı insaniyet hiç muzdarip olmadı mı? Necâbet ve asâlet-i ırkıyemiz müverrih ve seyyahlarınızın itirâfâtıyla sabit ve tarihi dostunuz biz Türklerin ve Türk vatanının âlâm ve ızdırâbâtı o kadar büyüktür ki, kalbi, hiss-i adl-i insaniyetle çarpan her ferdin âlâmımıza iştirak etmemesi imkânsızdır. Mütârekeden beri, Türk ve Müslüman olan Antalya, Adana birer suretle işgal edilmiş ve en nihayet zâlim Yunan kuvvetlerinin sevgili İzmir'imize girmesine ve orada yüzbinlerce dindaşımızın süngüden geçmesine ve kadınlığın ismet ve mezâhetininpâmâl edilmesine iğmâz-ı ayn edilmiştir.

Yunanîlerin vahşetinden kaçan yüzbinlerce kadın, sabi, yetim, mevsimin öldürücü soğğunun sarsar kahriyle can vererek ilk muhâdeneti Avrupa'da Fransızla tesis ettiği tarihin şahâdetiyle sabit ve her münevver Türk'ün lisanınızı kendi lisanı gibi tekellüm etmesi ve bu suretle Fransız ırkının ahlâk ve adâb ve irfanını benimsemiş olduğu gayr-ı kabil-i inkâr olan biz Türklerin bu âlâm-ı bînihâyesine ve ızdırâbât-ı fevkalâdesine Fransız kalplerinin ma'kes olacağını ümid eden ırkımız, bu defa da irfan ve adaletine rabt-ı ümid ettiğimiz Fransızlar, sevgili Ayıntab, Urfa ve Maraş'ın işgal edildiğini işitmekle müteellim ve mütehayyirdir.

Madam cenapları. Cihan huzurunda ricâl-i devletinizin ilân ettiği hakk-ı adi ü milliyet düsturlarına teyid etmek istiyoruz. Sevgili vatan ve milletimizin mütevâli felâketleri önünde daima sızlayan kalplerimizden kopan karar budur.

İnsaniyet hakkı, adalet şerefi, gözlen hümmâ-yı ihtiras ile bulunan politikacılar arasında heder olacaksa, esaretle yaşamaktansa erkeklerimizle bir safta şehâmet ile ölmeye ve haksızlara tarihin telinâtını bırakmağa karar verdik. Büyük milletimize rabt ettiğimiz ümidi kalb-i necibânelerine arz ediyoruz. Hakk-ı beşeri pâ-mâl ve cihan huzurunda ilân edilen taahhüdattan inhiraf, galipler için caiz ise, sevgili yurdumuzu namus kanıyla yıkamak da bize aittir. Taleb-i istirhamımız, hakk-ı millimizin ve Türk olan vatanımızın tahlisidir. Pek haklı ve insanî olduğundan kani bulunduğumuz bu ricamızın kalb-i necibânelerinde bir nua'kes bulacağını ümid ve arz-ı ta'zimât eyleriz”

EK-17: İlk Kadın Mitingi Anma ve Kutlama Görüntüleri

Kaynak: Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2016, Kastamonu.

EK-18: İlk Kadın Mitingi Anma ve Kutlama Görüntüleri

Dernekler, partiler tarafından bırakılan çelenkler

Kaynak: Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2016, Kastamonu.

EK-19:İlk Kadın Mitingi Anma ve Kutlama Görüntüleri

Kutlamalar her yıl 10 Aralık'ta, saat 10'da Cumhuriyet Meydanı valilik binası önünde bulunan, Atatürk ve Şerife Bacı Anıtı önünde İstiklâl Marşımızın okunması ile başlıyor.

Kaynak: Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2016, Kastamonu.

EK-20: İlk Kadın Mitingi Anma ve Kutlama Görüntüleri

Kutlamalar sırasında kadınlara dağıtılan karanfillerde yazan söz:

‘‘10 Aralık 1919 Kadının sesinin dünyaya yankılandığı tarih’’

Kaynak: Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2016, Kastamonu.

EK-21: İlk Kadın Mitingi Kutlama Görüntüleri

Şehrin ve ülkenin her yerinden kutlamalara katılmak için gelenler olmuştur.

Kaynak: Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2018, Kastamonu

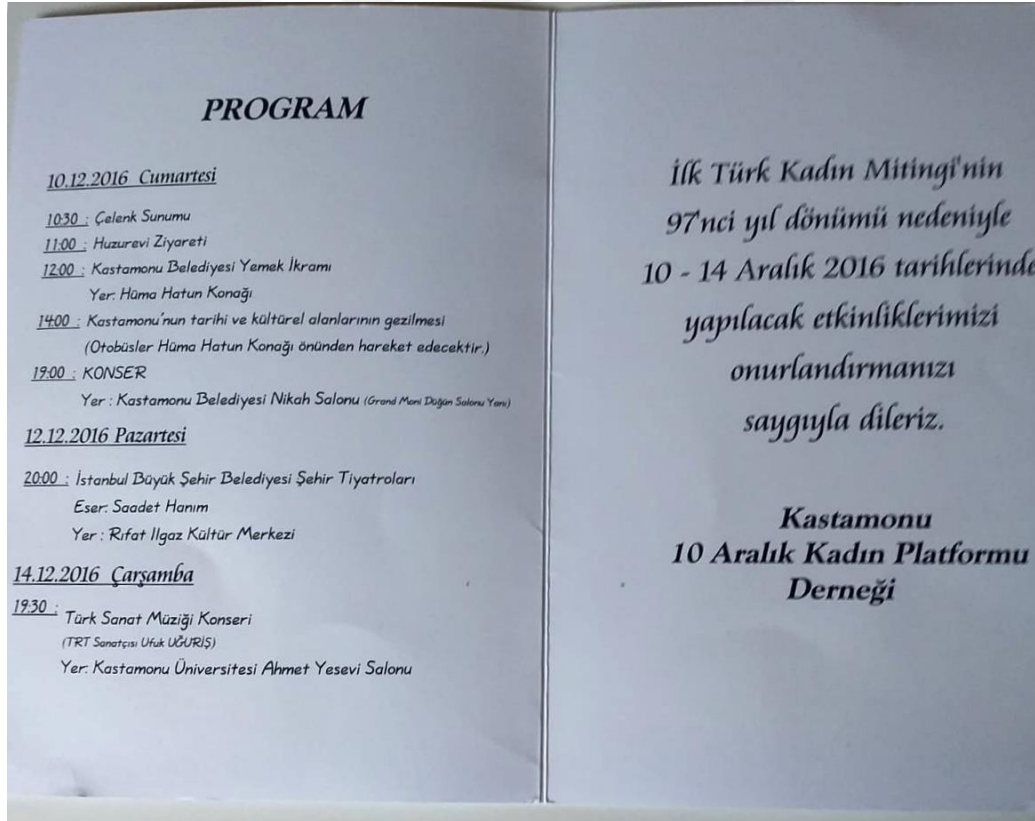
EK-22: İlk Kadın Mitingi Kutlama Görüntüleri

Rıfat Ilgaz Kültür Merkezinde günün anlam ve önemine binaen panel veriliyor. Konuşmacılar, (kürsüde) Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz, Av. Özlem Çiftçi, Prof. Dr. Sakine Esen Eruz ve Dr. Mustafa Eski. Ardından anma törenleri, konserler, gösteriler ile devam ediyor.

Kaynak: Kişisel Çekim, İlk Kadın Mitingi Kutlamaları, 10 Aralık 2018, Kastamonu.

EK-23: 10 Aralık 2016'da mitingün kutlamasına katılım için dağıtılan davetiye ve program

Kaynak: Davetiye, 10 Aralık 2016'da katıldığımız kutlamalarda alınmıştır.

Ek-24: 1994'de İlk Kadın Mitingi Uluslararası düzeyde kutlandı. Başbakan Tansu Çiller de Kastamonu'daydı. Bu tarihte miting ve detaylarının gazetelere yansımaları

20 **ENTELLEKTÜEL BAKIŞ** Şahin Alpay - Nilüfer Kuyaş Milliyet 10 Aralık 1994 Cumartesi 10 Aralık 1994 Fax: (212) 505 62 55

İlk kadın mitinginin 75. yıl dönümü bugün kutlanıyor

Kuvayı Milliye ruhu Kastamonu'da

3.GÖZ
ŞAHİN ALPAY

Yeni Demokrasi

Time dergisi, 5 Aralık tarihi sayısında, 21. yüzyılda gerek ülkelerinde gerekse dünyada önemli bir rol oynayacağına inanılan 100 lider adayını tanıttı. Çeleceğin bu 100 lideri arasında Türkiye'den Cem Boyner vardı. Neden öteki genç liderlerimiz Tansu Çiller, Murat Karayalın ya da Mesut Yılmaz değil de, Cem Boyner?

Time dergisinin Tansu Çiller'i Türkiye'de 21. yüzyılın lideri olarak seçmişinin, Çiller aleksinin servetinin mesuru olmayan yollarından edinildiğine dair iddialara açıklanabileceğini sanıyorum.

Karayalın'ın lideri olduğu parti bir "müteahhiller partisi", "bir şirket" haline geldiğine ilişkin suçlamalar yüzünden elendini hiç sanmam.

Yılmaz'ın böyle bir sifata layık görülmesi de herhalde, başkanı olduğu partiyi, Türkiye'nin gelişmiş geçmiş en kötü yönetimine karşı muhalefette iken küçültmek "başarısız" göstermesiyle ilgili olamaz.

Partilerin başına geçtiklerinde siyasete geçtikçe, dinamizm, kalite, topluma değişim ve yenilenme getirecekleri konusunda büyük umutları ayırdıkları bu genç liderlerimizin yaşlanmasın, sinemey ve "sunfla cakmı" rakipleri Ek-bakan, Ecevit ve Türkiye' bile umut haline getirmiş olmalarının sebebi ne olabilir?

Bana göre Çiller, Karayalın ve Yılmaz'ın vaatlerinden hayal kırıklığına uğramış neden, bunlardan hiç birinin, Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap getiren bir siyasi programa, siyasi fikirler bulduğunu söyleyemeyiz.

Cumhurbaşkanı beldi en krizli dönemini yaşayan Türkiye'de, Çiller, Karayalın ya da Yılmaz'ın sorunları aşamazsa yardımcı olacak, ülkemizi güçlendirecek herhangi bir düşüncüyü, tasarımı, projesini ortaya atılmadığını hatırlıyorum musunuz? Beni hatırlıyorum. Bu liderlerimiz her hangi bir fikirle veya ilkeyle ödeleyebileceklermiş değil.

Çiller, Karayalın ve Yılmaz'ın zaafı, Cem Boyner' in güçlü yanı. Boyner, Türkiye'yi 21.

Eylül ayında Kuvayı Milliye'ye katılan Kastamonu'da, hemen ardından Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğu biliniyor. Kadın mitingi komitesinin de bu cemiyetin kadın subesini oluşturduğu söylenebilir.

Bugün ise, Kastamonu'da Anneler Derneği, Kadın Vakıfları, Yarıdemevseller derneği ve tahli siyasi partilerin kadın komisyonları gibi pek çok kadın kuruluşu var. Bugünkü komite, yaklaşık elli kadından oluşuyor. Komiteye görev alan hanımlardan Nalle Küçükbaşbonoğlu'nun anlatıklarına göre, sekiz aylık geceli gündüzlü çalışıyorlar. Ankara'ya temas kuruyorlar. Siyasi parti kadın komisyonları, gerek anlamda partilerüstü bir çalışma yapıyor.

KADIN BİLİNCİ

1919 yılında, Anadolu'da kadınların ne kadar örgütlü ve bilinçli olduklarını hatırlamak önemli. O kadar bilinçli ki, güdüklikleri telgraflarda diplomatik bir maharetle hangi ülkeye hangi incelekerin duyurulacağını bile belirle-yebiliyorlar. İpe Fransız Cumhurbaşkanı'nun eşi Bayan Poincaré'ye gönderilen mesajın bir ö-bölüm:

"İlk karşıtlığı yardım anlamasın Avrupa da Fransız'ya yapmış olduğu tarihin tanıklığı ile sabit ve her aydın Türk'ün dilimiz

Nilüfer Kuyaş

kendi dili gibi konuştuğu ve bu suretle Fransız milletinin ahlak, edebiyat ve kültürünü benimsemiş olduğu inkar edilemeyecek bir Türkler... Fransızlar tarafından sevildiği Ayıntaş, Urfa ve Maraş'ın işgal edildiğini öğrenmede acele ve hayret içindeyiz." (Prof. Dr. A. Afetinan'ın sadeleştirme-siyle, "Tarih Boyunca Türk Kadın-ının Hak ve Görevleri" kitabından)

Ne mutlu ki 1994'de Türkiye ve Kastamonu, Fransızların "in-saf ve adaletliler" model unnamak durumunda değil! Bugünün Kastamonulu kadınları, Fransız bilim adamlarını kutlama etkinliklerinin bir parçası olan uluslararası sempozyuma davet ediyorlar.

Fransa'da kadın hakları, yabancı göçlüye Türk kadını, ayrıca Azerbaycan'da ve Makedonya'da kadın hakları gibi konular, sempozyumdaki tartışma programında yer alıyor. Kastamonulu kadınlar bugün olsa olsa, Bosnalı hemcinslerinin ve bütün savaş kurbanlarının acılarıyla dayanışma içinde olacaklar, o kadar.

Yenmiş beş yıl önce, Mustafa Kemal'in talimatıyla Miralay Osman Bey'in Kastamonu'ya getirdiği Kuvayı Milliye ruhumuz orada zaten var olduğunu, bilhassa kadınların zihninde ve yüreğinde yaşadığını artık biliyoruz. Eğer öyle olmasaydı, herhalde Atatürk 1955 yılında Şepka Devrimini ilan etmek için Kastamonu'yu seçmezdi. Öyle olmasaydı, Kastamonu ki bir şehit, yani toplanmış şehit sayısının beşi birinden fazlasını ver-

ve bütün ülke sathında her çok farklı bir "müdafaa-yı hukuk hareketinin sancıları olarak Kadın haklarının, insan haklarının, insan gibi yaşanmak, özgür ve aydın düşünmek hakkının savunulması söz konusu. Kastamonu ve Türkiye gerek bu hukuk devriminin ödemeleri, gerekse Kastamonu kadın mitinginin il bölümlünde şöyle yazıyor: zamanın sosyal şartları Türkiye kadın aydın çevreleri, kadın hakları konusunda beraberce çalışıyor. "Türk kadınına son yüzyılda eğitimi ve öğretimi sayesinde faydalanmış ve bu faydaları hayatın çıkararak diye kullanımla kolayca teberik etmişlerdir. Türk kadınlarının sosyal mektep fayda var. Başta başbakanımız olmak üzere bütün yöneticiler göstermiş oldukları "geri kalmışlarımızı ordan kaldırmak" onemli bir amac.

MÜDAFAAYI HUKUK

Kastamonu, turizmli geliştirmek ve bir üniversiteyi kurmak istiyor. 1950'lerde kavuşmuş sınırdışı siyasete Cem Boyner yeni bir sima kazandırmış demiz.

Türkiye'nin yüreği bugün için de olsa, Kastamonu atıyor. Umalım ki bu miting'in gelişmesinde Kastamonu'nun da nihayet seslenmiş

Kaynak: Şahin Alpay ve Nilüfer Kuyaş, "Kuvayı Milliye Ruhu Kastamonu'da" Milliyet Gazetesi, 10.12.1994, s.20.

11 Aralık 1994 PAZAR

Kadın mitinginde kalabalığa karışan erkeklere dikkat!..

GÜNDEM

Yöneten
NOKTA
A.C.

Haydi kadınlar Meclis'e

BAŞBAKAN Çiller, ilk Türk kadın mitinginin 75'inci yıldönümü nedeniyle geldiği Kastamonu'da büyük bir coşkuyla karşılandı. Türkiye'nin ilk kadın Başbakanı Çiller, meydanı dolduran kadınların sevgi gösterileri arasında coşkulu bir konuşma yaparak, "Haydi kadınlar benimle Meclis'e. Daha çağdaş bir Türkiye'yi birlikte kuralım" çağrısında bulundu.

Anadolu'nun işgaline karşı kadınların ilk protesto gösterisinin bundan tam 75 yıl önce gerçekleştiği Kastamonu'ya, Çiller'in 6 saatlik gecikmeyle gelmesi de, Nasrullah Meydanı'nı dolduran kalabalığın coşkusunu azaltmadı.

Bu gecikmenin ardından DYP otobüsüyle meydana giren beyazlar içindeki Çiller, alkışlar arasında ve "Anatürk" diye sunularak, kürsüye çıktı. Gecikmeden dolayı kadınlardan özür dileyen Çiller, "Geciktim ama Kastamonu'yu birinci derecede öncelikli il yapıp da geldim. Ayrıca Kastamonu Şerife Bacı Üniversiteniz de hayırlı olsun" diyerek, gönül aldı.

■ Başbakan Çiller, ilk Türk kadın mitinginin yıldönümü törenleri için 6 saatlik gecikmeyle geldiği Kastamonu'da, büyük coşkuyla karşılandı. Çiller, kadınlara "Hem ana olmanızı, hem de Meclis'e benimle gelmenizi istiyorum" dedi. Türkiye'nin kadınların desteğiyle önder olacağını kaydeden Çiller, "Haydi Türk kadını, beraber yeni Türkiye'yi kuralım" diye konuştu.

Kurtuluş Savaşı'nda büyük yarar gösteren Şerife Bacıları ve Nene Hatunları şimdi karşısında gördüğünü kaydeden Çiller, bugün de teröle mücadele konusunda büyük bir uğraş verdiklerini anlatarak, şunları söyledi:

"Ben Başbakan olduğumda, bir kadın terörle başedebilir mi diye söyledim. Elbette ederiz. Başarılı da olduk. Biz, bir karış vatan toprağı için erkeğimizin yanında savaşırız, ülkemizin bir tek çalkışım kimseye vermeyiz."

Türk kadınının fedakarlığını öven Çiller, "Bana, fedakarlık bizden ülkeyi düze çıkarmak senden dediniz. Yaptığınızı bu fedakarlık için şükranlarımı sunuyorum" dedi. Çiller, kadınların yüzde 30'luk bir bölümünün henüz okuma yazma bilmediğini, bu oran yüzde sıfır olana kadar eğitim seferberliğini sürdüreceklerini kaydetti.

SEÇİM 1996'DA

İsviçre'de kadınların seçme ve seçilme hakkı yokken Türk kadınının Atatürk sayesinde bu hakkı elde ettiğini belirten Çiller, şöyle konuştu:

"Şimdi bana kulak verin. Peygamber efendimiz cennet analarını ayağı altındadır demiş. Ben sizden hem ana olmanızı, hem işinizin başında bulunmanızı hem de benimle Meclis'e Ankara'ya gelmenizi istiyorum. 1996'da genel seçim var. Yanıma gelin bu bacağımıza destek verin. Sevgiyi barışı hoşgörüyü Meclis'e taşıyalım. Meclis'te benimle beraber çalışmaya var mısınız? İnşallah omuz omuza Meclis'e gideceğiz. Ülkenin bölünmez bütünlüğüne her dönem sahip çıkarak, ülkemizi çağdaş bir ülke haline getireceğiz. Haydi Türk kadını, beraber yeni Türkiye'yi kuralım."

Bir Türk anası olarak Kastamonu'dan dünyaya seslendiğini vurgulayan Çiller, "Gelin daha barışçı olun. Bosna'da katliamları durdurun. Anaların, çocukların gözlerinde acı kalmamasın" diye konuştu.

Çiller'den önce kürsüye çıkan Devlet Bakanı Önyay Alpago da, "Ülkemizin başında bir kadın Başbakan olmasının onurunu yaşıyoruz" sözleriyle büyük alkış aldı. Çiller ile Yeni Demokrasi Hareketi Lideri Cem Boyner, Kadın yürüyüşü için Kastamonu'da bulunmalarına karşın hiç karşılaşmadılar.

Taşkın ŞENOL-Abdülkadir AKIN / KASTAMONU

Kaynak: Taşkın Şenol ve Abdülkadir Akın, "Haydi Kadınlar Meclis'e", *Hürriyet Gazetesi*, 11.12.1994, s. 36.

ÖZGEÇMİŞ

1990 Yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. 2010 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başladığı lisans eğitimini 2014 yılında tamamlamıştır. Daha sonra 2015 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde Cumhuriyet Tarihi alanında yüksek lisans eğitimine başlamış, 2019 yılında mezun olmuştur.

